

Борис Боровець

ФАНАТ, або Хроніка одного життя

Повість-спогад

Видання друге, доповнене

Видавництво
"Волинські обереги"

2015

УДК 821.161.2
ББК 84(4Укр)6
Б 83

**Видання здійснене завдяки
ДАНИЛЬЧУКУ Олександрю Юрійовичу**

Редактор
Євген Шморгун

Боровець Б.
Б 83 **Фанат, або Хроніка одного життя.** Повість-спогад. Вид. 2-ге, доп. / Б. Боровець. – Рівне : Волин. обереги, 2015. – 224 с. : іл.

ISBN 978-966-416-391-7

Повість-спогад сучасного українського письменника Бориса Боровця – розповідь про драматичну долю заслуженого тренера України з греко-римської боротьби Станіслава Ковалю.

УДК 821.161.2
ББК 84(4Укр)6

ISBN 978-966-416-391-7

© Боровець Б., 2015
© «Волинські обереги», 2015

Фанатик (від лат. *Fanaticus* – несамовитий, шалений).

Одне зі значень – людина, пристрасно захоплена якою-небудь справою, цілковито поглинута якоюсь ідеєю.

*За Словником
іншомовних слів.*

ЩОБ НЕ ПОРОСЛО ТРАВОЮ ЗАБУТТЯ

У свій час популярною серед читачів березнівської районної газети була рубрика «Приємні знайомства». Хай мала вона не таку вже й оригінальну назву, але розповіді про земляків, що вміщувалися під нею, завжди приваблювали своєю небуденністю. Зрештою, може, не так і майстерно вони були написані, як зацікавлювали постаті, про які в них ішлося. Нам завжди здається, що щось величезне, вагоме може діятися лише десь далеко, а не в наших краях, не поруч з нами. Аж тут читаєш в газеті про свого односельця чи знайомого, якого, здавалося б, добре знаєш, і відкриваєш несподіване: життя його склалося не згірш книжкового чи кіношного. Словом, усвідомлюєш, що, як колись любили писати, герой живе поруч.

Отож на одній з редакційних летючок, коли визначалося коло людей, про яких варто було б написати, в той перелік потрапив і Станіслав Коваль. Не те, щоб газети, в тому числі й районка, досі не помічали його. Тренер з класичної боротьби (згодом її за прикладом інших країн стали називати греко-римською), вихованці якого неодноразово виходили на чільні місця

не лише в області, а й у республіці, а подеколи й у тодішньому Союзі, штурмували і європейські вершини, не був обділений увагою журналістів. Але все те писалося на рівні інформаційних повідомлень чи коротеньких газетярських замальовок, і було лише малою частинкою його сповненого трагізму і подвижництва життя.

Я багато знав про це життя, бо були ми односельцями, майже ровесниками, та й дороги наші часто перетиналися і в дитинстві у своєму селі, і в Рівному, де він замешкав після армії, а я навчався в інституті, і в Березному, де обоє осіли врешті-решт на довгі роки й мали гарні, навіть приятельські стосунки.

То кому було й писати про Станіслава, як не мені!

Але оті мої знання та ще наше приятелювання й стали на заваді виконанню редакційного завдання.

Надто складним був його життєвий шлях, надто позбиткувалася над ним доля, щоб усе оте я міг виставити напоказ, перед людські очі, а то й осуд чи пліткування, часто поспішні, несправедливі. Надто обережним мав бути, щоб не поранити вкотре вразливу душу, не роз'ятрити рани, котрі й так не могли загоїтися. А обминати гострі кути, щось замовчувати – то навіщо було й братися! Так і збігав час у сумнівах.

Аж тут якогось теплого квітневого дня приголомшила несподівана звістка – Стасік, Славік, Станіслав Іванович Коваль відійшов раптово туди, звідки ще ніхто не повертався.

Провести його в останню дорогу вийшло чи не все містечко. Навіть молодий перед-великодній дощ, що став накрапати з чистого до того неба, не зумів розігнати ні тих, хто йшов у скорботній процесії, ні тих березнівчан, котрі стояли обабіч вулиць і не знати було: дощові краплі змахували з облич чи сльози, що котилися з очей.

Його по-справжньому любили в нашому містечку і навряд чи знайшовся тоді хтось, хто, почувши цю сумну звістку, не шкодував за ним, в кого серце не стиснулося від смутку.

Неблизький шлях від хати до кладовища – через усе Березне – вихованці несли труну зі своїм тренером на плечах, хоч услід за процесією і їхала автомашина.

– То один підійде візьме, то інший, – згадувала згодом при нашій розмові сестра його Антося. – Прошу їх: «Хлопці, вам же важко, поставте на машину»...

А вони на те: «Нічого, тьотю, він у нас заслужив...».

Ще в дворі, коли не виносили його з хати, представник із Києва, здається, то був держав-

ний тренер з греко-римської боротьби – не поцікавився прізвиськом, та в цьому й не було тоді потреби – зібравши біля себе гурт спортивних працівників і тренерів, що приїхали на похорони з інших міст, вмовляв чи то їх, а може, й себе також:

– Ми маємо все зробити, щоб не занепала його борцівська школа, щоб підтримати все, що Станіслав створив...

А ті згідливо кивали головами і щиро вірили, що так воно й буде, що справа, якій присвятив своє життя їх колега заслужений тренер України Станіслав Іванович Коваль, з його відходом не перерветься, продовжиться.

Але пам'ять людська, на жаль, така коротка. Даленіє відчуття непоправної втрати, нові враження і прикрощі заступають минулі...

Через рік після смерті Станіслава ми сиділи з Олександром Данильчуком – одним з найталантовитіших і найудачливішим його вихованцем – в моєму редакційному кабінеті і розмірковували над тим, що можемо і маємо зробити, щоб ім'я Коваля з плином часу не взялося травою забуття, яка вже подекуди стала пробиватися через усі запевнення і обіцянки, виголошені тоді, на похоронах.

– Не знаю чому, – згадував Олександр, – але в нас зі Станіславом Івановичем, дарма, що

мали велику різницю у віці, склалися напрочуд довірливі стосунки. Він ставився до мене як до рівні, ділився своїми переживаннями, ненав'язливо наставляючи на праведний шлях. Шкода, що тепер, коли маю можливість підтримати його не лише морально, а й матеріально, він сам уже цього не потребує...

Потрапивши під опіку Станіслава Коваля ще малолітнім школярем-напівсиротою, Олександр відчув і сувору тренерську вимогливість, й теплу, по-батьківськи доброзичливу підтримку в усьому. А в самому хлопцеві щасливо поєдналися наполегливість у спорті і здатність до навчання. Одне одному не заважало, як це інколи буває. Хоча й сам визнає, що і в лісовий технікум, і в тодішню сільськогосподарську академію в Києві узяли його як спортсмена, котрий мав здобувати на борцівських килимах славу цим навчальним закладам. Взяли не без клопотання тренера, якого вже на той час знали й поважали в спортивних колах України.

Отож Олександр не лише боровся, а й сумлінно навчався, здобуваючи професію, яка б після закінчення спортивної кар'єри могла його прогодувати. А тут якраз наспіли суспільні переміни, що відкрили людям підприємливим великі можливості для самореалізації. І з простого селянського хлопця-напівсироти виріс

солідний підприємець, державний і громадський діяч.

Зокрема, після закінчення Української сільськогосподарської академії за спеціальністю «лісове господарство» та отримання кваліфікації «інженер лісового господарства», він згодом в Івано-Франківському Національному технічному університеті нафти і газу здобув кваліфікацію «гірничий інженер».

Працював тренером з класичної боротьби в Березному, слюсарем-ремонтником на заводі, майстром у лісництвах Київської та Рівненської областей, у комерційних структурах.

У 1998 році був обраний народним депутатом України. Працював у Комітеті Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та боротьби з організованою злочинністю і корупцією. Потім заступником генерального директора ДП «МТЗ» і ДП «Дніпро», заступником комерційного директора ВАТ «Укрнафта». Якийсь час обіймав посаду заступника міністра оборони України, був директором ТОВ «Т-Транс». Після обрання березнівчанами депутатом Рівненської облради п'ятого скликання відпрацював повний термін на посаді її голови, в раді наступного скликання був обраний першим заступником голови.

Прикметно, що яку б посаду не займав, він залишався для більшості земляків боротьбистом (так називали в Березному вихованців Ковалю) Сашою, привітним і контактним.

А тоді, за кілька років до його кар'єрного злету, ми сиділи в редакційному кабінеті й міркували, як зробити так, щоб у пам'яті земляків ім'я Станіслава Ковалю не поросло травою забуття.

Неподалік у спортивному залі тривав перший Всеукраїнський турнір пам'яті тренера, організований завдяки фінансовій підтримці Олександра. Отут і вигулькнув на світ Божий той мій кількарічної давності борг з ненаписаним матеріалом про Станіслава, і ми прийшли до висновку, що задум треба таки зреалізувати.

Під час роботи над цією документальною повістю не раз довелося пожалкувати, що час такий невблаганний, що забирає він з собою не лише друзів, а й стирає з пам'яті риси їхніх облич, голоси, зустрічі й розмови. А ми ж, такі безпечні, думаємо, що встигнеться про все ще в них розпитати, про все з ними поговорити. І спохоплюємося, коли вже буває запізно.

Я зустрічався з багатьма людьми, які знали Станіслава, котрі могли додати бодай невеличкий штрих до того, що знав сам, про що не встиг переговорити з ним, коли ще можна було

це зробити. І щиро вдячний усім, хто допоміг освіжити в пам'яті призабуте, дізнатися про невідоме, те, що пройшло повз мою увагу в роки нашого спілкування чи коли життя кожного текло своїм окремим руслом. Отож – це наш спільний спогад про друга на тлі подій, через які нам випало перейти, наче через бурхливу річку у весняну повінь. Подій, у яких нам випало брати участь і які за своєю спресованістю й насиченістю становлять цілу епоху в історії краю.

Я не прагнув прикрасити чи облагородити ці події на догоду чиймсь, навіть своїм уподобанням, а відтворюю їх такими, якими запам'яталися моїм співбесідникам, якими бачу й сам з висоти свого вже немалого життєвого досвіду. Адже й шлях, який випало пройти героєві цієї оповіді, – це не лубочна картинка, що висить на покуті. І було на цьому шляху стільки всього драматичного, навіть трагічного, що врешті й не витримало зболене серце, вибухнуло. Бо серце ж – не з каменю.

...Відтоді, як вийшло з друку перше видання цієї повісті, минуло вже п'ятнадцять літ, багато води збігло в Случі, чимало змін сталося і в житті її героїв, і в суспільстві, але всі, хто знав Станіслава Коваля, свято бережуть про нього пам'ять.

А ще вони хочуть, щоб ця пам'ять жила і в серцях тих, хто народився після його відходу в засвіти, хто тільки починає торувати свою життєву і спортивну стежку. Саме для них це оновлене видання повісті.

СПОКУТА НЕ СВОЇХ ГРІХІВ

Тієї зимової ночі особовий склад Березнівського райвідділу держбезпеки був піднятий спішно і несподівано. Останнім часом це не так часто траплялося: спливав сорок дев'ятий рік, лісові хлопці все менше й менше з'являлися в окрузі і оперативники все менше часу проводили в нічних засідках чи поїздках по селах.

Посильний, котрий розбудив Степана Цвіркуна, не міг до пуття пояснити, що сталося, але той особливо й не допитувався – звик до подібних викликів.

На подвір'ї райвідділу стояло декілька студебекерів – вантажівок, отриманих по так званому ленд-лізу від американців як допомога у війні з гітлерівцями. Пообіч них кучкувалися солдати, розминаючи затерплі від довгої їзди ноги та

пританцьовуючи, щоб зігрітися од холоду. І вже з присутності оцих машин та солдатів Цвіркун зрозумів, що відбувається щось серйозне.

В кабінеті начальника відділу було накурено, але за клубками ядучого диму вирізнив, крім своїх, сухорляву постать заступника начальника обласного управління, оперативників із сусіднього Соснівського району і ще якогось незнайомця.

– Ітак, всі в зборі, – хрипким голосом мовив замнач. – Ще раз повторюю суть дела. Позавчора в Клесові, – кивок у бік незнайомця, і Цвіркун зрозумів, що той представляє сусідній, але вже з протилежного боку, ніж Соснове, район, – вийшов з повинною один бандюк. Він розказав, що мав завдання зв'язатись з боївкою якогось Орлика, що прибився до нас з Тернопільщини й тут зазимував. А вивести на Орлика повинен Саша з Антоліна... Соснівські работнічки, – осудливо-іронічний кивок на знічених соснівчан, – про цього Сашу нічого не знають, хоч то і їх територія. А ви, товаришу капітан, – кивок до Цвіркуна, – буваєте на Антоліні...

Хоч Антолін справді належав до Соснівського району територіально, але через те, що знаходився на межі двох районів і добиратися до нього було зручніше з Березного, аніж з Соснівки, то Цвіркунові й справді випадало бувати там

часто. Мав у Антоліні й своїх інформаторів, які при таємних зустрічах повідомляли, що діється в селі й довкола нього.

Власне, було то вже й не село, а залишки від нього з порозкидуваними на декілька кілометрів одна від одної хатинами й хатнищами, що по-троху почали приходити в запустіння, заростати влітку бур'янами й самосієм-лозняком. Війна та ще міжусобиці польських осадників і корінних поліщуків, що здавна населяли ці місця, привели до того, що частина мешканців Антоліна загинула, частина була в перші повоєнні роки вивезена в Польщу, а ще якась частина українців пішла по сибірах чи переселилася до родичів у ближні села, котрі вистояли, не зникли з лиця землі в те лихоліття.

Отож Степан Цвіркун бував у цьому вмираючому селі, знав непогано його мешканців. Знав він і те, що на Антоліні живе два Саші, один з яких, і в цьому він був переконаний, зв'язку з лісовими хлопцями не мав. А от другий...

Була в оперативника інформація, що коли Олександр Коваль одружувався, то йому на весілля хлопці привезли з Житомирщини, кордон з якою проходив неподалік, кабана. Правда, інформатор не знав, де вони його взяли. А ще розповів, що на самому весіллі лісових гостей не було, прийшли відсвяткувати подію через день.

Про це повідомлення своєму начальству Цвіркун не доповів. Сказано ж – інший район, а ще приберіг відомості на потім. І це «потім» настало. Звичайно, він не розкрив присутнім усього, що знав, – собі ж було б на шкоду, – а тільки мовив:

– Здається, я того Сашу знаю...

Досвіток був тихий, морозний і гуркіт студентів далеко відлунював у лісі. Сніг – хоч і неглибокий, але незайманий і колеса, потрапляючи в присипані ним вибоїни, провалювалися наче на той світ, машини кидало з боку на бік, витрушувало з солдатів останні залишки сну.

Петляючи укритими снігом, а тому ледь помітними лісовими дорогами, добралися до Балашівки – села перед Антоліном. Згодом пішли антолінські хутірці. Врешті зупинилися, солдати, позіскакувавши з машин, оточили з усіх боків село і десять оперативних груп пішли по хатах та лісових околицях в пошуках Орликової криївки. Піднімали переляканих напівсонних людей, загостреними залізними прутами проштрикували сіно й соломі, що складені були у дворах у стіжки, по клунях та хлівах, купи мерзлого гною і бур'яну, нишпорили по горищах, в льохах, стебках.

А Степан Цвіркун разом із замначем та соснівськими оперативниками зайшли у хату до Кова-

лів. Мати, Настазя, якраз запалювала в печі, Олександр вдягався, збираючись іти порати худобу, а менші дітлахи ще спали. Побачивши несподіваних відвідувачів, обоє залякли з переляку.

– Ну што, догрався з бандьорами? – начебто співчутливо мовив замнач. – Викладуй усьо, як на духу...

І Саша, і мати віднікувались, заперечуючи, що вони щось знають про бандерівців. А тим часом і в хаті, й на обійсті все переверталось, перетрушувалося. З якогось закутка витягли мішка з кількома парами невипраної чоловічої білизни.

– А ето шо?

Пояснювали, що те все від батька залишилось, котрий пішов на фронт і не повернувся, а в них нібито такий звичай існує, що коли хтось із рідних помирає, то його білизна має лежати невипраною, аж поки не зотліє.

– Брешете! – рубонув котрийсь із присутніх. – Сім пар і все – батькове? Признавайтесь, легше буде...

Проте ті наполягали на своєму. Зрештою їх розділили, щоб допитувати поодинці. Кілька оперативників забрали матір до сусідів, а Сашу залишили в своїй хаті. Допит тривав цілий день.

...Розпочавши збирати матеріали про Станіслава, свідчення всіх, хто хоч щось міг повідомити про життя його родини, я, звичайно ж,

не міг обминути й подій тих далеких повоєнних років, які трагічно відклалися на всій його подальшій долі. З недовомленого своїми батьками, односельцями та й зі скупих розповідей самого Станіслава в загальних рисах знав, що сталося тоді на Антоліні. І все ж тих знань бракувало, отож в пошуках очевидців зателефонував Степанові Цвіркуну в надії, що хто-хто, а він таки повинен щось додати до вже відомого. Хоч надія ця була й примарною: внаслідок суспільних перемін чекісти втратили той ореол героїчності, яким наділила їх колишня офіційна пропаганда. На містечкових мітингах, у деяких газетах згадувалося і його прізвище, неважко здогадатися, в якому контексті. Чи захоче він в цих умовах щось розповідати?

На моє запитання, чи не знає він чогось про подробиці загибелі сім'ї Ковалів на Антоліні, почув після деякої мовчанки:

– Дещо я пригадую... Але треба подумати... Зараз я дуже хворий, як виздоровію, то вам подзвоню...

Я сприйняв це як відмову і – помилився. Через декілька тижнів він таки зателефонував, але повідомив, що знаходиться в лікарні, однак, якщо хочу, можу підійти і він розповість, що знає.

І от сиджу у вестибюлі лікарняного корпусу зі старим німеччиною чоловіком, тільки поява якого

півстоліття тому в довколишніх селах наганяла острах на його мешканців, в силах якого було карати й милувати, від одного слова якого можна було заgrimіти в Сибір чи за спілкування з яким дістати кулю від тих же лісових хлопців.

Сидимо, а диктофонна плівка фіксує надтріснутий, з важким придибом голос:

– Одним словом, матір взяли в другу хату, розроблять її, а з Сашею тут работали. Работали-работали, аж потомилися. І групи почали приходить з поісков без результату. А він мовчить, не признається. Що правда, то правда, йому й перцю давали... І то добре давали...

Уже й шість часов вечора. А зима, стемніло. І солдати цілий день не їли, й ми голодні. Дають команду: «Всім поїсти!».

Сіли й ми в другій кімнаті вечерять. Замнач з області був, з Клесова був ще хтось, з Сосновки був, ну, і я... Випили трохи, тушонкою й хлібом закушуємо. Я тоді до замнача: «Давайте я й йому дам сто п'ятдесят і тушонки трохи...». А той: «Йому ще давать кушать? Расстрелять гада треба!». Кажу: «Розстрілять-то його ми потом успіємо...».

Налив таки йому стакан спирту і тушонки трохи з хлібом дав. Той випив, закусив. Аж через якийсь час чую: «Романович, Романович... Йдіть сюди...». Підходжу, а він і каже: «Отак нада було спочатку робить, а не лякаться... А сім'ю

трогать не будете, матір одпустите, як розкажу?» – питає. «Не будемо», – кажу. Махнув він рукою і мовив: «А-а-а, вже всьо равно переловите їх... Там і там, на Піплі, гору знаєте? Вони там сидять...». Я до замнача: «Йдіть-но сюди...». Приходить: «Шо такое? «От хай розкаже...».

...Щоб не сполохати Орликових хлопців гуркотом машин, послали солдатів оточити гору. Аж тоді пішли вантажівки. У мерзлій землі їх гуркіт вчувався далеко і упівці здогадалися, що це за їхніми душами. Відкинули замаскованого люка криївки і стали викидати спочатку лижі, маючи надію вчасно зникнути. Але причаєні солдати повели прицільну стрілянину, не даючи їм виткнутись. А тоді закидали криївку гранатами. Коли все стихло, під землею виявили шість трупів і одного пораненого, якого забрали з собою в Рівне.

За словами Цвіркуна, сім'ї Ковалів було запропоновано переселитися в Березне чи інший райцентр, де вони будуть забезпечені помешканням чи свою хату хай забирають за допомогою властей. Але ті начебто відмовилися. Чи такими великодушними, як розповідав співрозмовник, були власті – хтозна. Але наступні події змушують в цьому засумніватися. Взагалі мені довелося чути від колишніх антолінців, що поголос про те, що нібито Орлика здав емгебістам

Олександр Коваль, був пущений спеціально, щоб «віддячити» за його мовчання і допомогу упівцям. Ті ж антолінці стверджували, що в цьому переконаний був і Станіслав, хоча в розмовах з ним цієї доволі делікатної теми ми не торкалися. Лише якось він прохопився, що в Березно-му живе людина, причетна до смерті його матері і брата. Мав на увазі саме мого теперішнього співбесідника чи когось іншого – не можу стверджувати. На моє запитання, чи розпитував його хоч колись Станіслав про обставини загибелі своїх рідних, Цвіркун відповів:

– Ні, ми ніколи з ним не говорили... А де він тоді був, не в армії?

Не в армії. Йому ледве виповнилося шість років, як весною, коли вже зійшли сніги і земля вдень умлівала від сонячної купелі, а ночі були ще прохолодними, але щоразу теплішими, прийшли в хату Карпові хлопці, що переховувалися неподалік у ще одній криївці.

Родом Карпо був з Віткович, не раз навідувався до Ковалів, а Саша взимку, запрягши конячину, возив його хлопцям до сховку їжу, воду. Повертаючись додому, накладав на сани сякого-такого ломаччя, начебто по дрова їздив...

То, може, й справді Олександр не видавав держбезпеківцям Орлика, коли не признався їм про ще одну криївку? І, незважаючи на пуще-

ний по селах поголос, був упевнений, що Карпо тому поголосу не повірить? На моє запитання, чому так сталося, що Саша не видав їм заразом і Карпового сховку, відповіді в Цвіркуна не знайшлося.

Передчуваючи лихо, мати підштовхнула малого Стасіка до відкритого вікна: «Втікай!». І той мигцем шмигнув в недалекі кущі. Що діялося в хаті, він не бачив, а тільки чув збуджені голоси, материн плач і благання не зачіпати Саші. Потім пролунав постріл.

Де на той час були менші Зося й Аркадь, ніхто нині пригадати не може: спали ще, чи теж десь заховалися. А от десятиліття Антося подалася перед тим надвечір за кілька кілометрів до батькової сестри Пащихи, щоб зранку ближче було йти до школи, яка містилася поруч в колишній хаті Грегорів, котрі виїхали в Польщу.

Пробудило її тітчине голосіння. Щось у малому сердечку тенькнуло:

– Чого ви плачете? Мабуть, уже Лександера нема?...

– Ох, нема, дочечко, нема! І матері твоєї тоже – пригорнула тітка Пащиха дівчинку до себе. – Сиротинонько ти моя!..

Як бігла неблизьку дорогу до своєї хати, Антося не пам'ятає. Проте добре врізалось в пам'ять,

що думалося тоді чомусь не про матір і брата, а згадувався батько. Як забирали його на війну вже тоді, коли фронт покотився на захід. І йшли вони гуртом через поле на збірний пункт. А Стасік ще в сповиточку лежав у материнських обіймах. Зупинилися, взяв його батько в свої руки, поцілував, потім поцілував старших дітей і мовив:

– Мабуть, вже я вас, дітки, не побачу...

Заплакали всі і він пішов через поле вже сам. Та й назавжди.

Розповідала мені нещодавно Онисія Боровець з родини Синякевичів, які теж мешкали тоді на Антоліні, нібито чула від когось, що Івана Ковалю забрали не на фронт, а в так звану трудову армію десь на Урал, оскільки був віруючим, як тоді казали, штундою, і йому віра не дозволяла брати в руки зброю. Для таких громадян, які вважалися неблагонадійними за соціальною або національною ознакою, у роки війни була введена примусова трудова повинність і тих, хто її ніс, стали називати «трудармійцями». Вони використовувалися на будівництвах НКВС у різних галузях народного господарства, поповнивши велику мережу ГУЛАГу в Сибіру і на Уралі, і гинули безслідно так само, як гулагівці.

Подейкують, що Станіслав, відбуваючи військову службу в Челябінську, пробував знайти місце захоронення батька.

Що то за життя було дітей-сиріт у щоденному страху й безхліб'ї, чий батько загинув таки не на фронті, а ізгоєм десь на Уралі. Перебивалися, чим могли. Нарве, бувало, мати ботвиння з буряків та щавлю, всипле трошки пшона з давніх запасів, щоб густіше було, бо не мали й картоплі кинути в те вариво, і їли таке. А замість хліба напечуть з товчі коржів, та таких, що в горло не йдуть, а мусиш ковтати, бо голодний...

Роздивляюся фотокартку, яку знайшла поміж іншими, вже пізнішими, Антося. На ній сидить ледь-ледь усміхнена жінка, пов'язана хустиною, у світлій кофтині та темній спідниці. Обіч неї – діти. Дев'ятеро вона народила, але четверо помирали ще малими, так що пізніші знають про них лише з розповідей. А на цьому знімку їх п'ятеро. Олександр у білій сорочці з коміром навипуск з-під піджака, в кашкеті, як у нас кажуть, набакир. Парубок – хоч куди. Поруч – Зося, біля неї – Антося, в бідних, але акуратних сукнях. З іншого боку – Аркадь, хлопчина на вигляд років восьми, хоч насправді він вже старший за Антосю, у темній сороччині, схожій на гімнастерку, підперезаний наче солдатським паском. І Стасік (так і рідні, і ми його називали в дитинстві, аж поки не поїхав у світи й не повернувся звідти Слави́ком), з відстовбурченими вухами хлоп'я, у світлій сорочці та штанцях із, здається, домо-

тканого полотна, з яких уже виріс. Словом, сімейна ідилія. Якби не знаття, що трапилося невдовзі після того, як самодіяльний фотограф зафіксував усіх на плівку.

– Як зараз бачу, – розповідає Антося, – мати забита лежить на порозі, а Стасьо стоїть, пригнувшись до когось, у тій же сорочечці й штанцях, що й на цій карточці... А Сашу ті забрали з собою й ми його більше не бачили...

Й сьогодні сльози душать Онисію Боровець (Синякевич), коли розповідає:

– Дивлюся у вікно, а тих сиріток везуть на підводі в село повз нашу хату. Поперелякувані, заплакані...

Вже ставши дорослим, Станіслав любив навідуватися в той лісовий закуток, де стояла колись батьківська хатина. Запряжуть, бувало, з швагром Адамом, чоловіком Антосиним, його конячку, і – на Антолін, сусідні Пересіки – село, від якого теж нічого не залишилося, тільки пам'ять людська та ще місця гарні, багаті на трави, гриби, чорницю. Понаставляють на дубах пасточок для бджолиних роїв – це вже коли зайнявся Станіслав бджолярством – дивись – котрийсь і сяде!

А бджолярем був гарним. Все по книжках вчитував та ще з такими, як сам, спілкувався. Навіть у свій останній приїзд в село кілька годин провів з місцевими пасічниками.

– Все казав, – згадував Адам Сергійович, – якби йому ще загородити те подвір'я, де колись хата стояла, хай би пам'ять була, де народився, де його батьковщина... Може, й загородив би, якби ще трохи пожив... Але там загорожа не стояла б, – бідкається Адам, – люди такі зараз... Пройди Антоліном, не знайдеш жодної деревини садової, стовбур якої не випалений був би...

З отакою випаленою, але все ж живою, незнищеною і доброю душею випало перейти Станіславові через усе його коротке життя. І спокутувати не свої, бо які вони в шестилітнього хлоп'яти, а чиїсь гріхи. Був наче таврований отим посібництвом старшого брата лісовим хлопцям в старі часи, а в нові теж поглядали скося вже з іншого боку, й собі піддаючи осуду за братів учинок, який хтозна чи й був.

А він возвишався над усім цим, і хоч боліло йому минуле як, може, нікому іншому, не виставляв той свій біль напоказ.

– Я не маю злості ні на одних, ні на інших, – говорив мені якось при нагоді. – Що сталося, того не переінакшиш. Врем'я люте було...

І не було це угодовством, непротивленням злу. Він усією своєю сутністю, до останньої краплиночки крові, до найдрібнішої клітиночки залишався українцем, де б не був і що б не робив. Зі своєю, такою доброю селянською, дядьківською

мудрістю, прив'язаністю до батьківської землі і справи, котрій присвятив усього себе, – жадав миру і злагоди поміж людьми.

І на перших президентських виборах в Україні, й цього не приховував, голосував за лідера Народного руху В'ячеслава Чорновола.

ПОМІЖ ЛЮДЬМИ, ЯК МИШЕНЯТА

Родичі позбирали в клунки сяке-таке хатнє майно, поклали усе те на сусідську підводу й, посадивши зверху дітлахів, супроводжуваних заплаканими поглядами антолінців, повезли в Стужне – на лісовий хутірець напівдорозі між Балашівкою і Яцьковичами. Тут мешкала з сином Лігором батькова сестра Ликера. Де подівся її чоловік, Антося й до сьогодні не знає, а ще один син був кимось убитий, коли йшов якомсь на вечорниці в Яцьковичі.

Тітка, сама зазнавши немало горя, прихистила братових сиріток. А ті намагалися не бути нахлібниками. Порпалися гуртом у городі, щоб виростити щось та з голоду не пропасти, пасли худобу.

Знайшлася ще одна добра душа – Ольга Пилипеїха, – забрала на інший хутірець неподалік Яцькович Аркадя. Рокім сім корову там пас, харчувався і в школу трохи ходив.

Аж тут із хуторів стали людей у колгосп зганяти та змушувати в село перебиратися. Військові ходили з хати в хату (як тоді казали – гарнізон) і свої стрибки (яструбки, «истребители») пособляли їм. Навідувалися «стрибки» з «гарнізоном» і в Стужне. Змушена була тітка Ликера з сином таки шукати пристановища в селі, а сиріт залишила в своїй хаті.

– Ви, дітки, оставайтесь пока тут, може, вас не зачеплять...

Та де! Прийшов якось «гарнізон» із «стрибками». Дітлашня поховалася на піч, поприщулювались від ляку, як ті мишенята.

– А-а-а, вітам, щенята!.. – сільський парубійко Митрисько, що був найзаповзятливішим поміж непроханих гостей, перекривився у злостивій посмішці. – Мать вашу так! Заре я вас виколошкаю...

І заходився що є сили гамселити прикладом гвинтівки в піч, вивертаючи цеглину за цеглиною. А інші йому на поміч прийшли.

– Вже нам хоч куди дівайся, – згадує Антося. – Плачемо, просимося, щоб не чіпали нас, а вони не слухають, товчуть і товчуть.

Навідалася в Стужне по тому дядина Пащи-
ха, потім півсела обходила, сльози проливаючи
та просячи, щоб хтось прийняв сиріток, а всі
бояться. Зрештою, Антосю забрала до себе ро-
дичка Степа Домуньовська. Тим часом дяди-
на перевезла свою хатину з Антоліна і Зося з
Стасіком трохи у неї жили.

– А потім баба Євка каже: «Хай Стасьо йде до
мене, в мене гуси є, да й буде їх пасти, а я його
буду глядіть». А він плаче, каже: «Хочу з Зоською
буть!». Але пішов, потім уже, як підріс, корови
став пасти, – пригадує Антося. – А тоді хтось із
сельсовета прийшов і забрав його в детдом. Я
й не пускала, а Стасьо каже: «Що я, вам тут усю
житку корови пасти буду? Поїду!». Але то вже
потом усе було. А раніше, ото як Пащи-
ха перевезла свою хату в село з Антоліна, да постави-
ла тут, то й ми коло неї були. Бо самі ходили-
ходили до начальства з Зоською, щоб і нашу хату
перевезли... Спочатку Зося ходила, потом мене
посилала, може, хоч надо мною, малою, змило-
стивляться... Коб не часом! Ніхто й слухать не
хоче. Так наша хата й пропала, забрав хтось за
сто рубльов...

Врешті-решт вони собі хатинку таки купили,
у мазура Хльорка, що в Польщу виїжджав.

Я пригадую її, ту хатину, бо не раз доводило-
ся бувати біля неї і в ній, коли Славик приїжджав

з дитбудинку й гуртував довкола себе хлопчаків. Стояла вона якраз при в'їзді в село, на горбку. Через вулицю росли у рядок старі-престарі вишні, на яких ще можна було улітку поласувати перестиглими соковитими плодами, а взимку ми тут влаштовували ковзанку чи санкові перегони з пагорба униз до замерзлої річечки. Згодом тут надумало колгоспне начальство збудувати гаража, й копаючи канали під його фундамент, вигрібали копачі разом з жорствою людські кістки. Й тоді згадали старожили, що начебто давно-давно було тут кладовище.

З іншого боку вулиці, де в кущах бузку притупилася вгрузла в землю, перекособочена хатина з маленькими віконечками, під осінь виростали довжелезні копці з колгоспною картоплею, поміж якими ганяли ми м'яча чи затівали інші ігри.

Мов крізь туман бачу й внутрішній «інтер'єр» того бідняцького пристановища. Входиш в тісні темні сінці й коли, не знаючи, повернеш наліво, то потрапиш у хлів з коровою-годувальницею. А коли направо, то й опинишся у людському житлі, з полом для спання, глиняною долівкою, стелею, що мало не на голову тисне.

– Але прожили, дяку Богу, там чимало літ, – розповідала Антося. – Правда, якби не баба Євка, да не Гапка і Степа, да не Пасиха, родичі

наші, то й не знаю, як би перебули той час. Вони нас догледіли. То молочка, коли наша корова запуститься, дадуть, то їсти щось принесуть, пирожечків яких чи ще чого...

Особливої турботи від влади осиротілі не без участі її служителів і прислужників діти не дочекалися. Більше того, почувалися ізгоями, хоча, звичайно, цього мудрого слова не знали тоді, як не знала його Антося й потому.

Як не намагалася вона затамувати біль од цих спогадів, а він все ж проривався назовні то в зітханні, то в погляді, то в легкому тремтінні спрацьованих рук або в зроненому проти своєї волі слові. Людина глибоко віруюча, вона не нарікала на долю, а все ж давній і не такий уже й давній розпач пік, не втамовувався.

Коли я вперше завітав до неї й розповів, що маю намір писати про брата, вона, мабуть, не розчувши, мовила тихо:

– То ж про Володю вже в газеті писалося... Може, не треба?..

І справді незадовго перед тим про Володю писалося. Про її сина Володю, котрого в один із чорних серпневих днів вісімдесят четвертого року привезли військові в цинковій труні, яку не дозволили навіть відкрити, щоб попрощатися. Він, здається, був останнім із тих семи хлопців з району, які загинули в Афганістані.

Маючи дев'ятеро дітей і належачи до громади християн віри євангельської, Антося й Адам Семеновичі не приневолювали їх, щоб ті наслідували батьків у їхній вірі. Турбувалися, щоб гарними людьми повиростали, а віра, вважали, прийде, коли для цього настане час. Володимир прилучився до боротьби, їздив у Березне на тренування до дядька, подавав неабиякі надії. Пізніше, коли перегортатиму сторінки районки з повідомленнями про виступи березнівських борців у ті роки, не раз натраплятиму на його прізвище.

Згодом він закінчив технікум, працював, а коли надійшов час іти в армію – пішов, хоч міг ухилитися від неї, прикрившись вірою батьків. Та йому і в голову таке не могло прийти.

А повернувся в цинковій домовині... Все це станеться через кілька десятиліть, а тоді, в п'ятдесяті, владі не було до того діла, як живеться сиротам, бо тавровані були вони, мов розпеченим залізом – сім'я «бандпособника».

Може, біль і образа не були б такими пекучими, якби чинили наругу люди прийшли, а то деякі свої, сільські були часом гірші за насланих.

Узяв якось Аркадь у колгоспі декілька пучків льону-трести.

– А я знаю, – розмірковувала Антося, – мо' й прясти хотіли, щоб зіткати якогось полотна на сорочку, бо не було в чому ходити... Я якраз на

людях була... Але Аркадь-то казав, що на полик послать хотів, щоб не на голих дошках спать. А начальству хтось і доказав про ту покражу... Як прийшли, то тут мерву робили. Зося якраз підливала солярку в сирі дрова, щоб загорілися. Це тепер дрова сухі в запасі є, а тоді підемо вдвох до корчів, нарубаємо сирого й тим топимо і в печі, і в грубі... Ото взяли вони ту солярку в Зосі і давай розливать по хаті. Кажуть: «Заре запалимо!». А мої плачуть. Ті кажуть: «Заре ми тебе, злодія, заведемо у ставок і втопимо, щоб знав, як красти». Потом не раз у сельсовет викликали і там уже так над ним знущалися! Вони вже повмирали, а що робили... Може, про те не треба писать? Бог їм суддя...

Не витримав Аркадь того знущання, поїхав у світ за очі, десь на Донбас чи Дніпропетровщину. Там і жив, одружився, але дітей не мав. В нечасті свої відвідини рідних місць не раз згадував зі сльозами на очах те своє злидарське «злодійство» і не міг збагнути, чому так жорстко повелися з ним. Та все казав:

– Як помру, то щоб мене тут поховали, біля матері.

А якось узяв з собою Славіка й пішли вони на могилки вибирати місце, де його поховати. Чи відчуття якесь мав, що рано помре, чи вже хворий був?..

– Чогось так воно виходить, – роздумувала Антося, – що в нашому роду всі рано вмирають. Навіть Славик якось про те казав... Аркадь телеграму дав, Славик поїхав, ще живим його застав. То вони вже потім з моїм Адамом і привезли його сюди, й поховали коло матері. Жінка його на похорони приїжджала... А Зося вийшла заміж в Балашівку, там і жила, через рік після Славика вмерла. Одна я залишилася вже... (На жаль, коли готується до друку оце друге видання повісті, немає вже й Антосі, немає вже й Адама, що одне за другим відійшли у кращі світи).

Мабуть, якесь неусвідомлене відчуття привело і Станіслава у Яцьковичі за тиждень до його смерті. Звісно ж, ні він, ні хто інший навіть і подумати не могли, що ці його відвідини сестри будуть останніми, але вже потім, роздумуючи над усім, що сталося, Антося не зможе позбутися певності, що привело його тоді до неї щось вище, сильніше, аніж потреба вирішити зі швагром якусь побутову справу.

...Автобуси тоді якраз не ходили – економічна криза спричинила брак і коштів, і пального. Тому й добиралися люди з сіл у райцентр і навпаки хто як міг: на попутних машинах чи тракторах, велосипедах, а то й пішки. Хто обирав до Яцькович у суцільних вибоїнах брукований, чи не найгірший у районі, двадцятикілометровий

шлях через Балашівку, а дехто діставався понад Случем до Хотиня, а вже звідти лісовими дорогами потрапляв додому.

Кажуть, в Яцьковичі Станіслав приїхав якоюсь попуткою. А от на другий день назад ішов пішки через Хотинь – зустрічні односельці бачили, як відпочивав у лісі на осонні. Про що він думав тоді, чи сповнювався хоча б якимись предчуттями, що оця його дорога з рідних країв – востаннє? Чи, може, жив ще вчорашнім вечором, коли, запоравши господарство, сестра зі швагром Адамом присіли біля ліжка, на якому він відпочивав, та й засиділися в розмові аж допізна, пригадуючи, перебираючи в пам'яті усе своє життя сирітське. І попри гіркі спогади, а на думку чомусь ішло здебільшого сумне, болісне, було їм добре і затишно утрюх.

Умиротворений тією розмовою, Станіслав тоді, як робив це вже не раз, признався сестрі: «Ти в мене як мати рідна».

Тут він знаходив нефальшиві співчуття і втіху, взаєморозуміння, котрих бракувало так часто йому в житті, відпочивав від прикрощів і образ, завданих свідомо чи несвідомо оточуючими. Був прив'язаний до сестриної чималенької сім'ї незримими нитками, які жодні життєві незгоди не могли порвати. Наче втрату власної дитини, сприйняв загибель в далекому чужому

Афганістані племінника. А то якось стрімголов летів у село, найнявши якогось легковика, бо почув, що під час аварії автобуса загинув Семенович, що їхав додому з лікарні. Швагро Адам справді в той день добирався з лікарні додому, але не цим рейсом. Був то інший Семенович, з Балашівки, і інший рейс, коли автобус через ожеледицю пішов під укіс, поперелякувавши та пом'явши добряче пасажирів.

До сестри на ночівлю Станіслав прибивався і з колегами-мисливцями (інколи й мисливством займався), набродившись добре по довколишніх лісах.

Один із них, Степан Лозовий, згадує:

– Запросив нас Славик на охоту в Яцьковичі, навіть показував, де він народився. Ночували ми в сестри його. А сестра віруюча, дітей, може, з десять мала. То дуже цікаво було, як вони нас приймали. Спали на сіні, це літом було, на качки ми їздили. То ми полягали, а потім уже запрошують нас в хату, щоб поїли. Там такий полк великий був, діти сплять на ньому, одним одіялом накриті, як котенятка, одне одного укриває. Але що цікаво, тільки ранок, то кожне має свою задачу: ті йдуть в ліс по гриби, ті корови пасуть, ті дрова рубають – всі при роботі. А найцікавіше, як за стіл сідають. Відразу посадити усіх не можна, то спочатку сідають малі.

Потім встають, помили миски й сідають старші. Ті поїли, а потім уже й нас запрошують, і ми поїли, пішли поохотитись, вбили декілька качок, але додому їх не брали, відразу діти їх обскубли, зготовили й гуртом з'їли. Ще одну ніч ми переночували, а тоді пішли по гриби, діти нас водили. Пам'ятаю, ще я приїжджав, коли в Афганістані Славикового племінника вбили. Я тоді був дружинником і ми їздили туди для охорони, щоб там ніяких ексцесів не було. Дуже печальний похорон був, Славик так переживав... Він дуже любив пасікою займатися. То я йому допоміг, зробив на заводі таку установочку, щоб кліщі проганять. Точніше, він сам її зробив, але він вже не працював на заводі, то я допоміг, щоб йому дозволили це зробити. Ми їздили на ту пасіку, медом нас пригощав. Добрий був спеціаліст по бджолярству, знаю, що навіть інші пасічники, з начальства, з ним консультувалися. Вивозив він ту пасіку в ліс, ставив там на все літо. І дуже любив природу, знав її. Я тоді не знав, що таке калган, а він показав мені його там, на Антолїні, де раніше жив. Накопав, каже, дивись, який він...

Та було це вже пізніше, у зрілому Станіславовому віці, а з тих далеких дитячих років, сповнених сирітських поневірянь, не можна не згадати ще одну історію, яка багато могла пере-

вернути в долі хлопчини, понівечити її до кінця, і хтозна, як би обернулося його подальше життя. А що вже тренера від Бога ми не мали б – то в цьому не доводиться сумніватися.

Десь тоді, пастушкуючи, травмував малий Стасік руку. Нібито борюкалися з хлопцями, а, може, в неї потрапила інфекція від невдалого щеплення...

– Рука та геть гнила, – пригадує Антося. – Аж кісточки виглядали. І повезла його Зося до лікарів. Не пам'ятаю, в Рівному чи в Березному лежав у лікарні. А нічого не помагає. І кажуть лікарі, що треба ту руку одрізувати. А він плаче, і Зося плаче, бо як же то без руки остаться?

Не згодилася Зося, привезла поки Стасіка додому. І от їй сниться якось уночі мати, яка їй каже, щоб не давала одрізувати руку...

Як воно страдало, як з тої рани гній ішов, скільки тих шматок треба було перепрати! Але все, дяку Богу, загоїлось. І бачте, як треба, то такий трудяга був, скількох хлопців навчив боротися!

ТЕПЛО НЕРІДНОГО ДОМУ

О ті нечасті Славикові приїзди з Дубного, його розповіді про дитбудинківське життя і саме місто, осяяне ореолом гоголівського Тараса Бульби, наші волейбольні і футбольні баталії неподалік від їхньої хатинки, заводієм яких він був – то такий призабутий і такий приємний спомин!

Ми заздрили йому, не усвідомлюючи, що заздрити сирітській долі не треба було б. Але ж мали якраз стільки літ, коли манило незвідане, далеке, коли хотілося й собі помандрувати десь у великі міста чи тайговий край, у безводні пустелі чи на невідкриті ще острови, не відчувати над собою щоденної домашньої опіки: «А де був, а чого довго ходив...». Нам ще було невтямки, що щастя зовсім не в цьому або не лише в цьому, що для дитини, підлітка то і є найбільша втіха й щастя – жити з батьком-матір'ю, під їхнім захистом, їх крилом. І наглядом.

Про тогочасні дитячі будинки різне говорять: і що там панувала цілоденна палкова муштра, а вихованці їх – то всуціль бешкетники й зірвиголови, од яких добряче потерпали городи та сади довколишніх мешканців, а то й самі мешканці. Мабуть, і це було, але з якою тепло-

тою згадував Станіслав свої дитбудинківські роки, як гарно відгукувався про тодішніх друзів, вчителів та вихователів! Його приваблював скромний затишок, хай і вимогливе, але здебільшого уважне, справедливе ставлення до позбавлених батьківської ласки дітей.

Повторюся, що ті розповіді – за сивим туманом літ, якому вже, здавалося, ніколи не розвіятися, бо де шукати тих, хто б міг розповісти про його сирітське життя-буття в Дубному? Але раптом натрапляю на буклет Юрія Громадченка «Пізнай себе в учнях своїх» – коротенький нарис про Станіслава, – а там на такі рядки: «... А далі – Дубенський дитячий будинок. Тут 12-річний Станіслав, як і інші його ровесники, відчув справжню турботу з боку директора цього закладу Валентини Романівни Дунай, яку Станіслав називав не інакше як мамою.

Вона та інші вихователі робили все для того, щоб діти не відчували своєї сирітської долі, а були життєрадісними, працьовитими, добрими й розумними...».

Як же я міг забути! Станіслав і справді не раз згадував Валентину Дунай з великою пошаною.

Відшукати її рівненський телефон було неважко. Звичайно ж, мій дзвінок став для неї несподіванкою. Ще більшою несподіванкою (а розмова наша відбувалася через якийсь рік-півтора

після Станіславової смерті) стало для неї повідомлення, що його вже немає на цьому світі. Довелося довго очікувати, доки оговтається від сумної звістки, а тоді й домовилися, що пані Валентина постарається пригадати все, що збереглося в пам'яті про Славіка. І от через якийсь час отримую листа, а в ньому – обіцяні спомини:

«... Переглядаю книги реєстрації вихованців дитячого будинку № 2 м. Дубно. І ось зроблений моєю рукою запис про новоприбулого вихованця у відповідних графах книги: «№ 269/712. Травень, 1959 р. Коваль Станіслав Іванович. 12.4.1945 р. 5 клас. Місце народження: Ровенська область, Соснівський район, село Яцьковичі. Причини направлення в дитбудинок: батьки померли. Є сестра Коваль Антоніна, 1939 року народження. Підстава направлення у дитячий будинок: путівка облвно № 990 від 24.4.1959 року». Далі запис про вибуття, зроблений іншою рукою: «25.VIII.1961 року. Будівельне училище. м. Дніпропетровськ».

А що поміж оцими датами «травень 1959 – серпень 1961 року», якими болями і радощами випало жити хлопчині в новому, незнайомому для нього середовищі? І взагалі, яким воно було, це середовище?

Після війни в області діяло 11 дитячих будинків. В одному з них – шкільному дитячому бу-

динку №2 міста Дубно – довелось і мені працювати на посадах учителя-вихователя, заступника директора і директора. За кількістю вихованців він був найбільший в області – п'ятигрупний, а в кожній групі 35-45 вихованців. Діти в дитбудинок прибували і вибували з нього протягом року, залежно від потреби. Групою керували два постійні вихователі-педагоги, які були для своїх вихованців державними батьками. Вони забезпечували організацію режиму дня і побут своїх підопічних, керували позакласною навчальною роботою, а тому повинні були бути обізнані з програмними вимогами шкільних предметів своїх підопічних. Серед них були справжні ентузіасти своєї справи, для яких робота ця стала єдиною на все життя. Раїса Омелянівна Божко, за фахом біолог-географ, Олександра Василівна Бугайова, математик, Клавдія Іванівна Стокоз і Катерина Тимофіївна Рибаківа, учителі початкових класів та інші – це були справжні багатодітні мами.

Але не тільки вихователі причетні були в цій установі до виховного процесу. Тут вихователями були (називаю так, як їх називали вихованці) і дядя Ваня – конюх, бо комусь було до вподоби поратися у стайні біля коней, і дедушка Сім'як – двірник, до цієї мудрої і працьовитої людини всі ставилися з особливою повагою. І тьотя

Маруся – кухар. Багато хто, особливо дівчатка, хотіли навчитися кулінарної справи, проводили дні самообслуговування по харчоблоку. І дядя Коля – водій. З його допомогою не один юнак добре вивчив двигуна і в армії швидко сів за кермо. Але він, перш ніж дозволити працювати в гаражі, обов'язково цікавився, як справи з виконанням домашніх завдань. І дядя Міша – комірник, і тьотя Лена – прачка. По суті, весь обслуговуючий персонал, інструктори з трудового навчання – це був стабільний трудовий колектив, відповідальний на своїх робочих місцях, доброзичливий у побуті, у стосунках з вихованцями.

Наші діти навчалися у середній загальноосвітній школі №1. Бажаючи і здібні, крім того, відвідували ще й музичну і спортивну школи, брали участь у різноманітних гуртках районного будинку піонерів. Гордістю нашою був великий духовий оркестр, хор і інші колективи художньої самодіяльності. Не обходилися без наших вихованців святкові демонстрації і паради, всі загальноміські урочисті заходи, а також свята у шефів дитбудинку – військових частинах міста.

Переглядаю фотографії: ось наші вихованці на святковій демонстрації, вишикувані попереду військових частин, а тут – на районному зльоті піонерів і молоді, очолюють його коло-

ну... Одягнені однаково – учнівська чи піонерська форми, – а самі вони такі різні. Різні за характерами, своїми уподобаннями, захопленнями. Різні долі у минулому звели їх у цьому будинку. Ми – дорослі їх опікуни, – використовуємо досвід А. С. Макаренка, не стільки заглядали у їх особисті справи, біографії їхніх батьків, а намагалися готувати, спрямовувати їх у майбутнє самостійне життя вже без нас.

У такий колектив дорослих і дітей, юнаків і дівчат прибув хлопчик Славик Коваль. Привела його до нас та ж сирітська доля.

Так трапилось, що у дитячому будинку перша зустріч його і розмова відбулися зі мною. Не можу вжити тут слово «пригадується». Як зараз бачу перед моїми очима хлопчика, нормального на свій вік зросту і фізичного розвитку, охайно одягненого, з вигляду спокійного, лише очі видають настороженість. Постать подалась трохи вперед, наче приготувався він до відповідей на запитання, яких, мабуть, чекав немало. Але запитань не виникло. Подані документи давали офіційні відомості про дитину, а ятрити їй душу пережитим не мала наміру. Навпаки, розповіла про будинок, в якому віднині він буде жити, мати своє робоче місце у груповій кімнаті, власне ліжко у спальні, і всі речі, які потрібні будуть йому для щоденного користування. Про ре-

жим у дитбудинку, самообслуговування на певних його етапах протягом дня. Про навчання у школі і т. д. Словом, про все те, що для початку потрібно знати «новенькому». А головне, з ким він буде жити, хто його побратими, хто буде ним піклуватися.

Настороженість потроху змінювалася цікавістю. Познайомила з вихователями. Ми раді були такій дитині. Такий симпатичний, вихований, чемний хлопчик.

Звернули увагу на його манеру якось своєрідно складати руки, розмовляючи з дорослими, щось подібне, як артист-співак при виконанні твору на сцені. Але було це невимушено, без пози. Як я потім спостерігала, то вже стало звичкою у його шанобливому ставленні до дорослих.

Побігли дні за днями. При зустрічах очима, кивком голови запитаєш: «Як справи?». У відповідь – посмішка чи жест, що все добре. Проблем справді не було. Колектив вихованців і дорослих прийняв Славіка, як і належало, як свого. Він теж, мабуть, усвідомлював таку свою долю і мирився з нею.

Протягом робочого дня дівтора була вся у справах, не було місця для усамітнення: спальня, робоча кімната, бібліотека, піонерська кімната, майстерні, спортмайданчик – і всюди свій люд. Думаю, добре, що не було багато часу на

спогади і сум за минулим, втраченою сім'єю, рідним домом...

Але не могло їх не бути в дитячій душі. Навіть найкращі побутові умови не згладять спогадів про домашній затишок. І це природно для дитини із сім'ї. Але більшість наших вихованців з раннього дитинства виростили в дитячих будинках, і, здавалося б, затишку не знали, не відчували. Та все ж вони придумували собі дім, рідних і близьких їм людей, розповідали про них друзям. Тільки ми, старші, напевно знали, що все те – дитячі вигадки, що їх насправді немає.

Славик ніколи не показував своєї туги перед нами. Не знаю, як і назвати таку його поведінку: дитячою порядністю? вихованістю? не хотів ображати людей, які, як могли, старалися як-найбільше компенсувати відсутність рідного дому? Швидше за все – так, це було в його характері.

Лише один рік і сім місяців спілкувалася я зі Славиком у дитбудинку, бо з грудня 1960 року була переведена на посаду завідувачки кабінету дитячих будинків і шкіл-інтернатів обласного інституту удосконалення вчителів. Славику теж не довелося набагато довше залишатися в ньому. Вихованці, які закінчували сім класів, повинні були вступати у середні професійні заклади і різного типу професійні школи й учили-

ща. Отож у дитячому будинку Славик жив лише два роки і чотири місяці.

Прошли роки... Вірніше буде сказати – пробігли. Не могла повірити, що їх минуло вже так багато, коли ми з ним зустрілися знову.

Я вже встигла попрацювати завідувачкою кабінету інституту вдосконалення вчителів, заступником його директора з навчально-методичної роботи. Будучи вже заступником завідуючого обласним відділом народної освіти, якось у справах проходила з поверху на поверх і помітила, що за мною повільніше, але услід ходить молодий чоловік. Врешті, я запитала його, кого він шукає, хто йому в нас потрібний, і у відповідь почула: «Ви».

Важко мені було в цій вже дорослій людині впізнати п'ятикласника Славіка Ковалю, але з відповіді відчула, що це хтось із наших хлопчиків, бо подібні зустрічі траплялися вже не раз.

Стала шукати, відгадувати в ньому того, колишнього, але він сам швиденько прийшов мені на допомогу: «Я Коваль Славик з дитбудинку».

Цього було досить, щоб знов і усмішка стала такою знайомою, і ці ж знайомі жести рук...

Було радісно і трохи сумно: як швидко виростають наші діти!

Засіли ми з ним і полинули у спогади. Мені цікаво було його слухати: що ж все-таки він виніс

із тих, як нам здавалося, звичайних життєвих робочих буднів, що запам'яталося, яка ж оцінка їм? Виявляється, гарні в дорослого чоловіка спомини про ті часи. Значить, робили ми те, що потрібно, хоч і не все, ох, не все від нас залежало.

Славик згадував наші чудові свята Нового року, дні іменинників, походи, концерти і вистави. А переді мною, неначе на екрані, бачаться два хлопчики у матроській формі на сцені міського будинку культури і у військовій частині. Вони виконують пісню про флот і моряків. Це у День армії і військово-морського флоту концерт разом з військовими для громадськості міста давали й вихованці дитячого будинку. Один із цих хлопчиків – Славик. У нього був гарний ніжний голос. Я підбрала для дуету таку ж ліричну пісню і готувала їх до виступу на концерті. Мелодія пісні і зараз мені звучить... Славик був активним учасником художньої самодіяльності. Як же можна таке забути?

І знову: «А ви пам'ятаєте... як випроводжали мене на весілля до сестри... з подарунком?».

Авжеж пам'ятаю, така подія була, мабуть, тільки раз – випроводжати на весілля. Не тільки я випроводжала, а й тьотя Маруся – кухар, і Марія Матусівна – бухгалтер, і костелянша, і, безумовно, вихователі й вихованці групи. Друзі заздрили йому.

І ось вже одягнений в усе новеньке, як і годиться на весілля до сестри, з певною сумою грошей на дорогу і з бутербродами з'явився він переді мною. Тут ще добавився отой подарунок, про який він згадав, і Славик поїхав. Що було в цьому «подарунку», не пригадувала, та й незручно було запитувати. А він пам'ятав усе і багато більше, ніж я. Правда, він так і не знав, а, може, й знав, здогадувався, що і вихователі, і я в першу чергу відповідали за цю його поїздку багато чим. А що як у дорозі раптом щось трапиться?.. Наслідки уявити собі було неважко. І ми з нетерпінням чекали на його повернення. І він повернувся, задоволений, повний вражень...

Багато про що ми тоді переговорювали, повідали про своє особисте життя, про наш дитячий будинок як установу, якої, на жаль, як і інших, не стало. «На жаль» тому, що потреба у них не відпала. Несправедливо забуті дитбудинки на початку шістдесятих років стали повсюдно реорганізовуватися у школи-інтернати або перетворюватися у різні типи спецшкіл. У словосполученні «школа-інтернат» на першому місці «школа». Але дитині потрібен дім, а дитині-сироті ще й особливий дім, де б її зустрічали протягом всього життя, пам'ятали, любили, і вона згадувала про нього, як про свою сім'ю.

...З тієї нашої розмови пам'ятаю, що ми надіялися на частіші зустрічі, але їх було небагато і котрась із них стала останньою. А ми й не здогадувались. Як важко про це писати!

Я залишила роботу, займалася тільки громадською діяльністю, яка мені подобається... Дуже рада була почути по радіо, що Ковалю Станіславу Івановичу, тренеру Березнівської спортивної школи, присвоєно звання заслуженого тренера України. Думалось, що колись все-таки привітаю при особистій зустрічі... Не судилось. І вкотре переконуюсь, може, й в банальній мудрості: не потрібно відкладати на потім того, що можна і треба зробити ще сьогодні».

САМОСТВЕРДЖЕННЯ

Мабуть, в отому дитбудинківському записі про вибуття Станіслава Ковалю на навчання у Дніпропетровськ, що його згадує Валентина Дунай, допущена помилка. А може, з якихось інших причин опинився він не в Дніпропетровську, як спочатку планувалося, а в Дніпродзержинську. Зрештою, там чи там, а мусив сільський хлопчина звикати до великого міста і тих бурсацьких порядків, що

існували в училищі. А що вдався невеликим на зріст, худорлявим, не здатним, на перший погляд, постояти за себе, то знаходилося немало бажаючих взяти верх над «малим», підкорити собі, зробити слухняним виконавцем чужих забаганок. Але невдовзі всі переконалися, що має характер непоступливий, що його не просто підбити на дурну затію. Хоч би ось таку.

Йде вулицею ватага петеушників. А котромусь і збрєде в голову:

– Пацани, давайте пожартуємо!..

А тих і агітувати не потрібно:

– Давайте!

Благо, кишені відсторбучені од камінців, на збираних на околиці. І летять вони градом у вікна ближнього магазину... Тріск розбитого скла, вдоволене гоготіння підліткових горлянок і лопотіння по бруківці брезентових туфель – кинулися навтьоки, щоб не потрапити в руки міліції...

В подібних розвагах Станіслав намагався не брати участі – не те виховання, але й не був пай-хлопчиком. Коли сходилася стінка на стінку петеушників і міських, і треба було постояти за честь своїх, то не міг залишатися осторонь. Хоч і не піддавався стадному інстинкту.

Надто непросто було це робити на перших порах, як тільки-но поз'їжджалися звідусюди бувалі в бувальцях переростки – дитбудинківці, роз-

бишаки, що відбилися від батьківських рук і за-ледве виштовхані за поріг школи з таким-сяким свідоцтвом про семикласну освіту. Були серед них і ті, хто не ладив із законом. Придивлялися один до одного, притиралися, гуртували довкола себе компанії, якими можна було б повелівати.

Якось на перерві забіг Славик до умивальника, щоб помити замазані крейдою руки – на уроці викликали до дошки. Не встиг відкрутити крана, як отримав стусана під бік.

– Ти чьо, пацан, поперед батька в пекло прешся?

Оглянувся. Позад нього стояв один з училищних авторитетів і шкірив зуби.

– Хто батько, ти? – огризнувся до нього.

– Ви бачите, воно ще й в'якає... – аж здивувався той. – Та я тебе щас!..

Всі, хто був у кімнаті, притихли, спостерігаючи, чим закінчиться сутичка. Здоровань, який, поговорювали, займався боксом, різко викинув уперед ліву руку і, здавалося, прицвяхує «малого» до стінки. Однак Славик так само різко, але ще швидше, аніж рухався кулак суперника, пригнувся і той вривався в умивальник. «Авторитет» скорчився від болю. Зрештою, від цієї миті він уже не був «авторитетом», втративши повагу в очах присутніх, і, навпаки, усі з подивом і повагою дивилися на «малого».

В отаких маленьких перемогах, а ще чесністю, відвертістю, товарииськістю і здобував пошану в одногруппників.

А то якось повезли їх в трудовий табір. І так приємно було після цілоденної роботи в полі поринути в прохолодну річкову воду! Купалися, борюкалися, вибиралися з води на берег, щоб трохи перепочити, а потім знову поверталися в блаженні хвилі Дніпра. Під час одного з таких перепочинків почув чийсь несамовитий крик:

– Бережись!..

Інстинктивно оглянувся й побачив, що петешник з іншої групи з перекошеним від злості обличчям біжить прямо на нього, а в руці – іржавий багнет від армійської гвинтівки. Роздумувати, чим так розгнівив його, не мав часу, і ні сам, ні оточуючі не спам'яталися, як схопив нападника за руку, вивернув її за спину і обеззброїв того.

Були й інші «забави» під час виїздів на роботу в колгосп. От хоч би й така. Затіяли суперечку – хто дострибне з кручі до води, які розділяла добряча смуга піску. Дострибнеш – і той, з ким б'єшся на заклад, уступає тобі вечерю чи сніданок, а ні – добре, коли ноги не повикручуєш.

Хоч малий був Славик, а жодного разу не програвав у цих суперечках.

І, може, якраз бажання самозберегтися, са-
моствердитися й привело його у спортзал. Щоб
розповісти, як це сталося, послуговуюся ще раз
згадуваним уже нарисом Юрія Громадченка,
який цікавий для нас уже тим, що побачив світ
ще за Славикового життя, а отже – писався з
його слів.

«... Згодом – навчання в МПТУ-4 м. Дніпро-
дзержинська. І ось тут в один з вихідних за-
йшов до гуртожитку, в якому мешкав Коваль,
першорозрядник В'ячеслав Тумановський і за-
брав малого (так називав він Станіслава) на тре-
нувальні заняття з боротьби.

– Ось, – звернувся він до тренера, – цей ма-
лий хоче попробувати свої сили на килимі. До-
звольте?

Прискіпливо подивився на справді малого і
худенького хлопчину, що боязко стояв біля две-
рей залу, тренер Л. Р. Єжевський і підібрав йому
суперника.

– Спробуй, – сказав коротко, а сам відійшов
на край килима, щоб звідти оцінити, чого вар-
тий новачок.

Зрозуміло, сили були нерівними. Технічно
підготовлений розрядник Іван Мазур добре на-
тер боки Станіславу. Після того поединку ніхто
й не помітив, куди подівся «петеушник». А той
сів у куточку і плаче.

Підійшов Лев Рудольфович:

– Коли будеш тренуватися як слід, буде з тебе справжній борець.

– А я все-таки в нього виграю, через рік, – витираючи сльози, мовив Станіслав.

Старші переглянулися між собою, бо не чекали такого задержуваного виклику від новачка.

З того часу почались тренування. Спочатку через день, потім – кожен день. А через шість місяців Станіслав виграв першість міста у своїй ваговій категорії. А скільки було радощів, коли переміг того самого Івана Мазура, якому програв, коли вперше став на борцівський килим».

...Як пішов уже на виробничу практику, то роботяги-монтажники теж були не від того, щоб випробувати петеушника. Дивлячись на його худеньку статуру, виставляли навпроти нього здоров'яка і під'южували: «Да шо ти, борець, борешся! Давай от його спробуй покласти!». Як приз переможцеві виставляли пляшку горілки. І Славик виграв той приз, а потім вимінював за нього їжу, бо жив упроголодь. Молодий організм потребував сил, а ще й заняття боротьбою виснажували – на петеушних харчах не розжирієш.

Але, як кажуть, не було б щастя, так нещастя допомогло. Якраз у ті роки в країні з високої трибуни проголосили, що «нинішнє покоління

радянських людей житиме при комунізмі», а щоб люди повірили в те, зробили у громадських їдальнях хліб безплатним. Недовго, правда, цей «комунізм» тривав, але якраз випав він на час Славикового петеушного життя. Тож мав змогу чим втамувати голод: кілька склянок чаю та хліб – ото, бувало, й увесь сирітський наїдок.

Згодом, по закінченні училища, був направлений на роботу в Дніпропетровське монтажне управління, став заробляти якусь копійчину, і дуже вже хотів хоч трохи підрости, набратися сил, щоб не бути завжди «малим». А тут хтось порадив пити пиво зі сметаною, мовляв, людина від того набирає міці. Скільки той експеримент тривав часу, невідомо, але виявився він невдалим. Аж потім уже зрозумів, що таким від батька-матері уродився.

У Дніпропетровську займатися систематично боротьбою, на жаль, не мав змоги. Але й не полишав спорту – як тільки випадала вільна хвилина, вдосконалювався самостійно.

І вистояв, незважаючи на обставини, які могли стати фатальними для його подальшої долі, навчився розрізняти добро і зло, не піддаватися сумнівним захопленням. Та жорстка, навіть жорстока школа життя, яку пройшов, навчила його поважати людей чесних, відкритих і самому таким бути, із складних ситуацій виходити з

гідністю, добре в них орієнтуватися, знаходити правильне рішення.

У свій час, на жаль, передчасно померлий заступник начальника Рівненського обласного управління з фізичної культури і спорту Олександр Соколовський якось розповів мені доволі прикру для цієї інституції історію, що сталася наприкінці восьмидесятих, і в якій яскраво проявилися оті згадувані вище риси Станіслава, його дитбудинківський та петеушний досвід.

На той час властями активно підтримувалися так звані побратимські зв'язки міст, областей Союзу з містами та областями країн, як їх тоді називали, соціалістичної співдружності. Рівненській області для такої дружби визначений був Відінський округ Болгарії. Одні їздили до інших, знайомилися з виробництвом, культурою, історією краю.

Щорічно обмінювалися і спортивними делегаціями, які формувалися із, здавалося б, кращих, перевірених у всіх відношеннях фахівців: голів спорткомітетів та райрад добровільних спортивних товариств, тренерів, спортсменів. Але, як-то кажуть, в хорошій отарі завжди знайдеться паршива вівця. Так сталося й на цей раз. Четвірку функціонерів, серед яких був і Станіслав Коваль, поселили в готельному номері Відіна. І от в одного з членів цієї четвірки про-

падають гроші – болгарські леви. А обмінювали тоді при подібних виїздах мізерні суми, лише на кишенькові витрати. Проте кожному хотілося привезти додому якісь подарунки, сувеніри, а то й придбати щось солідніше. Та – зась!

Можна уявити, в яку безглузду ситуацію потрапив той, хто позбувся левів. Ще безглуздішою вона ставала від того, що на кожного співмешканця подала підозра: чи не він взяв? І тут згадалися, очевидно, Станіславу петеушні «розборки».

Закривши кімнатні двері на ключа, він попросив усіх услід за ним викласти залишки грошей та придбані речі й сувеніри на стіл. Після нескладних підрахунків вартості покупок і залишків грошей вийшли на того, в кого їх сума значно перевищувала отриману по обміну.

Вибачився чоловік, каявся, що чорт поплутав. Що з ним було робити? Посоромили й домовилися нікому про цей випадок не розказувати, але, як-то кажуть, шила в мішку не втаїш. Колеги проговорилися, а коли дійшла ця історія до обласного спортивного керівництва, й воно почало розпитувати про неї Ковалю, то той, сам соромлячись, розповів, що йому невимовно неприємно було влаштовувати подібний «шмон», але не могли ж вони підозрювати в нечесності один одного й далі. Йому нестерпно було усвідомлювати, що ця підозра падає й на нього.

Знаючи сам Станіслава багато років, розмовляючи зі спортивними керівниками області й району, тренерами, його вихованцями, впевнювався ще й ще раз, що ніхто й ніколи не міг би закинути йому, що він присвоїв колись чужу бодай копійку. Хоч можливості у тренера, чого гріха таїти, такі були. Систематичні поїздки з командами, «живі» гроші, які завжди, звісно, з собою везуться на харчування та інші витрати, когось могли б і спокусити. Адже нескладно прозвітуватися, що всі кошти пішли на спортсменів, і хай спробують перевірити! Але так вчинити для нього було б не просто нечесно, а протиприродно.

...Звідти, з Дніпропетровська забрали Станіслава і в армію. Служив спочатку в тодішньому Свердловську, тепер Єкатеринбурзі, у зв'язківцях, не зраджуючи спорту, – займався лижами, а як можна було – й боротьбою. Коли виступав на першості дивізії, його запримітили й направили в Челябінськ у спортроту. Згодом перемагав на борцівських килимах міста і області, здобув четверте місце на першості Всесоюзного спортивного товариства «Труд» у ваговій категорії до 63 кілограмів.

Як сирота, що виріс поміж людей, легко контактував з солдатами, завойовував їх симпатії. Пригадував потім, що як тільки отримав війсь-

кову форму, став одягати її, хтось насунув йому шапку на очі. Звичний з училища до подібного поводження, напружився і готовий був захищатися. А солдат-здоровило добродушно поглядав на нього й оцінював. Вони здружилися згодом, новий знайомець при потребі захищав «малого» від зачіпок інших. Зійшовся також з грузинами, яких було немало в частині. А от зі своїми, українцями, стосунки якось не склалися. Траплялися хлопці здебільшого вислужливі, для яких личка на погонах – понад усе. Не любив і того, що в спілкуванні між собою землячки, щойно з'явившись, відірвавшись від батька-матері і свого села, починали «шокать» і «какать». Він не міг цього сприйняти.

Дитбудинківське, петеушне й армійське життя сформувало ще одну чудову рису в його характері – вірність дружбі.

Так уже склалося, що було в нього чимало недругів, заздрісників. І не його в тому вина, бо хіба можна докоряти йому за те, що, переборюючи обставини, в які потрапляв, не втрачав закладеної в нього батьком-матір'ю доброти, що вперто самоутверджувався, наперекір злигодням піднімався щабель за щаблем крутою життєвою драбиною. А декому з оточуючих дуже вже праглося, щоб він зірвався з котрогось, упав, і хай не розбився, але щоб уже ніколи не зміг піднятися.

Про них, про недругів, пізніше. А зараз – про друзів, вірніше, про одного з них, з яким доля звела його в Дніпродзержинську під час навчання і який став йому ще одним братом.

Льоня був настільки добродушним і беззахисним, що можна тільки дивуватися, як і витримував, виживав і як вижив у тому босяцькому світі без батька-матері. Чи не завдяки лише Славиковому захистові, котрий не дозволяв нікому ні з себе знущатися, ні зі свого друга. А коли після армійської служби потягнуло Станіслава у рідні краї і він влаштувався у Рівному на льонокомбінаті слюсарем-наладником прядильних машин, невдовзі тут з'явився й Леонід.

Знайшли і йому на льонокомбінаті роботу, поселили в гуртожитку. Згодом він одружився, але невдало. Дружина, котра була набагато молодшою за Льоню, за розповідями Славіка і його друзів, мала його за ніщо. Славик переживав за друга, прагнучи якось делікатно вплинути на його сімейне життя, але чужі стосунки – потемки, де вже тут у них розібратися. Зрештою, і в самого перше одруження було невдалим, то й що міг порадити другові?

– Такий уже чоловік був добрий, такий добрий, – згадував Славіків швагро Адам. – Ми добре знали його, бо й до нас не раз приїжджав ще коли Славик був у Рівному, і вже коли тут, у

Березному... Приїде, такий спокійний, добродушний, цукерків дітям привезе... Вже й як одружений був, то приїжджав як до рідного дому. Такого, здається, і родича не знайдеш. То ми вже як випроводжаємо його, то не пускаємо з голими руками, а він вже й не знає, як надякуватися за те. І така смерть сталася... Я навіть на похорони його із Славиком їздив.

А смерть справді безглузда випала Леонідові. На Масляну в місті в ті часи організовували Свято Зими. Отож пішов він з маленькою дочкою порозважатися, з'їжджав з льодової гірки, тримаючи перед собою малу, похитнувся назад, не втримався і, падаючи, вдарився потилицею об лід... Аж почорнілого від жалю зустрів я через кілька днів по тому Станіслава.

– Що сталося, Слава? – запитав, не знаючи ще про той трагічний випадок.

– Знаєш, поховав позавчора Льоню...

І розповів мені про все, що трапилося.

А коли ховали й самого Славу, йдучи не близьку дорогу за його труною й перебираючи у пам'яті його життя, я пригадав і цей випадок, що, без сумніву, залишив глибокий шрам на його серці. А скільки їх було, тих шрамів, за його таке коротке страдницьке життя!

ДРУЗІ І НЕДРУГИ

Так уже співпало, що мої студентські роки прийшлися якраз на той період, коли Станіслав, відслуживши армію, влаштувався у Рівному на льонокомбінаті і, згодом, тренувався й тренував у спортзалі ДСТ «Авангард». Звичайно ж, як земляки ми зустрічалися, здебільшого я заходив до нього в гості на тодішню вулицю Московську, де він квартирував з хлопцями, бував зрідка на змаганнях за його участю. І як молодший відчував його постійну ненав'язливу опіку. Скажімо, не було такого випадку, щоб відпустив він мене від себе, не нагодувавши – йому все здавалося, що студент неодмінно завжди голодний. І намарне було віднікуватися. Це вже значно пізніше я дізнався, що й йому тоді не жирувалося, але він не подавав вигляду чи, швидше всього, вважав, що йому, роботязі, таки легше живеться.

Під час цього рівненського спілкування не раз доводилося чути од нього: «Шубін сказав, що...», «А от Шубін думає, що...», «Вчора говорив з Шубіним про...». Не раз згадував Славик цього загадкового Шубіна і пізніше, коли вже обоє ми мешкали в Березному. А от зустрітись з ним не випадало. Мабуть, тому, що, відверто кажучи,

був далекуватий від спорту, як і більшість сільських хлопчаків, трохи захоплювався футболом, згодом – волейболом, ще пізніше – баскетболом, але так по-серйозному ні до чого й не прилучився. Бо мав інші інтереси.

А Славик, звичайно ж, реально оцінюючи мої потенційні можливості, й не намагався прилучити мене до чогось більшого, ніж я на те був здатний. Хоча нерідко я був свідком того, як, помітивши непогані задатки у хлопцеві, він чіплявся за нього, мов той кліщ. І робив згодом із такого собі неоковирного підлітка чи й парубка класного спортсмена.

Отож з Шубіним нам не випадало зустрітися. А може, й зустрічалися, але я не знав, що це «той Шубін». Слухаючи Славіка, мені здавалося, що він має бути не інакше, як якимось чималим начальником, котрий має велику вагу в цьому місті, чие слово і авторитет незаперечні не лише для мого старшого друга. Наївному, ще вірилось тоді, що авторитет і посада – невід'ємні. Додавало в цьому переконаності ще й те, що десь у обласних «верхах» це прізвище таки зустрічалося, тому й здавалося, що Славіків покровитель і той чиновник – одна й та ж людина.

... Ми зідзвонилися з Валерієм Шубіним тоді, коли я почав збирати матеріали до цих спогадів. А зустрілися на одному з турнірів, присвяченому

пам'яті Станіслава. І відкрив для себе непересічну людину, й по-доброму позаздрив їхній дружбі, котра й зараз, коли одного з них уже чимало літ немає на цьому світі, анітрохи не пригасла. Він і нині щорічно приїжджає з Рівного на кожен турнір, присвячений пам'яті Станіслава. Так само, до речі, як і Володимир Момотюк та Леонід Базилюк, розповідь про яких ще попереду.

– Народився я і виріс в Сибіру, в Іркутській області, – розповів мені Валерій на прохання згадати роки спілкування зі Станіславом. – Згодом три роки жив у Середній Азії, займався боротьбою. Мав третє місце по Узбекистану. Після армії доля закинула в Підмосков'я, де теж боровся. А потім тут, у Рівному, почали хімкомбінат будувати і в шістдесят сьомому перебрався сюди.

Прийшов якось у спортзал, дивлюся: борці борються. Помітив, що судді одного з них на перемогу проштовхують. Думаю, йолки-палки, піду й собі поборюся. Розізлився, перевдягнувся, а мене не пускають. Аж тут біля мене якийсь хлопчина крутиться, питає: «Ти що, борець?». Кажу: «Та-а-к, трошки». «Приходь до нас в «Авангард». Кажу: «Як приходь, я ж тут ще й не приписаний...».

Розговорились. Потім таки прийшов до нього. І якось зійшлися ми з ним характерами, темпераментом. Він був відкритий, чесний хлопець, а мені такі завжди імпонували, подобалися. Я

ніколи не любив у людях підлості, заздрощів. А він якраз з тих людей, з якими можна було справді всім поділитися.

В той час ми боротьбою багато займалися, тому весь час разом були: тренування, змагання. Він одночасно тренував і сам займався. Я на «хімії» працював, а там же трудилися й засуджені, але достроково звільнені хлопці, серед них було й кілька борців. Знав я їх і по Союзу, і по Києву, трохи їздив на змагання. Переговорив з одним, другим... Але основну роботу, звісно, робив Славик, команду зібрали завдяки йому. Він був до того, скажемо, в'їдливий, що, побачивши толкового хлопця, міг вговорити його дохідливо, підібрати до будь-кого ключа, з адміністрацією домовитися, щоб відпускали на тренування... Словом, знаходив справжніх борців. Прийшов до нас Діма Козлюк, у важкій категорії боровся. Був хороший хлопець у 48 кілограмах, теж Діма, а що ростом був невеличкий, то назвали його «Маленький». Ковінько був, Рац був, ще хлопці були. Словом, команду зібрали непогану. Якраз тоді в Рівному «господарювало» кілька тренерів, що заправляли всім. І от ми вирішили довести, що й ми не ликом шиті.

Восени у шістдесят восьмому зайняли п'ять чи шість перших місць по місту. Всі на вуха стали: «Як так, пацан якийсь зібрав таку команду!».

Потім першість області через півтора-два місяці починалася... Уявіть собі: робота, тим більше на «хімії», тренування.... Важко було. Але в підсумку першість області виграли. Це вже взагалі було!

Стали під нього копати. А тут якраз Вася Кузнецов з армії прийшов. Він боровся взагалі-то непогано, сам вольником був, майстра спорту виконав у Москві під час служби, вступив на заочне навчання в інститут фізкультури, одружився, взяв дружину толкову. Батько її – з великими зв'язками, він і зараз його підтримує, хоча той уже чоловік самостійний. Зрештою, проти нього як людини я нічого не маю. Він класний хлопець, міг би стати класним тренером. Але сам того, мабуть, не усвідомлюючи, був використаний іншими, щоб вижити Славіка...

Я скільки говорив: «Слава, вступи хоч у якусь школу тренерів. Є хороша заочна школа в Смоленському інституті, Вища школа спортивної майстерності є в Балашисі, туди демократично можна вступити». Але він тягнув, тягнув з тим. А здатність до тренерської роботи у нього була божевільна...

А з другого боку, я його розумів. На льонокомбінаті, де тоді працював, мав 90-70 рублів. Тяжко на них було прожити в гуртожитку. А мешкав він із ще кількома хлопцями в підваль-

ній квартирі-гуртожитку, ліжко, бувало, у воді стояло. Заходив до нього і брався за голову, думав: «Як ти живеш, Славик!». Не раз казав йому: «Ти що, хочеш здоров'я своє угробить? Давай переходи на «хімію», то хоч гроші будуть...». Потім він, правда, якось з льонокомбінату пішов, у «Рівнепромбуд» влаштувався, здається, слюсарем-сантехніком рахувався, а працював насправді спортінструктором.

Їздили ми на змагання і за межі області. Останній раз крупні були у Дніпродзержинську – там, де Славик прилучився до боротьби. І мав таке бажання гарно виступити, але не вдалося, всього три круги відборовся. Перегоріло в ньому все. Кажу: «Славик, що ж таке, ти ж тренуєшся, як ніхто...». Між нами кажучи, з ним на тренуваннях я не любив боротися. Він же як кліщ – так вчепиться, що й відірватися не можна. Інколи мене аж зло брало. Я ж важчий, хватаю його... а нічого не вдію. Одного разу він мені навіть передпліччя зламав. Правила такі техніки безпеки є: завжди треба кидати супротивника в сторону захопленої руки. А він, заюшившись, захвачує мою праву руку, а кидає в ліву сторону. Говорю: «Йолки-палки, ти ж спотворив мене всього!». В лікарню обласну поїхали разом з ним, там перебинтували руку й на тому перестали лікувати. Так вона мені і зросталася.

Потім я ще й сам собі наніс травму, плече вибив, і плюнув на все, перестав боротися...

А скільки в нього «доброзичливців» було! Доходило до того, що нас з килима знімали, настільки ми несимпатичні декому були. Навіть місцеві борці казали: «Понаїхали тут майстри, нам умови диктують!». А ми ж фактично нікого не зачіпали. Нас зібралося декілька чоловік, які хоч трохи розбиралися в боротьбі і хотіли боротися...

Не скажу, були серед тренерів і спортивних керівників міста й розумні люди. Працював, скажімо, в «Авангарді» Гонтаренко, демократичний хлопець був. Але дуже експансивний і випити любив. А п'є – значить він уже від всяких справ у стороні, закінчився запій – знову аналітично працює.

Десь у році сімдесятому чи сімдесят першому Славіка стали виживати. Голова міськспорткомітету підключився, гроші не хочуть платити, групи відбирають, часу не дають... Заступався я за нього чимало разів... Я такий кадр, що за словом у кишеню не полізу, можу за себе і за іншого здачі дати. А він не з тих...

Словом, дійшло до того, що йому таки місця там немає. Зібралися ми з хлопцями, порадилися і кажемо їм: «Піде Коваль і ми підемо, ніхто боротися не буде». А вони на те: «Ні, у нас ко-

манда збережеться, всі залишаться!». Але тут Діма Козлюк заявляє, що він уходить, я – те ж саме, потім Діма Маленький...

А в Славіка ще ж майже дві групи було, в одній чоловік 15-12, в іншій хлопчаків вже років по 15-16 – теж хороші, надії подавали. Так Славік шкодував їх покидати! Хотів, щоб я тренував, але хіба мене допустили б...

Метався, метався, а таки змушений був покидати Рівне, в Березне поїхав. Влаштувався на філіалі газорозрядного заводу. І що цікаво, директором філіалу був тоді Олексій Нижник. А він же знав Славіка! Класний мужик був, мав майстра спорту з боротьби.

Заходжу якимось до нього і кажу: «Олексію, ти Славіка взяв до себе на роботу?». Говорить: «Так».

Тоді я йому: «Невже ти не міг зробити так, щоб за викликом його прийняти? Виклик же гарантує квартиру. Якщо ти симпатизуєш йому... Навіщо тобі давати виклик якомусь машиністу-трактористу, обіцяти йому житло й не знати, який з нього спеціаліст. Чому ж ти не міг зробити цього людині, яку добре знаєш?» Він на те: «Не подумав...». На жаль, поправити уже нічого не можна було, бо розмова наша відбувалася через півтора року після того, як Славік перейшов у Березне.

... Потім у наших стосунках була перерва – я їздив на заробітки. Повернувся, а він мене в Березне запрошує, каже: «Знаєш, Валера, кинь ти ці гроші, давай будемо разом працювати». Кажу: «Славик, а мені як з Рівного сюди добиратися, в мене ж тут нічого немає...».

«Мені, – каже, – потрібна тут своя людина».

Рівненські «доброзичливці» діймали його й у Березному. Аякже, результати давав хороші, а їм і заздрісно! Той же Шулячук з інституту, який завжди із Воловим, другом своїм, по ресторанах ходили, каже: «Що ти вічно із своїм Ковалем носишся! Ти знаєш, він підкупив усіх суддів...». А я йому: «Коли так, то хто вам не дає підкупити, у вас же хіба такі можливості, як у нього? Він працює. А ваші хто учні?». Волову говорю, він мій земляк, теж з Іркутська: «Ти знайди хоч одну толкову людину в цих заздрісників...». «Ну, я не працюю тренером». «У Шулячука знайди підготовленого ним борця. Готові хлопці приходять в інститут. А хто їх готує? Такі як Коваль!».

Навіть Кеша Леонов, хороший тренер і людина, теж вічно на нього: «От Коваль, от Коваль!». Навіть зараз, як прийду до хлопців, каже: «О, вже ідеолог Коваля прийшов!». А я йому: «Як ти можеш так говорити! Ти ж проварився все життя у цьому казані, ти знаєш, що це таке, хіба можна про колегу так зневажливо відгукуватися? Він

же ніколи в житті тобі палок у колеса не встромляв. Працюй сам, показуй результат...».

Як приїхав я із заробітків, то бачу, й між молодшими тренерами постійне невдоволення, що нібито Коваль їх авторитет підриває. Кажу: «Хлопці, якого ви чорта, ви ж усі вийшли з борців... Ти боровся, – кажу до одного, – що ти показував? Штовхачі самі! І ви претендуєте на якихось технарів? Ти покажи якісь результати з хлопчиками своїми... Навіщо це чванство ваше?».

Шкода ж людини, коли на неї отак нападають із заздрощів... Всі ж заради хліба насушного працюють. Один на багатство стягується, а інший все життя «пропахав» і що в підсумку?

Звичайно, є серед тренерів хороші хлопці, багато хто з них мені подобається.

Я вважаю, що основна біда Славіка, як і кожної людини, від природи наділеної якимись здібностями, талантами, в тому, що не знаходять підтримки, зацікавленості інших і собі шию ламають, передчасно відходять...

Спасибі Саші Данильчуку, що матеріально підтримує турнір, присвячений Ковалю... Шкода, що не знайшлося подібної людини в ті роки, коли Славик торував собі сам стежку в спортивне життя. Я вже казав, що якби хтось допоміг йому здобути хоч якусь освіту... А то брак її він

намагався компенсувати методом проб і помилок.

Був такий випадок. Здається, в сімдесят першому році приїхала в Рівне збірна України готуватися до першості Союзу. І от Славик каже: «Валера, я буду з ними тренуватися». Кажу: «Для чого?». «А я хочу всю методику проведення цих зборів, тренувань і тому подібне промацати на собі». «Гаразд, – кажу, – а ти зможеш компенсувати свої енергетичні затрати тим, що витрачаєш на своє харчування? Ти, наприклад, з'їв капусти, картопельки, хліба шматок, ну, трошки масла... І цим набереш потрібні калорії? У них триразове безплатне харчування і проживання безплатне». «Я молодий, – говорить, – витримаю».

Десь два тижні двічі на день попрацював із ними... І каже: «Знаєш, здається, я не витримую, так щось у боку коле, мабуть, себе загнав». «От бачиш, тобі ж, дурню, говорили!». «Знаєш, – каже, – я щось і спати погано став»... «Правильно, – відповідаю. – Ти ж уяви собі, коли довго не тренуєшся, приходиш, попрацюєш трохи і жодною рукою, жодним м'язом не можеш поворухнути. Будь-якій людині дай зараз заступа, навіть олімпійському чемпіонові, щоб покопав города години дві, і він не в змозі буде зігнутися завтра. Тому що цілком різні навантаження...».

Брак освіти Станіслав намагався компенсувати подібним чином, хотів усе випробувати на собі. Ну, й підірвав здоров'я.

Багато довелося пережити, не все й згадаєш. Шкода, що погане більше пам'ятається.

...Ми сиділи у Валеріївій бувальцях легкодушці, від спортивної зали, то накочуючись, то затихаючи, наче хвилі морського прибою, долинали голоси вболівальників, породжені напругою сутичок борців, і довгодовго розмовляли про сокровенне. Я намагався випитати у Валерія щонайбільше того, що згодилося б для написання цих спогадів, але відчував, що ця розмова потрібна й для нього, що йому самотньо без друга на цьому світі і не може змиритися з цією самотністю. А ще я пригадував наші зустрічі («Привіт», «Привіт», «Як сім'я, діти?», «Звідки приїхав, як відборолися?»), оте перетинання наших стежок і на чисто побутовому й на службовому рівні, порівнював усе з тим, що робив для підтримки Славіка Валерій Шубін, й зізнавався собі, що десь, у чомусь і я міг, та й повинен був посприяти йому більше, аніж робив це насправді. І від усвідомлення того ставало гірко й боляче.

Розповідь про рівненський період тренерського життя Станіслава була б неповною, якби не поглянув на неї очима не лише його найближчо-

го друга, а й тодішніх вихованців. Бо й справді, в когось із читачів, як і в тих заздрісників, може скластися думка, мовляв, зібралося декілька приїжджих, уже підготовлених борців, зробили «фурор» у місті та й по всьому. Щоб переконати невіруючих, що це було не так, зішлюся ще й на спомини вчителя математики однієї з рівненських шкіл Леоніда Базилюка, який на той час працював слюсарем в одному цеху зі Станіславом. Правда, один займався механічною, а інший – електричною частиною. Особливих якихось товариських стосунків між ними не було аж допоки не поїхали в колгосп на збирання картоплі. Як траплялося це завжди, автобуси, щоб відвезти людей назад у місто, запізнювалися. А переважно ж молодь поїхала, треба чимось зайнятися. Тоді й подав Базилюк ідею:

- Давайте в футбол зіграємо!
- А чим? – усі стрепенулися. – М'яча ж немає!
- Чайником...

Ганяли металевого чайника, що є духу, який, звісно, не дуже-то хотів і слухатися.

Станіслав стояв збоку, за всім тим спостерігав, не ув'язуючись у гру. А на другий день, коли Леонід стояв біля верстата, підійшов до нього і запропонував:

- Слухай, ти не хочеш займатися боротьбою?

– Не знаю, не пробував ніколи, – збентежений несподіваною пропозицією, промимрив той.

– Ну, то приходь сьогодні на тренування.

Цілий день Леонід був як на голках, невідомість лякала, але й гордість розпирала: «Як же, тренер запросив...».

Таки дочекався закінчення роботи і прийшов на тренування. Й прикипів до цього виду спорту на все життя.

– Це була людина великої душі, людина, яка могла запалити, – розповідав він мені при нашій зустрічі. – От і в мені він запалив любов до боротьби. Скільки років уже не борюся, але завжди приходжу на змагання, маю суддівську категорію... Це ж просто диво, оцей піт борцівський! Кажуть, що він смердить. Та не смердить він! В ньому сила чоловіча відчувається...

По-різному траплялося в спортивній кар'єрі Леоніда Базилюка та його товаришів, були удачі, були й невдачі, часом вигравали, часом програвали, але тренер завжди вселяв у них надію, що найкраща їхня перемога – попереду. І, переконаний Леонід, така перемога до нього прийшла.

Це було на першості міста серед підприємств. Так вийшло, що за льонокомбінат виступали лише вони двоє – Станіслав і Леонід. Така собі команда з двох чоловік. І зайняли друге місце,

поступившись лише газорозрядному заводу. Але не так це запам'яталося Базилюку, як його сутичка з кандидатом у майстри спорту Миколою Васенчуком. То був його суперник номер один.

За правилами, які існували на той час, боролися три періоди по три хвилини. І от після першого періоду в Базилюка розривається судина на оці і воно запливає кров'ю.

– Льоня, все, знімаємося, – категорично заявив Коваль.

Відчуваючи якесь внутрішнє піднесення, той заперечив:

– Не можна, я повинен сьогодні виграти.

Станіслав, з яким за час спільних тренувань вони подружилися, хоч той був і старшим, побатьківському промовив:

– Ну давай! Але борешся тільки другий період, щоб третього не було...

Натхнений отим його батьківським напуттям, він виграв, причому не за балами, а чисто. Зал зірвався бурхливими оплесками. А Леонід наче онімів від почуттів, що переповнювали його. Це була справді ота перемога, на яку він чекав, про яку говорив своїм вихованцям Станіслав Коваль.

А після неї вони з Васенчуком стали друзями.

– І до сьогодні, де б не зустрілися, розпитуємо один про одного, згадуємо Станіслава. Якби не

його ота моральна підтримка, я б не виграв тоді і, можливо, не мав би ще одного друга... Шкода, що особисті життєві незгоди, підступи колег-тренерів часом вибивали Станіслава з колії. Тут уже намагалися допомогти йому ми, заспокоювали, як могли. Нерідко з тескою моїм, Льонею Ягодкою, було, і додому до Станіслава зайдемо...

Не рвалися зв'язки тренера і його вихованця й тоді, коли Станіслав переїхав у Березне. Запрошував Базилюка вступати до лісового технікуму, але тому дуже вже хотілося піти в армію.

Два роки вони не бачилися, але писали один одному листи. Уже навчаючись в інституті, Леонід попросився в Березне на педагогічну практику, ходив до Станіслава на тренування, разом бували в лісі, на Случі.

– А скільки отут повалялися на цьому килимі, – Леонід розповідав з таким непідробним піднесенням, що зачудовував і захоплював своєю пристрастю.

– В наших стосунках було і святкове й буденне, але ми ніколи не думали про те, що колись про все те потрібно буде згадувати як про щось особливе. А тепер така потреба настала... Як борець Станіслав Іванович був індивідуум. Треба було бачити, як він боровся, як руки суперникові в'язав, як стійку стояв. Переповісти все це не-

можливо. А ставши вже суто тренером, він передавав усе те своє вміння вихованцям. І згорів на роботі... Прикро, що нерідко ми згадуємо людину як належить і оцінюємо її по-справжньому лише тоді, коли її вже немає поміж нами...

...Насправді рівненські друзі і вихованці Станіслава не забували про нього й після того, як він переїхав у Березне. Як і Валерій Шубін, як і Леонід Базилюк, як і Дмитро Степанюк, він же – Діма Маленький, як і інші – хто частіше, хто рідше провідували його, не пориваючи зв'язків, підтримували, коли в цьому була необхідність, самі шукали в нього підтримки і, звісно ж, знаходили її.

Притягальна сила його тренерського таланту, мов земне тяжіння, впливала і на тих, хто лише починав займатися боротьбою, коли згадані Станіславові друзі «робили погоду» в місті. Й услід за старшими товаришами вони й собі прагнули потрапити під його опіку. Про кількох із них розповідь ще попереду.

ВСЕ ПОЧИНАЛОСЯ СПОЧАТКУ

Отож позбавлений у Рівному можливості займатися улюбленою справою, Станіслав переїжджає в Березне. Чому саме сюди – цілком зрозуміло. Адже це – поблизу отієї маленької батьківщини, куди після далеких доріг завжди тягне людину, кого на день чи на місяць, а кого й на все життя, що залишилося. Попри злигодні, які випало перенести тут в дитинстві, цей закуток Полісся залишався своїм, рідним, про який всюди, де б не був, теплилися ностальгічні спомини. А ще ж неподалік мешкали сестри: Зося – в Балашівці, Антося – в Яцьковичах.

Манили до себе й ліси, що тяглися на правобережжі Случа аж до Житомирщини, з кількома острівками сіл, які вистояли, не пропали з лиця землі в лиху воєнну й повоєнну пору.

Він приїжджав сюди, ще працюючи в Рівному, тут відпочивав душею від міської суєти і недоброзичливців. І ця любов, ця прив'язаність до рідних місць залишаться в нього до його останнього подиху.

Не останню роль, мабуть, зіграло й те, що в містечку створювалося нове підприємство – філія рівненського заводу газорозрядних ламп і

що очолив її добрий знайомець Станіслава, згадуваний уже Олексій Нижник.

Але була, безперечно, й третя причина, котра мала теж немало притягальну силу – в Березному при недавно заснованому лісовому технікумі працювала секція з класичної боротьби під орудою Віктора Гнатовича Шибка.

...І тут, мабуть, не обійтися без того, щоб не розповісти, як напіввідрізане від обласного центру бездоріжжям, лісами й болотами поліське містечко, за офіційним статусом, власне, селище, здобуло невдовзі славу культурно-спортивного центру не лише в області, а й в Україні, про яке в сімдесяті-вісімдесяті роки не раз писала навіть московська преса, знімалися науково-популярні й навчальні фільми, куди звідусюди приїжджали на змагання та переймати досвід. Як, до речі, незважаючи на економічну скруту, приїжджають сюди й зараз.

І в цій розповіді аж ніяк не обминути такої колоритної постаті, як перший секретар тодішнього райкому компартії Віктор Степанович Вознюк, який майже тридцять років – з кінця п'ятдесятих і до середини вісімдесятих – беззмінно керував районом. Усе чи майже все, створене в ті роки в районі в промисловості, соціально-культурній сфері, робилося за його активного сприяння, а то й ініціативи.

Звичайно, сьогодні багато що можна було б поставити першому секретарю у вину – і авторитаризм аж до волюнтаризму, і прожектерство (чого лише варті зведені за величезні гроші потужні бетоновані тваринницькі комплекси, які ніколи не давали та й не могли дати очікуваної віддачі), і жорсткість у поводженні з людьми, нетерпимість навіть не до інакодумства, а до того, щоб людина мала свою думку (відбувався, як правило, відомий обмін думками – входили до нього в кабінет зі своїми, виходили – з його), і багато чого іншого. Він і сам у розмові якось визнав, що якщо підходити до його роботи з сьогоднішніми мірками, то не завжди діяв найкращим чином.

Отож можна критикувати його стиль роботи, віддзеркалюючи в цьому стилі весь негатив минулого, але й не віддати належне людині, яка так багато зробила для району, було б несправедливим. Зрозуміло, що за ним стояли підлеглі, непогані виконавці, які й реалізовували генеровані ним ідеї та задуми, але, повторюся, без нього багато чого з суцього нині Березне не мало б. Достатньо йому було десь побувати, щось побачити чи прочитати про якусь новинку в газеті, як уже їхали туди спеціалісти: вивчати той досвід, приміряти на себе, на свій район. Не всі привезені й схвалені ідеї реалізовувались

чи давали потім сподіваний результат – щось приживалося, а на щось даремно викидалися шалені гроші, але все ж чимало нововведень стали окрасою Березного, принесли йому славу як одного з найзатишніших, найперспективніших райцентрів області.

Але потрібно було бути ще й Вознюком, щоб вчасно зорієнтуватися, знайти підходи у Рівному чи Києві до тих, від кого залежало втілення задуму в життя, заманити їх в район, задобрити. Ніщо в Березному не поставало саме собою, з чиеїсь сторонньої доброї волі: ні прекрасне профтехучилище побутовиків, ні філія газорозрядного заводу, ні лісовий технікум, ні спортивна база, подібну якій навряд чи й зараз, через десятки років, має якийсь райцентр України.

Взяти хоч би лісовий технікум, який уже в роки незалежності був реорганізований у коледж і поява якого й започаткувала греко-римську боротьбу в Березному.

Коли на початку шістдесят сьомого року в райкомі отримали обкомівську постанову, де одним із пунктів було записано: просити відповідні київські інстанції заснувати в області лісовий технікум, Віктор Вознюк зібрав членів бюро райкому і поставив перед ними питання:

– А чому б цьому технікуму не бути в Березному?

Ті підтримали персека. Написали відповідне клопотання в Міністерство лісового господарства, обком. Але з подібними проханнями звернулися туди й керівники сусідніх районів – Костополя і Сарн.

І от приїжджає з Києва комісія в Сарни, – де розміщений солідний залізничний вузол, в місто з кількома десятками тисяч населення. Тамтешні керівники повели членів комісії на пустир:

– Ось місце під технікум, будуйте, будь ласка!

Поїхали ті в Костопіль – один з промислових центрів області. І там те ж саме: от вам місце, будуйте, а ми з дорогою душею допоможемо.

Завітала комісія і в Березне. А Вознюк їм:

– Приймайте рішення про заснування технікуму, а приміщення ми вам даємо.

Ті здивувалися:

– У такому зuboжілому Березному?..

Потіснили райком партії, райвиконком, прокуратуру, інші райцентрівські установи, під гуртожиток віддали готель і вже з першого вересня того ж року технікум набрав перших учнів.

Аж потім уже, коли повороту назад не могло бути, той же персек разом з керівництвом технікуму «вибив» через міністерство і новий навчальний корпус, і гуртожитки, і котеджі для викладачів – словом, через кілька років у Березному постало чудове навчальне містечко з гар-

ною територією, спорткомплексом та 25-гектарним дендропарком. А таки ж на пустирі!

Новопризначений директор технікуму Микола Миколайович Новосад привіз із собою з Кременецького лісотехнікуму, де до того працював, кількох своїх колег-викладачів. Був серед них і Віктор Шибко, який тренував на той час збірну Тернопілля з класичної боротьби, з останнього вивів її на дев'яте місце в Україні, підготував двох чемпіонів і, здавалося б, не мав ніякого резону зриватися з насидженого місця і їхати бозна куди.

– Але я сам з Полісся, – розповідав мені Віктор Гнатович, – цей край дуже люблю, отож, коли Микола Миколайович запропонував їхати, – погодився.

Приїхали в Березне, а тут ні приміщень нормальних для навчання немає, ні умов для занять фізкультурою і спортом, навіть передбаченими програмою, не говорячи вже про боротьбу. Але в тому ж 1967 році Шибко з'їздив у Київ і придбав борцівського килима. Поклали його в кімнатці колишнього (і нинішнього – після зведення технікумівського містечка усі приміщення, «реквізовані» під нього, були повернуті попереднім власникам) приміщення прокуратури, де розміщувалася тоді й дирекція навчального закладу.

Пішли на боротьбу вихованці технікуму, профтехучилища. Бажаючих було багато, а приміщення – тісне, тому через якийсь час килим перенесли в райцентрівський будинок культури. Зрозуміло, що для Шибка була це не основна робота – вів групи зверх технікумівської програми з фізвиховання. І все ж уже в наступному році виступили на першості області. В облспорткомітеті здивувалися:

– Що, Березне боротьбу привезло? Де вона там взялася?

А команда зайняла тоді друге місце...

Часто заходив у ті роки Віктор Гнатович в обласну «Авангард», де й зустрівся з Ковалем. Той з радістю дізнався, що в Березному розвивається його улюблений вид спорту, стали домовлятися про зустрічі командами. Правда, таку зустріч вдалося організувати лише один раз. А невдовзі і Станіслав з'явився в Березному, став займатися з місцевими хлопцями, а Віктор Шибко продовжував тренувати технікумівців. Коли ж був збудований навчальний корпус технікуму зі спортзалом, – килим забрали туди. Але «Колос», для якого на громадських засадах тренував борців Станіслав, придбав свого.

Обидва тренери продовжували гарно контактувати. Часом і сперечалися, але на чисто спортивному ґрунті, не так як у Рівному із заздріс-

никами. Не маючи спеціальної освіти, Коваль звертався до свого старшого колеги за порадами як складати групові та індивідуальні плани занять, вести документацію з організації змагань.

– Таких ентузіастів, як він, – згадує Віктор Гнатович, – я більше у своєму житті не зустрічав. Знав професіоналів, людей, які мали освіту, чемпіонами були, навіть Союзу, а він же самоук, самородок... Не раз агітував його, щоб вступав у Івано-Франківський технікум фізкультури, але щось там не вийшло, не взяли... І брак фахової підготовки він компенсовував своїм ентузіазмом, фанатично був відданий боротьбі. Не випадково в Березному його й називали фанатом, у кращому розумінні цього слова. Любив дітей, а діти його любили, зв'язок з батькам мав. А все це в підсумку давало хороший результат. Потім йому вже легше стало, коли з'явилися спортсмени високого класу, а до цього років з п'ять була чорнова робота, яку ніхто не визнавав...

Відсутність спеціальної освіти у Станіслава, про що згадував не один мій співбесідник, дошкуляла йому все життя. Цим докоряли йому деякі спортивні функціонери, колеги-заздрісники, які, при тому, маючи навіть вузівські дипломи, не могли похвалитися відчутними досягненнями своїх підопічних. А ще ж була

й офіційна партійна лінія: замінити в усіх галузях практиків на дипломованих фахівців. Нібито й гарний, корисний задум був, але коли реалізацію його доводили до абсурду, то абсурд і отримували. Тепер про це кажуть: до булави треба ще й голови.

Потерпав від такої бездумності і Станіслав, бувало, чиста випадковість утримувала його на цій роботі. А надто, коли ризикнув, хоч і довго вагався це робити, й якогось року облишив слюсарювати на філіалі газорозрядного й перейшов цілком на тренерські хліба. І лише тоді, коли його вихованці стали утверджуватися на обласних і республіканських п'єдесталах пошани, офіційні й неофіційні критики змушені були змиритися з його бездипломністю. Але до цього, як уже говорилося, потрібно було докласти каторжної праці і самонавчання.

А здобути тренерський фах він мав величезне бажання. Та мало хто знав, і йому соромно було в цьому признаватися комусь, що він не мав і базової середньої освіти. В дитинстві вряди-годи відвідував школу в Яцьковичах, в Дубному отримав документа про те, що закінчив семирічку, а в ПТУ ще додався рік. Ото й усе. Куди ж він міг податися з такими документами? І дуже потерпав від самоусвідомлення цього. Тому й відважився записатися у вечірню школу

в Яцьковичах, і отримав через кілька років атестат про середню освіту. Й поїхав-таки в Івано-Франківськ у технікум фізкультури, навіть склав там іспити, але не пройшов за конкурсом. Навряд чи й спам'ятався колись той, хто приймав рішення про його незарахування, кому відмовив у навчанні! А якщо й зустрічалося йому це прізвище пізніше, вже коли слава прийшла до Ковалю, то хіба міг пригадати усіх вступників? Скільки їх пройшло через його руки, скільки талантів загублено тільки тому, що не вистачило якогось бала чи й десятої його частини. А розгледіти талант не вистачило вміння, того ж самого таланту.

Але Станіслав не загубився, не розчинився в масі нещасливців, бо він уже тоді був тренером від Бога.

Якось при зустрічі, коли я розповів Валентині Дунай про ту невдалу спробу Станіслава вступити до технікуму, вона з гіркотою пошкодувала:

– Чому ж він не звернувся до мене, я ж тоді очолювала обласне управління освіти й могла допомогти йому?...

Мабуть, тому, що звик усього досягати самотужки, не розраховуючи на чиєсь заступництво.

...Коли його вихованці стали приходити на навчання в лісовий технікум, а першими були Олександр Данильчук, Ігор Услістий, Василь Бо-

ровець, то зв'язки з Віктором Шибком зміцніли. Тренування, збори, змагання – все вирішувалося спільно. Добре, що їх розумів і директор навчального закладу, завжди йшов назустріч...

– Чим погано працювати тренерів в такому містечку, як Березне? – розмірковував далі Віктор Гнатович. – Тільки досягнув якогось результату спортсмен, як він уже й школу закінчив, виїжджає десь на навчання. А тренерів знову займайся чорною роботою з дітлахами, доводь їх до належного рівня, щоб знову віддати комусь готового спортсмена.

Функціонування ж технікуму в містечку дозволяло ще на кілька років спортсменів залишатися зі своїм тренером. Навчаючись у нас, вихованці Станіслава, як правило, виконували норму кандидата в майстри спорту чи й майстра спорту, ставали знаними в Україні і утверджували добру славу й про свого тренера.

З ініціативи Станіслава в Березному став щорічно проводитися борцівський турнір ім. Івана Корицького, що теж зіграв величезну роль у становленні цього виду спорту в поліській глибинці. І робилося все на високому рівні, команди приїжджали звідусюди – з Росії, Білорусі, відомих борцівських центрів України...

– То був потужний сплеск для Березного, для агітації за спорт – підсумував свої роздуми Віктор

Гнатович Шибко. – Треба віддати належне і районному керівництву, яке розуміло важливість цієї справи. Скільки глядачів було на змаганнях, навіть на тренуваннях, яке піднесення панувало! А які результати були... Так що я не жалкую, що у свій час переїхав сюди...

Але щоб досягти цих результатів, окрім самовідданої праці тренерів, не обійтися було й без необхідної матеріальної бази. І в її створенні персек Віктор Степанович Вознюк відіграв неабияку роль. На одній з нарад, після аналізу розвитку соціальної сфери району, він сказав фразу, яка потім не раз повторювалася березнівчанами з подивом і захопленням, але в ті хвилини, коли була вимовлена, багатьма сприйнялася скептично:

– Ми підняли в районі культуру, підніmemo й спорт...

Справді, танцювальний колектив та хор районного будинку культури якраз у ті роки здобули звання народних, добре були знані в Рівному, виступали в концертах і на столичній сцені, зокрема і в палаці «Україна», консультувати їх приїжджали знамениті київські фахівці... Та все ж декого отой скептицизм не полишав:

– То культура, а то спорт!

Не те, щоб у Березному фізкультурою і спортом до того не займалися. Але робилося це

на звичному рівні, нічим особливим не виділяючись поміж іншими районами. А бути в числі інших – це не в правилах Вознюка, очолюваний ним район мав іти лише попереду.

Втілювати в життя дану ним обіцянку почали з того, що за кілька суботників обгородили залізобетонними плитами футбольне поле, міжколгоспбуд звів центральну трибуну з козирком «для начальства», згодом заасфальтували бігові доріжки, а ще потім асфальт замінили гумобітумним покриттям з дренажною системою.

Але потрібен був спортзал, де б спортсмени займалися незалежно від примх погоди.

Звести його виявилось непростою справою. І не лише тому, що бракувало коштів. Набагато складніше в тодішні часи було «забити» об'єкт у план, без чого навіть і думати про його спорудження ставало марною затією. Одна за одною з'являлися постанови ЦК про заборону непланового будівництва, в яких передбачалися найсуворіші заходи до порушників. Отож чи міг дозволити собі подібну розкіш – збудувати спортзал у плановому порядку якийсь провінційний райцентр?

Користуючись своїми добрими стосунками з директором Рівненського філіалу проектного інституту, персек умовив його взятися за проектування споруди без відповідного погод-

ження у верхах. Зроблено це було швидко і так само швидко, на свій страх і ризик, взялися її зводити. Будував спортзал міжколгоспбуд, щоб оплатити матеріали, вишукувалися кошти, а вже завозили їх районні організації безплатно. Так само безкоштовно виділяли із своїх резервів те, що мали і що не вистачало для будови, словом, застосували метод народної будови. Все робилося начебто добровільно, але посмів би хтось щось не дати.

За визнанням Вознюка, в цілому спортзал обійшовся району недорого та й зведений був швидко. А що було далі, послухаємо таки ж його:

– Йшли ми якось з директором технікуму Новосадам, а він і каже: «От якби, Вікторе Степановичу, збудувати в Березному ще й плавбасейн!». Кажу йому: «Миколо Миколайовичу, варто подумати!». І справді, я над цим питанням задумався. Але то була складна будова, та й чергова постанова з'явилася – ні в якому разі не сміти щось будувати непланово.

Але Вознюк не був би Вознюком, якби не спробував реалізувати ідею, яка припала йому до вподоби. Будучи якось у Києві, так, на всякий випадок, зайшов до Укрдержбуду і попросився на прийом до його голови. Почав з того, що в нас, у райцентрі, побудований стадіон, спортзал, а є рішення партії про створення культурно-

спортивних комплексів, то просимо дозволу на спорудження плавбасейну...

Здивований такою зухвалістю, голова Держбуду не приховував свого обурення:

– Вам там що, немає чим зайнятися, тільки плавбасейну не вистачає?

А «відійшовши» трохи, порадив:

– Як хочете будувати – йдіть у Раду Міністрів. Дозволить вам Рада Міністрів, то й ми дозволимо...

Зрозумів Вознюк, що в Раду Міністрів нічого й потикатися – там проти постанови ЦК про непланове будівництво не підуть. Але задумка вже запала в голову, не давала спокою.

Приїхав додому, викликав до себе в кабінет голову міжколгоспбуду Миколу Петровича Тригубу. Довго зважували, врешті той запевнив:

– Вікторе Степановичу, побудуємо, їй-Богу побудуємо!

Тоді Вознюк знову до Вишневського, директора проектного інституту, а той:

– І не вмовляйте, досить з мене спортзалу, проектувати басейна не беруся, бо отримаю доброго прочухана. Дайте до пенсії допрацювати...

Але й Вознюк не звик відступати від задуманого, упросив таки Вишневського.

Постало питання: де будувати? Приїхали в Березне, персек показує місце за тодішнім рай-

виконкомом, якраз так, щоб спортзал і плавбасейн утворювали своєрідні входні ворота на стадіон.

– Не вписується, – заперечив Вишневський.

– Як не вписується, навіть добре вписується, – на те йому Вознюк.

Він же не признавався керівникові проектантів, що хоче приховати споруду, щоб не вип'ячувати її перед очі приїжджого начальства.

Ходили, довго прикидали. Зрештою «вламав» таки гостя персек, щоб басейн стояв так, як сам задумав. Даючи згоду, той попросив:

– Тільки ж не підведіть мене!

– Відповідальність беру на себе, – Вознюк йому на те. – Що буде, те й буде. Ви тут ні при чому.

Будівельний майданчик обгородили високим парканом, усе трималося в таємниці, наскільки це було можливим. Але хіба від людських очей щось приховаєш?..

– Проте, – дивувався потім під час нашої з ним розмови Віктор Степанович, – стукачів не знайшлося, ніхто «наверх» не просигналив. Та й сам дивуюся тепер – як міг на таке піти? Якби щось – могли і з партії виключити, навіть в тюрму посадити. Але якось сходило з рук. Це тільки молодість здатна на таке.

Коли вже плавбасейн виріс, приїхав у район завідуючий обфінвідділом і підняв галас:

– Який плавбасейн, за які гроші?

Доповів у області, в облвиконкомі районне керівництво покартали за самоуправство, в обкомі партії теж, але, зрештою, спустили все на гальмах – якраз розгорялася ініційована Москвою кампанія зі створення культурно-спортивних комплексів. А тут як знахідка – стали возити в Березне з усієї України делегації, показувати, ставити за приклад...

Згодом подібним чином до спортзалу був прибудований лікувально-оздоровчий комплекс з цілим набором найсучасніших на той час тренажерів, зведені зали для штангістів, борців. Ставок, що розкинувся відразу за огорожею стадіону, реконструювали у веслувальний канал, на березі якого збудували елінг для зберігання кількох десятків байдарок і каное, рятувальних човнів.

На створеній базі відкрилося дві спортивні школи – добровільного спортивного товариства «Колос» і райвідділу народної освіти, в яких діти і підлітки дістали можливість займатися легкою атлетикою, футболом, волейболом, веслуванням, штангою, боротьбою... Набрали штат тренерів, приїжджим виділяли відразу ж квартири, а своїм, місцевим... Очевидно, гадалося, якимсь перебудуться, вони ж свої. Своїм був, звичайно, й Станіслав.

Коли холостякував – наймав то там, то там куточок для прожиття. Майже нічого не змінилося й коли одружився...

Але вважав, що не це головне. В Березному він отримав нарешті простір для самореалізації, вкладаючи у вихованців усе, що сам умів, до чого прагнув і чого не зміг через відсутність умов досягнути в свої юні літа. Тут він наче починав своє життя спочатку.

І СІМ'Я, І РОБОТА

Погідний вересневий день сімдесятого пригадується тим, як весільна молодь, повсідавшись у відкритий кузов колгоспної вантажівки, з галасом і піснями вирушила з Яцькович піщано-болотистою дорогою в Березне, щоб там у тісній кімнатці місцевого відділення ЗАГСу стати свідками, як молодята скріплюватимуть своє кохання офіційними підписами.

І от вони виходять з тієї кімнатки на високі сходи, що ведуть на вулицю, спускаються ними, щасливі й розгублені од усього цього дійства, вітань, поцілунків. Здавалося, їхньому щастю не буде кінця...

– В ньому гармонійно уживалися потяг до спорту і манери мудрого сільського дядька – розповідав мені згадуваний Шубін. – Він завжди говорив: «Я з села, місто не для мене...». Перед першим його одруженням я запитав: «Славик, нащо ти вже женишся, ти ж молодий ще, погуляй, подивися, знайди собі міську, з квартирою і не мучся в тому селі...». «Ні, – відповідав він на те, – я сільський хлопець, вона теж з села, все буде в нас добре».

Не схвалювала його вибору й сестра Антося, але вже з іншої причини. Якось, коли дійшла до неї від людей чутка, що в них щось серйозне зав'язується, мовила: «Стасю, не брав би ти її, може, ще походи, подивися. Ти сирота і я сирота, ми знаєм труд, а вона на материній сметані зростала, вона ж не знає труда...».

В отой вечір за тиждень до його смерті, коли він навідався до сестри і не знати чого, чи то від підсвідомого відчуття, що вже ніколи не зустрінуться на цьому світі, стали пригадувати усе своє сирітське життя, вони не могли не згадати і це невдале одруження. Станіслав, хоч минуло вже з того часу чверть століття, так і не міг зрозуміти, що ж привабило його, двадцятип'ятилітнього хлопця, котрого вже перемололо добряче в своїх жорнах життя, до цієї юної випускниці медичного училища.

– Ти знаєш, – діливсь сокровенним з сестрою, – навіть збагнути не можу й зараз, що мене так до неї тягнуло.

А спільне життя не вдалося. Незважаючи навіть на те, що він, коли молода дружина влаштувалася фельдшером у своєму селі, й собі залишив Березне, улюблену тренерську роботу та й перебрався за нею, став працювати в колгоспі токарем, взявся зводити власне житло, в основному на гроші, які залишив йому як наймолодшому, найбільшому брат Аркадій. Допомогали ту хату зводити й хлопці-спортсмени, що приїжджали з Рівного із Шубіним, і родичі, далекі й близькі, і просто односельці, що поважали й шкодували сироту. Але ні це, ні навіть народження сина не могло зцементувати їх сім'ю. Надто різні погляди на життя вони мали, надто різні уподобання в них були. Здається, що два окремих світи, котрі не мали між собою нічого спільного, зійшлися, поєдналися, засліплені життєвим спалахом, але коли той спалах згас, втратили одне до одного інтерес.

За ті чотири роки, що намагалися бути разом, вони то мирилися, то знову сварилися, але так і не стали ближчими одне одному, не притерлися, як це нерідко буває в молодих сім'ях. Все частіше став говорити Станіслав про розлучення, але сестра вмовляла:

– Ти знаєш, навіть в Святому Письмі сказано, що не можна розходитися. То ж і ти сирота, й твоя дитина стане сиротою. Не розходься, може, воно наладиться.

Слухався сестриної поради. А то якось прийшов і заявив:

– Знаєш, Антосю, що? Товкся я як у ступі чотири роки, але вже ти мене більше не вмовляй.

– Ну, то як хочеш, – відповіла на те.

А сама таки пішла в фельдшерсько-акушерський пункт, де працювала невістка.

– Плачу, вговорюю її, – згадує Антося. – Кажу: «То вже як він поганий, то будь хоч ти меншою!». Куди, ні приступу! Думаю, якби вони не розходились, мені так шкода дитяти. Кажу: «Галю, він поганий, то будь ти меншою». А вона: «То у ваших книжках так пишуть, а в наших чоловік і жінка єдинорівні». «Ну, то так, – кажу, – як єдинорівні, то як хочеш, Галю, але сирота то буде». «Да що сирота, я з своїм сином буду жити, а його не осирочу!».

Невдовзі після розлучення вона вийшла вдруге заміж за чеха і виїхала до нього на постійне проживання. А сина залишила під опікунством старшої сестри.

А Станіслав повернувся в Березне і знову взявся за тренування, хоч невимовно страждав, що не може бачитися з сином. І всі роки, аж до

самої своєї кончини не полишав надії прихилити його до себе. Треба було бачити його втіху, коли вряди-годи вдавалося зустрітися з ним. А був якийсь період, коли їхні стосунки ніби й наладилися, Руслан став навіть приїжджати в Березне на тренування до батька. На жаль, подолати відчуженості їм так і не вдалося.

– Брат наш декілька разів удома в нас бував, – розповідав мені старший, уже від другого шлюбу, син Станіслава Олег. – Ставився він до батька якось незвично для нас із братом Віталіком, називав його при нас «старий...». Не сам приходив, батько запрошував. А про той перший шлюб я навіть не розпитував його. І взагалі довгий час про нього ми з Віталіком нічого не знали. Аж у сьомому класі я дізнався. Навіть цікаво було. Приїжджаємо якось з Віталіком до тітки Антосі, а знайомі сільські хлопці говорять: «Ваш брат Руслан на такому велосипеді катається!». «Який він брат, у нас в Яцьковичах немає брата!». Говорять: «Та ні, Руслан ваш брат». Приїхав він і до нас на чеському велосипеді, познайомились ми: «Руслан» – «Олег». Взяв я велосипеда в нього, покатався... Так що коли батько з матір'ю вирішили нам про все розповісти, то те для нас не було новиною.

Коли дошукуватися причин розпаду Станіславового першого шлюбу, то, здається мені,

вони не стільки в різниці у їхньому віці, яка таки немалою була, і не тому, що дружина мала диплом про закінчення училища, а він і середньої освіти не мав змоги здобути, і навіть не в тому, що зростала в батька-матері, а він з малих років сиротою залишився... Хоч усе це давалося теж взнаки. Причину їх незлагод найточніше, здається, визначила підсвідомо сестра Антося, говорячи, що в їхній сім'ї хтось мав би бути «меншим», поступливішим.

Вчинити так Станіслав не зміг, хоч би й усвідомив у цьому потребу, найліпший вихід. Надто великий мав досвід боротьби за виживання, здобутий з малолітства, надто багато виховав у собі непоступливого, впертого, що й допомагало йому існувати в тому жорстокому світі, який оточував його.

Правда, він таки зробив був спробу стати поступливішим – як уже згадувалося, облишив тренерську роботу, переїхавши у село. Але чи не зробила та жертвність ще більшу прірву поміж ними?

Що ж до вісімнадцятилітньої його дружини, то де вже тут було чекати мудрості зрілої жінки, котра знає і вміє обійтися з чоловіком так, щоб не принизити його самоповаги і досягти своєї мети. Тим більше піти на самопожертву заради справи, якою займається чоловік.

Здається мені, що й нове його одруження могло стати нещасливим, якби не вистачило в його нової обраниці терпіння змиритися з особливостями його характеру, і, найперш, з фанатичною відданістю боротьбі. Непросто було їй піти на самообмеження, на які, й сам того, може, не усвідомлюючи, не розуміючи, її прирік.

А так хотілося у святковий день пройтися хоч інколи Березним під руку з чоловіком! Та й взагалі чи було колись те спільне свято? Весь час він у роз'їздах, на тренуваннях. За спільне подружнє життя лише раз зібралися сходити в кіно, та й то в останню хвилину передоручив дружину на колегу, бо в самого вирвалася якась нагальна робота. Хоч сусіди, особливо сусідки, дивилися збоку і заздрили Тетяні: такого чоловіка ще пошукати!

Він і справді був гарним господарем, усе своїми руками майстрував – і в квартирі, і у дворі, вже з досвітку клопотався по хазяйству. А якщо додати до цього, що й спиртного ні краплі в рот не брав, то для сусідок це було недосяжним щастям. «Що їй за ним, – перешіптувалися або й в очі говорили, – він усе зробить, все принесе до хати». І то була суцзя правда. Як було суцшою правдою й те, що нова дружина услід за першою багато що в ньому не могла зрозуміти, сприйня-

ти. Бувало, клопочеться чимось своїм у дворі будинку, а тут сусід чи знайомий приходить, кличе: «Слава, треба пособити...». І вже свою роботу кидає й хтозна скільки там пробуде. Ні, повернеться тверезісіньким, але своя ж робота стоїть! А то ще якось ідуть вони разом надвечір додому повз школу, а в дворі – якась бійка. Інший би пройшов мимо, воно йому треба! А він – куртку з себе, дружині на руки і – туди, розбороняти. Хотіла втримати, але де там! «А якби хто ножем пірнув?» – картала потім.

З таким маленьких неспівпадань характерів, поглядів, з таких прикростей і непорозумінь і складалося їхнє життя на перших порах. А над усім отим – звичайно ж, боротьба, якій віддавав увесь свій час, обділяючи увагою нерідко дружину й дітей. Не раз докоряла йому: «І навіщо ти знову сім'ю заводив? Жив би там у своєму спортзалі, на матах».

У перші місяці після одруження їм і справді було – хоч живи на матах у спортзалі, бо помешкання власного не мали, як не мали, зрештою, й нічого іншого з побутових речей. Вона – недавня випускниця кооперативного технікуму, що приїхала за направленням на роботу в районне споживче товариство і мешкала в гуртожитку, отож не встигла ще надбати бодай якогось добра. І він, хоч уже й мав під тридцять, але життя

так перемололо, що ні свого житла, ні якихось статків теж не мав. Після розлучення наймав із тренерами, не прийшлими, а своїми, земляками, то кімнату в напіврозваленій хаті, то влада «розщедрувалася» й поселяла на якийсь час в один із класів старого приміщення профтехучилища чи школи, то ще десь знаходили пристановище... До речі, це стало однією з головних причин того, що гарний тренер-легкоатлет, наш односелець Адам Прокопчук, потинявшись отак кілька років і не маючи куди привести дружину, що закінчувала Дніпропетровський технікум фізкультури, змушений був виїхати до її батьків на Запоріжжя.

У день їх одруження Станіслав після невеликої вечірки, повів молоду дружину в свої «хороми» – у стару школу, де вони на той час «володіли» із Володимиром Царковим цілим класом. А там – голісінькі стіни, лише декілька ліжок стоїть поіржавілих. Аж заплакала з розпуки і жалю. Чи про таке заміжжя мріялося дівчині, чи про таке весілля!

На ранок – вона у свій гуртожиток, а він залишився мешкати в школі. Зрештою, через якийсь час зглянулися власті, звернули увагу й на місцевого тренера, бо вже край надходив, виділили двокімнатну хрущовку. Тісну, з цвіллю на стінах, але все ж це був уже власний прихис-

ток. Там і синів – Олега й Віталія – ростили, у нестатках і хворобах.

– Якби не Царков, – визнає Тетяна Павлівна, дружина Станіславова, – то й такої квартири ми не мали б. Не міг Станіслав за себе постояти, за інших – ішов, добивався, а щоб собі щось попросити – ні в яку. Ото Царков і виходив нам ту квартиру.

... А був Володимир Царков дипломованим вчителем фізкультури, тренером і борцем. Закінчивши Тернопільський педінститут, декілька років працював в одному з райцентрів області – Млинові. Зустрічалися зі Станіславом на змаганнях, привозячи команди. Й коли той дізнався, що Володимир родом з нашого району, з Соснового, домігся у місцевого керівництва, щоб запросили його на роботу тренером. А той з великим задоволенням погодився і влітку сімдесят четвертого року перебрався в Березне. Згадує Володимир Царков:

– Настав вересень, спортзал недобудований, закритий, а треба тренуватися.

Штатів ще ніяких не було, але мене взяли тренером, та ще Славик на громадських засадах працював. Але килим був, неважний, правда. То ми його витягали на стадіон, клали прямо на траву і тренувалися. Після того назад у каптьорку під трибуни ховали. Часто-густо бувало: хмара вихо-

дить, дощ, то ми швиденько мати назад тягнемо. За кілька місяців їх і вгробили. Але це, може, й на краще виходило. Всі бажаючі могли приходити, дивитися. Фактично вся дітвора березнівська перейшла через нас. А коли всі займаються боротьбою, то серед них знайдеться десяток чоловік, що зможуть майстрами спорту стати...

Запросити мене на роботу то запросили, а жити де – не дали.

Спочатку їздив додому в Соснове, а потім ми утрюх – я, Славик (в нього вже розрив з першою дружиною був) і Адам Прокопчук жили на квартирі в старій розвалюсі. Їсти наваримо, картоплі, ще чогось, так і перебивалися. Потім де ми тільки не жили!

До Нового року я рахувався тренером, мав групи, Славик теж мав групи. Приходив з основної своєї роботи і тренував.

Почалися дощі і ми попросилися зі стадіону в недобудований спортзал. Клали в ньому килима, а після тренувань прибирали.

З Нового 1975 року нам дали штати і Славик став працювати тренером на повній ставці. Мене призначили директором спортшколи, але я мав ще дві групи дітлахів. Трохи потримав їх, а потім бачу, що толку не буде: то поїхав туди, то туди. Заняття зриваються. Тоді усіх здібних хлопців віддав Славику, а собі залишив без-

перспективних. Отак ми й працювали далі. Райком звертав увагу на інші види, в основному на футболістів, а щодо нас, – то головне було на області показати результат, а як він досягається – те мало кого цікавило.

Через кілька місяців поїхали на першість по Україні, то вже останніми не були. А ще через рік пішли свої чемпіони по «Колосу» – Ігор Услістий, Вася Боровець.

А Славик не тільки з хлопчиками займався. В нього тоді задумка була з дорослих команду зробити. І дуже багато хлопців прийшло до нього. Тоді, до речі, і Микола Іванчук, що потім помічником Славикувим став, згодом його замінив, теж почав тренуватися. Добирався аж з Михалина, де вчителював. Був він тоді худий, як скелет, самі мускули і кісті. Як кине об килим – наче залізом. Всіх культуристів повибивав. А здоров'яки зібралися! Галагуз, Дорожко, Рябков, Пастушок – хлопці хоч куди.

Минуло кілька місяців, нахваталися верхівок і вісім чоловік відразу на Україну поїхали. Я десь біля призерів опинився, а інші – позалітали. Рябков, правда, трохи поборюкався. А був це такий мандражист, що страшно. І сила була, і дані, а... горів страшно. Виходив на килим і в очах йому темніло. Але Коваль умів його психологічно навантажити.

Пам'ятаю, їздили на турнір в Берегово, що на Закарпатті. Непогано відборолися. Саша Данильчук тоді всіх одшльопав. Але заруба була непогана. А був там один кандидат у майстри спорту, призер України по «Колосу». Технічний борець, але король міста. А ще як під чаркою... Розповідали, що якось у ресторані вчинив бучу. Ото Коваль Рябкову і каже перед сутичкою: «Вася, цей п'яничка в ресторані столи перекидав і ти що, йому програєш?!». А Василь, відколи почав займатися боротьбою, спиртного й до рота не підносив... То він того закарпатця як фанеру кидав. Цього – в одні ворота, іншого – теж. Виходить зі Львова тяж, сто шістдесят кілограмів, то він його через себе як запустить, у всіх очі на лоба полізли. Потрапляє на чемпіона Європи Задвірняка: посадка на дві лопатки. Але судді не дають перемоги. Став Рябков тоді призером, хоч міг бути і чемпіоном.

Дорослі після отієї першості України, потрапивши на майстрів, кандидатів у майстри спорту, зробили висновок: не трать, куме, сили. Треба мати феноменальні дані, щоб чогось досягти, почавши в такому віці. Тим більше, що ейфорія минула, потрібно було декілька років важко працювати. З дорослих залишилися лише Василь Рябков, який згодом таки став майстром

спорту, та Микола Іванчук – нинішній заслужений тренер України.

А з юнаків хороша команда підібралася, багато їх пройшло через боротьбу. Автобусик нам тоді дали, ПАЗик поламаний, якось відремонтували, багато їздили – в Рівне, Луцьк, інші міста, натаскували хлопців. Призери пішли...

...На моє запрошення зустрітися і пригадати щось цікаве з своєї борцівської кар'єри Василь Рябков відгукнувся охоче. Він з особливою теплотою розповідав про свого тренера й товариша, і я ще повернуся до цієї розповіді згодом, а зараз не можу відмовити собі в задоволенні переповісти один з епізодів змагань, у яких вони брали участь. Переповісти майже дослівно:

– Я мав тоді лише перший спортивний розряд. І поїхали ми в Житомир на кваліфікаційний турнір. Ягодка – кандидат, Морозко – кандидат. А на змагання допускалися лише кандидати в майстри і майстри спорту. Привіз мене Йванович і каже судді, що є в мене пацан, але в нього немає бумаг, хай побореться. Суддя й каже: «Да ладно, хай іде й так». І допустив мене до змагань. Став я на вагу – сто кілограмів і п'ятсот грам. Кажу: «Йванович, я не буду ганять вагу, буду свише ста бороться». А якраз перед тим я їздив у Ворошиловград, то там теж мав зверх ста п'ятсот грамів. І зігнав

чотири кілограми, почті двоє суток голодний сидів. Вийшов – і поплив одразу. То я й кажу: «Буду свише ста бороться». «Ну й, – каже Йванович, – борись!». То я в перший день шість схваток виграв. І тут виявляється, що я в фіналі борюся. Хлопці хороші були, тепер вагова категорія од ста тридцяти кілограмів, а тоді – од ста і вище. Там один львів'янин був, десь сто п'ятдесят сім кеге. Ну, він вищий за мене, але мені було, аби в хрест зайти, то любого тягав. І я в нього виграв. Залишається нас чотири чоловіка – один з Ворошиловграда, Фрейц з Одеси був, Задвірняк і я. Той, з Ворошиловграда, знявся, він руку травмував, то каже, що я з тобою не буду боротися, так і так програю... Фрейц мене затолкав... Ну як, я його не міг обняти, там одна нога як у мене дві вкупі, десь до ста сімдесяти кілограмів був. І залишилося з Задвірняком боротися. А вже суддя з мандатної комісії каже: «Іванович, буде скандал». А вони вже там почали рить... Йванович підходить до Задвірняка й говорить: «Діма, може, хай ляже він тобі?». А той: «Да я його й так задавлю!». Коли так, то Йванович приходить й каже: «Борись». І я почав боротися. А Діма любив робити бедро з-під мишки, накачаний хлопець. Він тільки бедронуть хотів з-під мишки, а я йому контр-прийом – прогибом. Зразу, в першому

періоді мінімум три бала заробив. Не дали ні одного. І вже почали мене там прихвачувать. В другому періоді ще, правда, я нирнув йому під руку, він мене прихватив і хотів заламать, а в мене селянська сила була, думаю, не подався, то почув, що в мене аж шия затріщала. Але вийшов з прийому і по килиму від його лопаток так і пройшла мокра полоса. Проте туше не дали. Потім мені – попередження, потім – знову, й Іванович кричить: «Вася, ризкуй!». Новохотько, тренер з Житомира, ще тоді кричав: «Що ви там пацана травмуєте!». І пішов я на прогиб... А вже в третьому періоді я поплав і він мене накрив...

Станіслав Коваль вважав Василя Рябкова одним з найтехнічніших своїх вихованців. Шкода, що згодом перелом руки не дозволив йому залишитися у великому спорті. Та й те не варто скидати з рахунку, що розпочав Рябков займатися класичною боротьбою у двадцятип'ятирічному віці...

...З відкриттям на базі спортзалу дитячо-юнацької спортивної школи ДСТ «Колос», а в ній і відділення класичної боротьби, з появою ще одного тренера – Володимира Царкова, який і очолив школу, а, відповідно, й узяв на себе багато господарських та організаційних питань, заняття в групах були поставлені на про-

фесійну основу. Але окрім тренувань та виїздів командою на змагання, Станіслав Коваль мріяв про «обкатку» усіх своїх вихованців. Отож у 1976 році й започаткував згадуваний вище турнір імені Івана Корицького. Турнір цей проводився щорічно аж по 1987 рік і набув широкої популярності та доброї слави не лише в Україні, а й за її межами. Про це свідчили постійні приїзди на нього команд чи не з усієї європейської частини Союзу.

Забезпечення належного рівня турніру вимагало чималих зусиль від його організаторів. Старий тісний райцентрівський готель заледве уміщував суддів, спортивних функціонерів та почесних гостей, а щоб поселити близько 200 юних борців, доводилося йти на поклін до директорів лісового технікуму, профтехучилища, школи-інтернату, керівників підприємств, де були сякі-такі гуртожитки. А дітвора є дітвора. Десь щось у гуртожитку ламають, поб'ють, позасмічують, або занадто галасливо себе поводять, непоштиво реагуючи на зауваження обслуговуючого персоналу. І організаторам нерідко доводилося вислуховувати за те нотації, дехто з керівників запевняв, що наступного року подібних постояльців не пустить до себе, але минав час, серце відтавало й через рік «під особисту відповідальність» учасники турніру поселялися там, де й раніше.

Та всі ці турботи і неприємності не йшли в жодне порівняння з піднесеною, святковою атмосферою самих турнірів, і всі клопоти відходили в небуття, повертаючись сторицею.

Звичайно, кожен такий турнір був обставлений ідеологічно: з відповідними промовами при відкритті і закритті, символікою й тому подібне, але не те було головне. Саме на цих змаганнях місцеві юні борці могли випробувати себе, перейняти багато корисного в інших, поспілкуватися з ровесниками з багатьох міст Союзу. Тут уперше заявляли про себе підлітки і юнаки, які потім виростали у відомих спортсменів. Турнір мав величезний агітаційний вплив на хлопчаків, прилучив багатьох із них до самовдосконалення.

...І сімейне життя трохи налагоджувалося, виростали хлопці, звиклася з його постійною відсутністю вдома дружина, не так боляче й гостро реагуючи на поїздки, днювання й ночування у спортзалі. Зрештою, і в побутовому плані справи пішли на лад: обласна рада ДСТ «Колос» відшукала кошти і для вже відомого в Україні тренера придбала окремих будиночок. Правда, пожити в ньому довго не довелося...

Станіслав десь у той час закінчив при Київському інституті фізкультури курси підвищення кваліфікації і вже мав хоч якусь «бомагу», що

підтверджувала його професіоналізм. Хоча найкраще цей професіоналізм показувало те, що він давав результат. Проте присвоїти відповідну цьому результаті тренерську категорію – а від того залежали зарплатня та інше – обласні спортивні організації не могли. Клопоталися про це перед центральною комісією, але марно. Лише згодом області дозволили і першу, і вищу категорію самостійно присвоювати. І Станіслав їх отримав. Бо кому ж було їх присвоювати, як не йому?

ГАЗЕТНИМ РЯДКОМ

Своєрідними хронікерами щорічних турнірів ім. І. Корицького, інших змагань, в яких брали участь вихованці Станіслава Ковалю, стали журналісти місцевої районної газети Борис Литвинюк та Павло Рачок, які впродовж багатьох років розповідали читачам-вболівальникам про сходження своїх земляків на спортивні висоти.

Перегортаю підшивки районки і поринаю в напружену атмосферу безкомпромісних поєдинків, здобутків і втрат, торжества від отриманих перемог і розчарувань від поразок.

2 березня 1976 року: «Класична боротьба завойовує останнім часом в нашому районі дедалі більшу популярність. Центром розвитку її стала дитячо-юнацька спортивна школа ДСТ «Колос», в якій працює 6 груп юних борців. На заняттях можна побачити не тільки березнівчан, а й школярів із Зірного, Городища, Першотравневого, Балашівки. З останнього села, наприклад, регулярно приїжджають на тренування 15 хлопчиків. Хоч займатися спортивною боротьбою вони розпочали порівняно недавно, проте вже досягли помітних успіхів. Це переконливо засвідчив і обласний відкритий турнір з класичної боротьби, присвячений пам'яті нашого земляка, партизанського зв'язкового І. Є. Корицького.

Для участі в ньому приїхали команди дитячо-юнацьких спортивних шкіл Києва, Львова, Тернополя, Луцька, Новоград-Волинського, Ново-волинська...

Березнівчани, природно, вболівали за своїх земляків. І не дарма! Окремі наші юні борці продемонстрували на килимі хорошу техніку, бійцівські якості. Особливо сподобалася манера ведення боротьби Олександра Данильчука із Зірного. Він діяв розсудливо, чітко проводив прийоми, завершуючи, як правило, свої поєдинки достроково. Особливо красивою була

його фінальна зустріч з В. Черновим (Нововолинськ). Виграючи її по балах, Олександр продовжував ризикувати і на останній хвилині все ж поклав свого суперника на лопатки.

Тільки один поєдинок програв його товариш по команді Б. Пашковський, посівши в загальному підсумку друге місце. Такого ж успіху добився і М. Михайлович, а ще чотири наші борці-березнівчани М. Омельчук, І. Войтович та В. Семенович і Н. Прокопчук (обидва з Балашівки) – стали третіми...».

30 березня 1976 року: «Спортсмени 17 областей взяли участь в особистій першості Укргради ДСТ «Колос» з класичної боротьби, яка проходила нещодавно в Житомирі. За збірний колектив Ровенщини (так за загальноприйнятою нормою називали в ті роки область – **Б. Б.**) виступали 4 юні борці з Березного та 2 – з Млинова. Незважаючи на вперту боротьбу, сильний склад учасників змагань, наші спортсмени досягли непоганих результатів. Особливо слід відмітити учня Березнівської середньої школи О. Данильчука. Він був наймолодшим серед спортсменів своєї категорії і все ж здобув кілька перемог, реально претендував на призове місце. На жаль, в останньому поєдинку, ведучи з рахунком 8:4, за хвилину до кінця він припустився прикрої помилки і програв. Про-

те й четверте місце, яке посів Олександр на таких представницьких змаганнях, слід вважати за успіх. Ще троє наших борців увійшли в шістку найсильніших: березнівчани В. Русин і Ю. Федюк в кінцевому підсумку були п'ятими, а Б. Пашковський – шостим».

15 травня 1976 року: «У двох представницьких юнацьких турнірах з класичної боротьби взяли участь вихованці районної дитячо-юнацької спортивної школи ДСТ «Колос». Їхній виступ слід визнати досить успішним.

Так, із п'яти наших борців старшої групи, що виступали в Закарпатському місті Берегово, четверо посіли призові місця. Найбільш вдало провів поєдинки учень 10 класу Березнівської десятирічки Олександр Данильчук. Він переміг усіх своїх суперників і став переможцем у ваговій категорії до 56 кілограмів. Другі місця завоювали Борис Пашковський і Віктор Бойчук, а Павло Воронін був третім.

Сильним був склад учасників відкритого республіканського турніру з класичної боротьби серед юнаків 1961-1963 років народження в Тернополі. Досить сказати, що на килим вийшли спортсмени Києва і Одеси, Львова і Ворошиловграда, Тернополя і Кишинева. Довелось провести немало поєдинків, і в багатьох з них березнівчани досягли успіху. Без жодної

поразки дійшов до фіналу і виграв медаль за перше місце у щонайлегшій ваговій категорії восьмикласник школи-інтернату Василь Боровець. П'ятьох суперників поклав на лопатки Володимир Усач, завоювавши третє місце. Такого ж успіху добились Ігор Услістий і В'ячеслав Марковець, четвертим виявився в кінцевому підсумку результат Михайла Ципана».

24 червня 1976 року: «В спортивному залі Березнівської районної ДЮСШ минулої суботи проходила першість облради ДСТ «Колос» з класичної боротьби...

Найкраще виступили березнівчани. Основу нашої команди склали вихованці дитячо-юнацької спортивної школи. У щонайлегшій ваговій категорії перемогу впевнено здобув учень із Зірного Віктор Бойчук. Такого ж успіху добились цьогорічні випускники Березнівської десятирічки Борис Пашковський, Олександр Данильчук, вчитель з Михалина Микола Іванчук, директор районної ДЮСШ ДСТ «Колос» Володимир Царков та працівник газової контори Василь Рябков. Отже, у 6-ти вагових категоріях з 9-ти чемпіонами стали наші борці. Двоє, Микола Ципан і Олександр Морозко – були другими, Валентин Русин став третім призером, а Андрій Баранчук посів четверте місце.

Особливий успіх випав на долю Олександра Данильчука. Його наполегливі тренування, серйозне ставлення до занять в секції, вміння настроїтись до відповідальних змагань приносять відрадні результати. Олександр вдруге став чемпіоном області, виборов першість в нинішньому році на представницькому юнацькому турнірі в Тернополі і ось знову не мав рівних на борцівському килимі. Всі свої поєдинки він закінчував, як правило, через 15-30 секунд, поклавши всіх суперників на лопатки.

Не може не радувати і сходження Миколи Іванчука. У нього рідко випадає вільна хвилина: Микола викладає у восьмирічній школі, заочно вчиться в інституті. Проте знаходить час, щоб двічі-тричі на тиждень приїхати з Михалина в Березне. Торік на обласних змаганнях сільських борців він виграв тільки один поєдинок, а нині перемогу здобув у всіх і став чемпіоном...

Команда березнівчан набрала в загальному підсумку 17 очок і другий рік підряд стала чемпіоном облради ДСТ «Колос»... Їй надано право захищати честь Ровенщини на республіканській першості сільських борців класичного стилю».

15 липня 1976 року: «У місті Умані Черкаської області проходила особисто-командна першість України з класичної боротьби серед сільських юнаків молодшого віку. Збірну ко-

манду Ровенщини було створено на базі Березнівської ДЮСШ ДСТ «Колос». Наші спортсмени добре підготувались до відповідальних змагань, а тому й провели їх успішно.

Першим вступив у боротьбу Василь Боровець (щонайлегша вага). Відкривати змагання завжди важко, проте Василь, який у нинішньому році переміг в республіканському турнірі, не розгубився і поклав свого суперника на лопатки. Вдалий початок додав сил всій команді. Як і В. Боровець, впевнено перемогли своїх суперників І. Услістий, В. Марковець, Ю. Баранчук, М. Прокопчук, О. Усач, В. Фурсяк.

Два дні наша команда була лідером змагань і тільки під час фінальних поєдинків поступилася першістю: далися взнаки хвилювання та малий турнірний досвід юних березнівчан. Не всі змогли проявити бійцівські якості.

Відмінно провели фінальні поєдинки і стали чемпіонами республіки в своїх вагових категоріях три наші спортсмени – В. Боровець, І. Услістий, В. Марковець. Вагомий внесок в командний залік зробили також М. Прокопчук і В. Фурсяк, які стали другими призерами... Четверте місце зайняв Ю. Баранчук, шосте – О. Усач...

Перше місце в командному заліку посіли юні борці з Вінниці, друге – господарі змагання, третє – Запорізької області. Наша команда

виявилась четвертою. До речі, вона завоювала найбільше перших місць».

1 січня 1978 року, з інтерв'ю з С. І. Ковалем: «Запам'яталися дні, проведені напередодні Нового року на юнацькій першості республіки з класичної боротьби в Краснодоні. Відразу п'ять моїх вихованців – Ю. Ковтун, М. Бортманський, В. Боровець, В. Фурсяк і В. Марковець – стали чемпіонами, а команда облради ДСТ «Колос», сформована фактично з наших атлетів, вперше зайняла друге призове місце...

Серед моїх вихованців є три кандидати в майстри спорту. Надіюсь, що в новому році в Березному буде підготовлений і перший майстер спорту СРСР з класичної боротьби».

16 березня 1978 року: «Все більшою популярністю у спортсменів і вболівальників користується юнацький турнір з класичної боротьби на приз І. Корицького. Цього року він проводився втретє і зібрав рекордну кількість учасників: суперечку за першість вели 120 юнаків з 9 команд...

...Відразу увагу вболівальників привертають березнівчани В. Стеблюк і О. Беленький, киянин М. Макогончук та І. Любежанін з Луцька. Склад учасників в найлегшій ваговій категорії був найбільш представницьким (20 чоловік) і рівним, проте названі вище спортсмени чітко проводили

свої поєдинки і, як правило, достроково одержували перемогу. Вони ж і розіграли перший приз – вазу з портретним зображенням І. Є. Корицького. Володарем її став І. Любежанін. Друге місце посів В. Стеблюк, третє О. Беленький.

У двох наступних вагових категоріях рівних не було вихованцям Березнівської ДЮСШ Ю. Ковтуну та М. Бортманському...

Ігор Услістий – чи не найдосвідченіший в нашій команді, він неодноразово виступав на республіканських і всесоюзних змаганнях, двічі ставав чемпіоном Центральної ради ДСТ «Колос». Природно, що й на цьому турнірі Ігор не залишав ніяких надій на успіх представникам з інших команд, без жодного штрафного очка здобувши загальну перемогу. Серед атлетів вагової категорії до 52 кілограмів першість виборов також березнівчанин В. Марковець.

З особливим хвилюванням всі спостерігали за поєдинком спортсменів, чия вага перевищує 87 кілограмів. Уже в третьому колі жереб звів безперечно найсильніших – чемпіона республіки серед школярів Юрія Ковальчука з Нововолинська та чемпіона центральної ради ДСТ «Колос» березнівчанина Віктора Фурсяка. Переміг по балах волинський школяр. Крім В. Фурсяка і В. Стеблюка, другими призерами стали наші борці М. Ціпан, М. Стебельський, В. М. Боро-

вещь, треті місця посіли А. Усач, В. Семенович, В. Г. Боровець...».

18 березня 1978 року: «Нещодавно в Житомирі відбулась відкрита особиста кваліфікаційна першість республіканської ради ДСТ «Колос» з класичної боротьби. Участь в ній взяли три березнівчани – кандидати в майстри спорту В. Рябков і О. Данильчук та першорозрядник дворазовий чемпіон юнацьких першостей України І. Услістий. Сімнадцятирічний вихованець районної дитячо-юнацької спортивної школи Ігор Услістий добився чергового успіху. Виступаючи в щонайлегшій ваговій категорії, він переміг двох майстрів і кандидата в майстри спорту, тільки в фінальному поєдинку поступившись чемпіону – майстру спорту В. Шину з Криму. Посівши друге призове місце, І. Услістий виконав норму кандидата в майстри спорту з класичної боротьби».

28 березня 1978 року: «Пройшла першість республіки з класичної боротьби серед юнаків 1961-1964 років народження. В склад команди області входило четверо наших вихованців. В. Фурсяк з Городища посів 4 місце, учень лісного технікуму І. Услістий – 6, а М. Мельник з Соснового був 12».

15 квітня 1978 року: «17 команд з'їхалися на особисто-командну першість республіки з

класичної боротьби серед команд-переможниць обласних змагань дитячо-юнацьких спортивних шкіл ДСТ «Колос» та ДЮСШ Міністерства освіти УРСР з міст обласного підпорядкування та сільської місцевості, в яких взяли участь спортсмени 1961-1963 років народження.

В цілому непогано виступили на змаганнях спортсмени нашої ДЮСШ. Так, у ваговій категорії понад 97 кілограмів учень Березнівської середньої школи №2 Віктор Фурсяк одержав перемогу в усіх чотирьох зустрічах і піднявся на найвищу сходинку п'єдесталу пошани. Без жодної поразки завершили першість у своїх вагових категоріях учень райцентрівської школи №2 Вячеслав Марковець та учень лісного технікуму кандидат у майстри спорту Ігор Услістий. Третє місце посів Микола Прокочук з Балашівки. П'ятими у вазі до 65 та до 45 кілограмів стали відповідно учні лісного технікуму та школи №1 Олександр Усач та Микола Бортманський».

13 травня 1978 року: «Відбувся турнір «Орлятко» в Тернополі. Змагалися юнаки 63-65 років народження. Наша команда складалася із 6 спортсменів. Перемогу здобули Олег Беленький, Валерій Стеблюк, Юрій Ковтун і Микола Бортманський...».

* * *

«В Краснодарі пройшов всесоюзний турнір з класичної боротьби серед юніорів «Молода гвардія». До участі в ньому допускались члени збірних команд республіканських спортивних товариств. Учень лісного технікуму кандидат у майстри спорту О. Данильчук 4 поєдинки виграв, 2 програв (I і II призери змагань). Серед 39 учасників напівсередньої категорії посів 7 місце».

16 серпня 1978 року: «В Житомирі пройшли фінальні змагання борців класичного стилю за програмою VI сільських спортивних ігор СРСР. Кандидат в майстри спорту учень лісного технікуму І. Услістий сім разів виходив на килим і тільки раз виграв поєдинок по балах, решта була покладена на лопатки. Серед переможених ним – 5 майстрів спорту та 2 кандидати.

І. Услістий, що був наймолодшим серед атлетів вагової категорії до 48 кілограмів, став чемпіоном і членом збірної республіки».

14 листопада 1978 року: «З 2 по 5 листопада в Ленінграді проходив всесоюзний турнір..., присвячений видатним борцям міста, що загинули у Великій Вітчизняній війні. В ньому взяли участь 304 спортсмени з 34 міст Радянського Союзу.

В турнірі брали участь і вихованці нашої школи. Найкращих успіхів добився учень ліс-

ного технікуму кандидат у майстри спорту Ігор Услістий. В чотирьох зустрічах він поклав своїх суперників на лопатки і лише в фіналі програв по очках житомирянину Петру Піскуну, посівши, таким чином, почесне друге місце. Згідно з умовами змагань юний спортсмен виконав норму майстра спорту СРСР...».

16 грудня 1978 року: «Всесоюзний турнір з класичної боротьби, присвячений пам'яті заслуженого тренера Радянського Союзу П. Козина, відбувся у Львові...

Непогано виступив на ньому вихованець Березнівської ДЮСШ Віктор Фурсяк. У ваговій категорії понад 97 кг він був одним з найсильніших і посів друге призове місце».

1 січня 1979 року: «Особисто-командна першість борців класичного стилю ЦР ДСТ «Колос» серед юнаків молодшого віку відбулася в Житомирі 25-28 грудня минулого року. В ній взяли участь 24 команди, які були розбиті на зони, поєдинки проходили за круговою системою.

Від нашої області виступали березнівські спортсмени. Команда прибула без двох залікових спортсменів. Виграли в атлетів з Ворошиловграда, Харкова, Черкас, але поступилися борцям з Кримської та Полтавської областей. Як наслідок, перше місце в зоні посіли кримчани, друге – борці з Березного, які випередили пол-

тавчан за меншою кількістю штрафних очок. А в загальному підсумку команда стала 6.

Найвагоміший внесок у це зробив Валерій Стеблюк (до 38 кг). У всіх шести поєдинках він переміг достроково».

* * *

«Учень лісного технікуму І. Услістий уже не раз добивався хороших результатів на обласних, республіканських і всесоюзних змаганнях. Ось і нещодавно він успішно виступив у Саранську на особистій юніорській першості СРСР серед сільських спортсменів. Ігор продемонстрував хорошу технічну підготовку, бійцівські якості і став третім призером. Майстра спорту СРСР І. Услістого включено до основного складу збірної України (серед дорослих) і в січні він готуватиметься до відповідальних змагань на республіканських навчально-тренувальних зборах».

19 лютого 1979 року: «З 8 по 11 січня в Києві проходив всесоюзний юнацький турнір з класичної боротьби, присвячений пам'яті заслуженого тренера СРСР І. Г. Масленникова, в якому взяли участь 327 спортсменів з 6 союзних республік: Грузії, Вірменії, Білорусії, Латвії, Естонії, РСФСР, України. В складі збірної команди товариства «Колос» були й березнівчани – учні СШ №1 Микола Бортманський та СШ №2 Вячеслав Марковець і Ігор Артюх.

Найбільший успіх випав на долю М. Бортманського, у ваговій категорії якого виступало 19 борців. Всі поєдинки він провів у відмінному стилі, впевнено. І лише в фінальному поєдинку Микола поступився борцю з Росії і став срібним призером. Четверте місце у вазі до 60 кг посів В. Марковець. Дебютант Ігор Артюх поклав на лопатки 2 суперників.

Нині наші борці готуються до турніру І. Корицького, який розпочнеться 19 квітня. На нього дали згоду приїхати борці з Мінська, Харківської, Київської, Хмельницької, Тернопільської, Ленінградської та ряду інших областей».

29 березня 1979 року: «19-21 березня відбувся всесоюзний турнір серед збірних команд Міністерства освіти СРСР. Від березнівчан в збірну республіки було включено 3 спортсменів.

Учень СШ №1 Микола Кравчук у ваговій категорії до 44 кг переміг в усіх поєдинках і посів перше місце. Технічно сміливо і наполегливо боровся учень цієї ж школи Валерій Стеблюк. У своїй ваговій категорії – до 41 кг – він зайняв третє місце. Олег Беленький теж виступав вдало, але вибув із змагань у зв'язку із травмою.

Всі три юнаки брали участь в першості України, яка проходила з 26 по 28 березня в Києві».

* * *

«Наприкінці лютого в м. Берегово Закарпатської області проходила особиста першість ЦР ДСТ «Колос» борців 1962-63 років народження, в якій взяли участь сім спортсменів нашої ДЮСШ.

У ваговій категорії до 45 кг виступав учень лісного технікуму Юрій Ковтун. Він посів друге місце. Учень СШ №1 М. Бортманський – бронзовий призер. У вазі до 56 кг третім став учень СШ №2 В. Марковець. Призове місце зайняв і важковаговик В. Фурсяк.

М. Бортманського, Ю. Ковтуна і В. Фурсяка було включено в збірну України. З 18 по 23 березня вони виступали на першості сільських спортивних товариств СРСР. В особистому заліку перші два зайняли п'яті, а В. Фурсяк – шосте місце».

10 квітня 1979 року: «З 30 березня по 1 квітня в Ровно проходили міжвідомчі змагання в залік VII літньої обласної спартакіади. Напруженими і найцікавішими були поєдинки між представниками збірних команд облради ДСТ «Колос» і студентського товариства «Буревісник».

Із десяти вагових категорій команди облради «Колос» в семи взяли участь спортсмени нашого району. Без жодної поразки провів усі поєдинки учень лісного технікуму Василь Боровець. У

вазі до 52 кг – випускник технікуму Михайло Стебельський. Напористо, технічно грамотно виступив тренер Соснівської секції класичної боротьби Володимир Момотюк. У відмінному стилі, впевнено боровся ветеран В. Рябков із Зірного (понад 100 кг).

Другим призером у вазі до 68 кг став О. Данильчук. Він програв тільки одну зустріч чемпіону республіки ровенчанину Р. Платку.

Третє місце за вчителем Михалинської восьмирічної школи Миколою Іванчуком. Перше місце присуджено також Ігорю Услістому, який під час змагань перебував на зборах у Києві, де готувався до міжвідомчої першості України.

Команда обласної «Колос» стала чемпіоном».

20 липня 1979 року: «В Кривому Розі проходила XXVIII спартакіада школярів України з класичної боротьби. Найбільший успіх з наших спортсменів випав на долю десятикласника СШ №1 Миколи Бортманського. У ваговій категорії до 45 кг він виступав із земляком Юрієм Ковтуном. Обидва дійшли до фіналу. Переміг Бортманський. Сьомим у ваговій категорії до 60 кг був учень СШ №2 Вячеслав Марковець.

За збірну Ровенщини виступав ще один наш земляк Віктор Огороднік з Яцькович, який навчається в школі-інтернаті в Ровно. Він став срібним призером у ваговій категорії до 52 кг».

15 грудня 1979 року: «... Нещодавно четверо наших земляків брали участь в міжвідомчій першості України серед юнаків з класичної боротьби, яка відбулася в місті Краснодарі. Виступаючи в складі команди Центральної ради ДСТ «Колос», десятикласник середньої школи №1 Микола Бортманський (вага 48 кілограмів) та учень лісного технікуму Юрій Ковтун (45 кілограмів) посіли другі місця і включені до збірної України».

29 грудня 1979 року: «Всесоюзний юнацький турнір ім. П. Козина пройшов у Львові... У ваговій категорії до 48 кілограмів виступало 24 спортсмени, вісьмох з них переміг Микола Кравчук і завоював перше місце.

Ще троє березнівчан посіли четверті місця: Валерій Стеблюк, Олег Беленький, Ігор Артюх».

1 березня 1980 року: «Працівник Зірненського спиртзаводу Василь Рябков протягом кількох років наполегливо займається в секції класичної боротьби. Уже перші його виступи на килимі засвідчили, що наш земляк має можливості для подолання спортивних висот. Василь став чемпіоном області, здобув перемогу на республіканському турнірі, присвяченому І. Є. Корицькому. Але травма ноги на довгий час вибила спортсмена з колії. Він припинив виступати на відповідальних змаганнях.

Та все ж любов до боротьби, бажання вдосконалювати майстерність пересилили. Атлет знову розпочав тренування, поступово набрав спортивну форму і невдовзі до нього прийшли значні успіхи. Не так давно В. Рябков став кандидатом у майстри спорту. І ось нове досягнення. В Житомирі на особисто-командній першості ЦР ДСТ «Колос» Василь переміг усіх своїх суперників у ваговій категорії понад 100 кілограмів і виконав, таким чином, норму майстра спорту СРСР. До речі, це вже п'ятий майстер спорту, підготовлений в нашій школі.

Непогано виступили в Житомирі вчитель фізвиховання Михалинської школи Володимир Момотюк та учень лісного технікуму Василь Боровець. Обидва посіли у своїх вагових категоріях другі місця. Тільки відсутність потрібної кількості майстрів не дозволила В. Момотюку подолати майстерський рубіж, а В. Боровець, як відомо, раніше виборов це високе спортивне звання».

22 березня 1980 року: «Понад 270 борців класичного стилю в складі 22 команд приїхали в Кіровоград на першість республіки серед збірних колективів областей...

В складі збірної команди Ровенщини було два березнівчани, вихованці тренера районної ДЮСШ ДСТ «Колос» С. І. Коваля – учень лісного

технікуму Юрій Ковтун та учень Березнівської середньої школи №1 Микола Бортманський. Обидва показали себе на відповідальному турнірі з найкращого боку. Особливо впевнено провів свої поєдинки Юрій. У його ваговій категорії (до 48 кілограмів) виступало 26 атлетів. Юрій шість разів виходив на килим і не залишав своїм суперникам найменших надій на успіх... Ю. Ковтун став чемпіоном республіки.

Складнішим виявився шлях до чемпіонського звання у М. Бортманського. До змагань у Кіровограді Микола жодного разу не програвав стартового поєдинку, а тут погано настроївся на боротьбу, програвши два бали своєму суперникові з Харкова. Наступні зустрічі довелося проводити з максимальним напруженням, адже ще одна поразка залишила б Миколу за бортом змагань. В такій ситуації школяр проявив справжні бійцівські якості, діяв активно, демонструючи різнохарактерну боротьбу. І наступні п'ять поєдинків виграв чисто, перемігши й минулорічного чемпіона республіки В. Макарова з Ворошиловграда. М. Бортманський посів перше місце серед 28 атлетів вагової категорії до 52 кілограмів».

15 квітня 1980 року: «В Кіровограді завершилася юнацька першість Радянського Союзу з класичної боротьби. За збірну команду України

виступали двоє березнівчан – вихованці районної дитячо-юнацької спортивної школи. Микола Бортманський посів восьме місце у своїй ваговій категорії, а Юрій Ковтун був дванадцятим».

6 травня 1980 року: «З кожним роком турнір з класичної боротьби на приз І. Корицького збирає дедалі більше учасників. Ось і нещодавно в Березне приїхали тридцять команд з Києва, Житомира, Луцька, Ліді (Білоруська РСР), Ухти (Комі АРСР), Запоріжжя та інших міст... Знову успішно виступили господарі – вихованці тренера С. І. Ковалю. Вони здобули шість перших і одне друге місце і вибороли загальнокомандну перемогу...».

25 листопада 1980 року: «Великої популярності набула в районі класична боротьба, в чому неабияка заслуга тренера районної ДЮСШ ДСТ «Колос» С. І. Ковалю. Секції цього виду спорту працюють у Сосновому, Балашівці, школі-інтернаті, молодь з багатьох сіл регулярно приїжджає на тренування в Березне.

Це й дало можливість провести першість району, яка стала хорошим оглядом резервів. Участь у ній взяли школярі 1965 року народження і молодші – всього 8 команд.

Найкращу підготовку показали вихованці школи-інтернату, які й стали чемпіонами в загальнокомандному заліку. Троє інтернатівців – Юрій Поліщук, Богдан Антонюк та Во-

лодимир Боровець – були першими у своїх вагових категоріях...

На другому місці – команда Зірного, на третьому – Друхова. В особистому заліку звання чемпіонів району вибороли також учні березнівських десятирічок О. Серeda і В. Голубовський, друхівчани А. Ляховчук і Я. Мельник, С. Курильчик, В. Семенович і А. Пилипака (усі з Балашівки), учень лісного технікуму М. Пінчук та О. Воробей з Городища».

26 березня 1981 року: «Турнір з класичної боротьби ім. І. Корицького став традиційним. Він служить хорошою школою підвищення майстерності юних атлетів. Саме в цих змаганнях гартувалася воля, міцнів борцівський характер І. Услістого, О. Данильчука, В. Боровця, які потім стали майстрами спорту СРСР. Їм на зміну прийшла здібна молодь.

27-29 березня в залі ДЮСШ пройде цьогорічний турнір. Виявили бажання взяти в ньому участь спортсмени Ухти (Комі АРСР), Бухари (Узбецька РСР), Ліди (Білорусія), Челябінська (РСФСР), Києва, Львова, Тернополя, Запоріжжя та інших міст».

6 жовтня 1981 року: «В Житомирі відбулась особисто-командна першість ЦР ДСТ «Колос». Честь області захищали наші земляки... Найбільше очок команді приніс В. Боровець, який у

ваговій категорії до 52 кг став чемпіоном. Другі місця посіли І. Услістий та В. Фурсяк, третє – Ю. Ковтун. Непогано виступили також Микола Бортманський, Андрій Васильчик.

Призерам вручені грамоти ЦР ДСТ, а В. Боровець одержав приз за кращу технічну підготовку».

12 листопада 1981 року: «На кращій олімпійській базі Білорусії в селі Стайки, що під Мінськом, пройшла першість Радянського Союзу з класичної боротьби серед сільських спортсменів. Участь в ній взяли п'ять вихованців нашої районної ДЮСШ. Їх виступ виявився успішним.

Особливо порадував яцьковичанин В. Боровець. У ваговій категорії до 52 кілограмів він не мав рівних і став чемпіоном країни. Цим успіхом можуть гордитися в школі-інтернаті і лісному технікумі, де навчався Василь. До речі, зараз він студент Української сільськогосподарської академії.

Дещо невдало почав змагання Микола Бортманський, зазнавши поразки уже в першому поєдинку. І хоч надалі він здобував перемоги, це не дало йому можливості піднятися вище п'ятого місця. Шостим був Юрій Ковтун.

Трьох наших земляків – В. Боровця, І. Услістого, О. Данильчука – включено до складу збірної команди сільських борців Радянського Союзу».

9 лютого 1982 року: «Щороку ми розігруємо першість ДЮСШ з класичної боротьби. Цього

разу її вирішено було провести в спортзалі Зіренської восьмирічної школи.

Протягом двох днів на килимі тривали напружені поєдинки, силами мірялись 77 юних атлетів двох вікових груп – 1964-1965 і 1970 років народження. Широкою була географія: в Зірному зібрались спортсмени з Балашівки, Яцькович, Соснового, Губкова, Березного, Городища і, звичайно, господарі килима.

Багато борців показали хорошу фізичну і технічну підготовку, уміло застосовували прийоми. Визначились чемпіони у 16 вагових категоріях, з них буде укомплектовано збірну команду райради ДСТ «Колос». Особливо сподобалось численним вболівальникам, як вели боротьбу березнівчани Юрій Поліщук (вагова категорія до 44 кілограмів), школяр із Зірного Микола Гунько (38), соснівчанин Анатолій Власюк (77 кілограмів)...

7 листопада 1982 року: «Протягом трьох днів – 29-31 жовтня – в Мінську проходила особиста першість сільських спортивних товариств Радянського Союзу. За збірну команду України виступали три вихованці нашої ДЮСШ – учень лісного технікуму Володимир (це не помилка газетярів з написанням імені, а ще один наш земляк з Яцькович, який згодом, окрім Василя, став майстром спорту – **Б.Б.**) Боровець, робіт-

ник фарфорового заводу Віктор Бойчук та Микола Бортманський, який перебуває на дійсній службі в армії. Особливого успіху добився М. Бортманський. Він першим серед березнівчан став чемпіоном країни в такому представницькому турнірі. До речі, до участі в змаганнях допускалися тільки кандидати в майстри і майстри спорту СРСР...

Здобувши звання чемпіона Радянського Союзу серед сільських спортсменів, М. Бортманський дістав право на присвоєння йому звання майстра спорту...».

27 жовтня 1983 року: «Учень СШ №1 Олександр Середя на республіканській першості ЦР ДСТ «Колос» серед юнаків 1967-1969 року народження в м. Берегово Закарпатської області провів і виграв 6 поєдинків, в п'яти переміг достроково, ставши чемпіоном.

Відразу з Берегового О. Середя поїхав у складі збірної України на всесоюзні змагання у с. Стайки (Мінська область). Не маючи достатньо досвіду, зумів посісти п'яте місце».

13 грудня 1983 року: «Тільки протягом останніх трьох років на відділенні класичної боротьби підготовлено 7 майстрів спорту, 36 кандидатів у майстри, 45 спортсменів першого розряду...».

7 лютого 1984 року: «Протягом чотирьох днів в спортивному комплексі Львівського зоо-

ветеринарного інституту проходила першість республіканської ради ДСТ «Колос» з класичної боротьби. За команду Ровенської області виступали четверо березнівчан і всі вони показали відмінні результати.

Особливо слід відзначити успіх кандидата у майстри спорту СРСР В. Марковця. Вихованець нашої районної ДЮСШ мав своєрідну перерву у виступах (служив в армії). Не так давно він повернувся додому, став працювати тренером в колективі, де виховувався. За короткий строк Вячеслав, проявивши силу волі, шляхом наполегливих тренувань відновив спортивну форму і уже перший його виступ на борцівському килимі показав: спортсмен на правильному шляху.

У Львові В. Марковець (вагова категорія до 74 кілограмів) провів шість поєдинків і у п'ятьох з них добився перемоги... Тільки по балах наш земляк поступився у фіналі чемпіонові республіки Акопову з Харкова і посів високе друге місце...

Також другим був у ваговій категорії понад 100 кілограмів Петро Коток. Перемогти нашого атлета вдалося тільки майстру спорту з Києва Михацькому.

Не було рівних на змаганнях Василю Боровцю (57 кілограмів) та Ігорю Услістому (62 кілограми), які зараз навчаються в Українській сільськогосподарській академії...».

* * *

Гадаю, на цьому можна й обірвати цитування газетних повідомлень, що умістило в собі ціле десятиліття плідної і напруженої праці Станіслава та його колег. Були перемоги, були й поразки, але він зі своїми вихованцями упевнено утвердився в республіці, з ним змушені були рахуватися навіть заздрісники, його досягнення помічали і визнавали.

Звичайно, я б погрішив проти істини, якби не наголосив ще раз, що це був період загального піднесення фізкультурно-спортивної роботи в районі і що в досягненнях, котрими він славився, немала праця й інших людей, причетних і навіть не причетних безпосередньо до спорту. Керівників району, господарників, спортивних функціонерів, тренерів. І якби взявся їх перераховувати, то вийшов би чималий список осіб, що в тій чи іншій мірі прислужилися благородній справі. Але не буду цього робити, щоб когось незаслужено не оминати, а ще когось, на чийсь погляд, незаслужено назвати.

Скажу лише, що чималу підтримку знаходив Станіслав від голови обласного товариства «Колос» Едуарда Галузо та його наступника Анатолія Соляра.

Щодо тренерів, то окрім згадуваного уже Володимира Царкова, який гарно відпрацювавши у

Березному, волею обставин опинився в Сарнах, не можучи згадати тут тренерів-важкоатлетів Валерія Гладіша і Володимира Гордійчука – і перший, і другий зараз – заслужені тренери України, правда Володимир здобув це звання вже переїхавши у Здолбунів, тренера з веслування на байдарках і каное Василя Шевченка, що з березнівського підлітка Юрія Гуріна виростив семиразового чемпіона світу і теж отримав звання заслуженого тренера України.

Взагалі навряд чи знайдеться багато таких райцентрів в Україні, де б звання «заслуженого» отримали аж чотири тренери: Василь Шевченко, Станіслав Коваль, Микола Іванчук, Валерій Гладіш...

Багатосторінковим вийшов би список і самих спортсменів з різних видів спорту, якби взявся перераховувати їх та називати їхні досягнення. До того ж ця моя розповідь не про всіх тренерів, а про одного з них – про Станіслава Ковалю.

Тому обмежуся лише констатацією того факту, що в 1984 році досвід організації фізкультурно-спортивної роботи в районі було вивчено і узагальнено на засіданні Колегії Комітету по фізичній культурі і спорту СРСР, про нього писали тодішня московська «газета газет» «Правда» і «Советский спорт», київська «Спортивна газета», інші видання, відзнятий був навчальний кінофільм, в Березне звідусюди приїжджали

делегації переймати досвід. Зрештою, про це вже згадувалося.

Довкола приїздів таких делегацій було й немало непотрібної метушні, показухи, але хіба не говорять самі за себе такі ось цифри, які наводилися в згаданому рішенні спорткомітету: «Тільки за останні три роки в Березному виховано 16 майстрів спорту і 25 кандидатів у майстри, 12 чоловік стали переможцями все-союзних і республіканських змагань»... Зрештою, зацитовані вище публікації районки, що стосуються греко-римської боротьби, – хіба це не підтвердження справжнього, а не показушного розвою фізкультури і спорту в районі? І Станіславова заслуга в тому – незаперечна.

РАДОЩІ І ПРИКРОЩІ В ОДНЕ ПЕРЕПЛЕЛИСЬ

Збігали роки, змінювалися покоління борців – замість одних приходили інші, молодші, які так само гідно представляли школу Станіслава Коваля на різноманітних змаганнях. Володимир Боровець, Микола Гунько, Роман і Володимир Тихончуки, Віктор

Лазарець, Микола Сульжик, Іван Бокеєв... Ці імена, як і їхніх попередників, були на устах у фахівців, місцевих вболівальників. Вчорашні вихованці Станіслава самі ставали тренерами, вчителями фізкультури, вели борцівські групи в селах, вишукували здібну дітвору і спільно зі своїм наставником виводили її на спортивні висоти. Микола Іванчук – спочатку в Балашівці, а потім у Зірному, а ще згодом – і безпосередньо у спортшколі, ставши найближчим помічником Коваля. Микола Прокопчук – у Сосновому та Балашівці, Микола Бортманський – у Городищі. Певний час у Сосновому та сусідньому Губкові працював і Володимир Момотюк, який пройшов борцівський вишкіл у рівненських тренерів, але відчув нагальну потребу потренуватися в Станіслава, адже з малих літ на змаганнях і поза ними бачив, як працює той зі своїми хлопцями й кортіло випробувати все те на собі. А мав уже двадцять два роки, навчався в Луцькому педінституті, був кандидатом у майстри спорту, чемпіоном України серед юнаків. І от, перейшовши на індивідуальний план навчання, влаштувався не без сприяння Станіслава в Соснівському ПТУ та набрав дві групи хлопців у сусідньому Губкові.

– Там унікальні люди, такий матеріал для роботи був! – згадує Володимир. – Досить сказати,

що в мене хлопець займався лише вісім місяців, а поїхали на першість України по юнаках і він став чемпіоном... Працював з задоволенням, але мені й самому хотілося ще поборотися і, признаюся, дуже прагнув виконати норму майстра спорту. Сіли ми з Станіславом Івановичем, подумали, і він підтримав мене. Влаштувався тоді я вчителем у Михалині, домовилися, що уроки ставитимуть на два дні в тиждень, а інший час залишатиметься для тренувань. А я готовий був працювати де завгодно, не те, що у віддаленому від райцентру селі, аби лише тренуватися в Станіслава Івановича. Березнівська борцівська школа була на піднесенні, хлопці сильні працювали, з якими можна було вдосконалюватися... Мене гарно прийняли, влаштувалося з житлом, відчувалося, що це серйозний колектив, люди – одностудії. Дуже багато зборів було, поїздок на змагання, а все це сприяло зростанню майстерності. І результат не забарився. У 1983 році я вже виконав норму майстра спорту. Здійснилася мрія мого життя...

Потім Володимир знову повернувся в Соснове, а через якийсь час і в Рівне, працював у обласній ДСТ «Колос» і одночасно тренував хлопців. А Станіслав тоді вже очолював збірну області, проте ніколи не користувався цим, щоб проштовхнути «своїх», коли є сильніші «чужі».

Пригадує Володимир такий випадок:

– Був у мене гарний борець Солончук у ваговій категорії 74 кілограми. А в Станіслава Івановича в цій же категорії боровся Микола Сульжик. І на ті змагання, де можна виставляти в одній категорії 2-3 спортсмени, ми везли обох, перемагав то один, то інший. А тут – спартакіада «Колоса», чисто командні змагання, можна взяти лише одного борця. Прикинули тоді зі Станіславом Івановичем, а він і каже: «Солончук повинен виступити зараз дуже гарно. Беремо його». І ми не прогадали, той став чемпіоном. Пам'ятаю, Станіслав Іванович підійшов до мене, потиснув руку, поцілував і сказав: «От тепер ми створюємо монолітну команду, де класно борються і мої, і твої хлопці». Це було так приємно. Оточуючі спортсмени теж привітали мого Солончука вже як рівненсько-березнівського борця. А я відчув таку душевність з боку Станіслава Івановича! В нього не було заздрощів, він цінував результат...

До речі, в Михалині Володимир зустрів свою суджену – працювала у школі завучем, хлопці разом зі Станіславом були й на їхньому весіллі і зараз вони бажані гості в сімействі Момотюків. А Момотюки, проїжджаючи в одне із сіл району, звідки родом дружина, не проминуть, щоб не покласти на могилу Станіслава квіти.

У Рівному починав своє спортивне загартування й ще один яцьковичанин Віктор Огороднік, навчаючись як напівсирота в школі-інтернаті. У складі команди приїжджав на турніри Івана Корицького, зустрічався з нашими борцями на інших змаганнях різного рівня. І, звичайно, не міг не впасти в око Станіславу, який часто відгукувався про Віктора як про перспективного борця, радів з його успіхів, хоча той нерідко ставав незручним суперником для його вихованців.

Коли Віктор зробив невдалу спробу вступити на навчання в Луцький педінститут, Станіслав запропонував йому:

– Якщо не вдасться з інститутом і вдруге, приходь у лісовий технікум, подумай...

І той вступив до технікуму, став тренуватися в Коваля. І відразу, як розповідає, відчув на собі його позитивний вплив.

– В мене був якраз перехідний період – виступав у одній вазі, був призером України, а тут перейшов у розряд дорослих... Це мене пригнітило, принесло якесь розчарування. А став тренуватися в Станіслава Івановича й буквально за півроку значно додав: на турнірі в Києві друге місце зайняв, а на фіналі України по «Колосу» серед дорослих став четвертим. Станіслав Іванович був задоволений, я розумів свого тре-

нера, а він умів поставити переді мною якраз те завдання, якого мені не вистачало. Він бачив кожного борця, знав, як на нього вплинути. І не лише на дитину, а й на дорослого.

...Після служби в армії Віктор таки вступив у педінститут, закінчив його, попрацював там два роки тренером, а потім повернувся в Березне, допомагав Станіславу, а згодом, за його ж порадою, перейшов на роботу в технікум – там були перспективи на отримання квартири. Свою кар'єру як борець він на той час уже закінчив, але спортивну форму підтримував, техніка й сила залишилась. А тут фінал України по об'єднаному спортивному товариству профспілок.

– Давай, Вікторе, спробуй!.. – запропонував йому Станіслав.

– Станіславе Івановичу, я ж не підготовлений!

– Та ти не прибіднюйся. Походи, потренуйся. Ти ще зможеш...

Той не зміг перечити тренерові, погодився:

– Але за результат я не ручаюся, – мовив.

– Нічого, – відповів Станіслав, – все буде добре.

Віктор мав трохи ваги зайвої, зігнав, а перед самими змаганнями знову сумніви взяли:

– Станіславе Івановичу, я щось не дуже впевнений...

– Давай не вигадуй! Що ти собі там надумав? Ти ж можеш.

Отак ніби в наказному порядку, а начебто й жартуючи, умовив.

– Ти ще виграєш!

І справді, повигравав у своїй ваговій категорії в чотирьох майстрів спорту, учасника європейської першості...

... На жаль, не завжди вихованці приносили втіху своєму тренерові. І не лише тому, що програвали інколи сутички, відповідальні змагання, що дехто не виправдовував надій вирости хорощим спортсменом. Чимало прикрощів завдавала дітвора своєю поведінкою вдома, у школі, а то й їдучи на змагання. А він, наче добрий батько, відчував свою відповідальність за кожного з них: і за те, як той навчається, і як ставиться до своїх близьких, і взагалі, якою людиною зростає. Й коли щось траплялося з котримсь із його вихованців, то надзвичайно мучився тим. А таки часом дещо траплялося, адже через його школу проходили сотні хлопчаків, і в кожного свій характер, і в кожного енергії – через край.

Часом прикрощі нанизувались одна на одну, наче за відомим законом підлості.

Поїхали якось у Ліду, що в Білорусії, на змагання, поселилися в двокімнатному номері готелю. А поміж кімнатами – двері скляні. Хтось із дітлахів, не помітивши того скла, шугонув з однієї кімнати в іншу... На додачу ще й, борюкаю-

чись, ліжко й тумбочку поламали. Змушений був тренер залагоджувати справу. Але на цьому витівки не закінчилися. Відборолися останній день, зайшли в їдальню поїсти. Комуś і прийшла в голову ідея:

– Хлопці, в поїзді треба буде чимось їсти, давайте візьмемо дві виделки. Більше не треба, тільки дві...

Взяли, сховали, а при виході адміністратор сидить і, як на те, виделка в одного випадає. Адміністратор піднімає її, а там – фірмовий знак їдальні... Звідки команда? З Березного... Давайте тренера сюди!

Делікатний Станіслав, що сам в житті нічого чужого ні крихти не взяв, мало з сорому не згорів. Після того, звичайно, учасники інциденту нічого подібного й подумати не могли вчинити. Й іншим наказали.

А вже як підростали, то розумнішали, самі думали, що сили треба поберегти не для розваг, а сутичок, повечеряли і – відпочивати.

Молодість – нерозважлива, і нерідко, сама того не розуміючи, завдає болю тим, кого любить і хто її любить, хто поклав чимало сил, щоб вивести її в люди.

У Василя Боровця рано помер батько і на навчання віддали його в Березне у школу-інтернат. Приїжджаючи до матері в Яцьковичі, він

трохи допомагав їй по господарству, а здебільшого разом з ровесниками затіював свої розваги. Хлопці розповідали йому, що неподалік, в отій малесенькій хатинці, що під горою, поселився борець. Але Василь у те мало й вірив, бо, зустрічаючи сусіда, нічого, на його думку, борцівського в ньому не бачив. Той був худорлявим, невисоким на зріст і нічим не схожим на Піддубного чи Беділа, розповідями про яких хлопці захоплювалися.

А новий сусід поставив біля хатинки два вулики з бджолами. І от якось зустрічає на вулиці Василя:

– Хочеш, щоб я подарував тобі м'яча?

Ну який хлопчак відмовиться від м'яча!

– Тоді бери ось воду й обприскуй нею бджіл, та не бійся, не вкусять...

Бджолиний рій щойно вилетів з вулика й обвився поблизу на гіллі невисокого деревця. Хлопець готовий був зранку й до вечора поливати його водою, аби лиш отримати обіцяного подарунка...

Відтоді, з отієї спільної справи вони подружилися, дорослий чоловік і хлоп'я, яке навіть на свої літа було малим і хирлявим. Василь часто приходив до Станіслава на роботу, в колгоспну майстерню, де той токарював, розмовляли про всяку всячину, наче один одному були рівня.

Невдовзі, після неладів з дружиною, Станіслав повернувся в Березне і їхні зустрічі припинилися. А то якось восени вони разом з Володимиром Царковим завітали у школу-інтернат і повідомили, що в новозбудованому спортзалі працюватиме відділення класичної боротьби й набираються в нього бажаючі. Хто хоче, хай завтра приходять о такій-то годині на стадіон.

Василь прийшов і почув від свого земляка:

– Сьогодні в мене немає тренувань, йди в групу Царкова.

Але малий насмілювався заперечити:

– Ні, я хочу тренуватися у вас...

Через декілька років він став загальним улюбленцем березнівчан. На його боротьбу йшли дивитися, його успіхам раділи всі, хто був причетний і не був причетний до спорту. До речі, це помітно і з тих газетних публікацій, які цитувалися вище. Але чимало й болю та переживань приніс своєму тренерові Василь. Про те найкраще почути з його вуст:

– Тренувалися ми на стадіоні десь до холодів, а потім Станіслав Іванович поклав мати в спортзалі, після тренування ми їх прибирали, бо зал потрібен був для інших. Спочатку займалися тричі на тиждень, а потім, чим більше зростала майстерність, перейшли на кожен день. У 1976 році я виграв турнір «Орлятко» в Тернополі

і з того часу в мене почалися серйозні роз'їзди. Станіслав Іванович жив боротьбою, горів. Він був людиною самобутньою, унікальною, яка самовіддано робила свою справу.

За рахунок чого в нього було багато спортсменів, що тренувалися і показували хороші результати? Він умів «затравити» дітей на тренування, був прикладом для них. Ми не бачили в ньому нічого поганого. Може, в ньому воно було, але нам він його не показував. Для всіх нас він був взірцем і ми намагалися його не підводити. Навіть не те, що не підводити, ми його боялися як батька. Він для нас був як батько. А для мене тим більше, адже я ріс напівсиротою.

З 1976-77 років Станіслав Іванович повністю заявив про себе як про хорошого тренера на рівні України. Він намагався нас усюди возити, бо досвід на тренуваннях і досвід на змаганнях – це різні речі.

З часом з'явився кістяк команди, а в ті часи це були Данильчук, Марковець, Услістий, Рябков, біля них гуртувалися інші, які на прикладі старших вдосконалювалися. З'явилися чемпіони України – Бортманський, Ковтун... Станіслав Іванович багато нас виховував, того ж Ковтуна, який був як спортсмен хороший, а як підліток – добрий бешкетник, міг викинути якого хочеш коника. Він його любив і старався поставити в

рамки. Але всі поважали Станіслава Івановича. Навіть зараз ніхто з нас не може сказати, що він вчинив десь щось неправильно. Він був великим тренером, тяжко працював, а не ходив, щоб випрошувати щось для себе. Думав, головне – працювати, а все здобудеться. Інколи йому потрібно було поступитися чимось, скажімо, записати якогось тренера з Києва, що й той доклав рук до підготовки спортсмена... Але він був упевнений, що праця дасть результат, а в житті не завжди так буває. Треба інколи йти на компроміс. На мій погляд, він був людиною впертою. Йому говорять, що треба так і так зробити, а він на те не зважає, діє так, як вважає за потрібне. І переконати його в протилежному було неможливо.

В 1980 році, будучи вже майстрами спорту і закінчивши технікум, ми з Сашею Данильчуком та Ігорем Услістим вступили на навчання в Київ у сільгоспакадемію. Стали тренуватися у Дмитра Івановича Задвірняка, який пройшов школу збірної Радянського Союзу, школу збірної України, школу Корвата. В нас виросли дуже навантаження, тренування по 2-3 рази в день. І я, приїжджаючи в Березне, став підказувати Станіславу Івановичу: давайте так будемо робити, давайте так... Я хотів як краще. Але він моїх порад не приймав. Бо в нього виник конфлікт з моїм другим тренером Задвірняком. А від цьо-

го і в мене пішли з Станіславом Івановичем непорозуміння. Хоча я знаю, що він мене любив як рідного сина до кінця свого життя. Так, ми конфліктували, в очі говорили один одному неприємності... Він приходить і каже: «Ти там-то й там-то вчинив неправильно». А я йому доказую, що це ви вчинили неправильно.

Потім ми забрали з Березного у Київ Кравчука, Беленького... А в кінці кінців я умудрився ще «допомогти» Станіславу Івановичу, забрав і Гунька та Тихончука, правда, вони повчилися декілька місяців і повернулися назад... І на цьому ґрунті в нас були неприємні зіткнення з Станіславом Івановичем...

У вісімдесят шостому я закінчив академію й повернувся в Березне, став працювати директором спорткомплексу. Станіслав Іванович вивіз мене раз на змагання, де я мав стати чемпіоном України, але не став ним. І я перестав ходити на тренування, чим теж додав йому прикрощів.

В кінці січня наступного року я переїхав у Київ і став працювати старшим тренером спочатку по «Колосу», а коли всі товариства були об'єднані в одне, – старшим тренером нового профспілкового товариства. І тоді вже намагався допомогти Станіславу Івановичу, може, навіть трохи реабілітувати себе перед ним за те, що завдав йому стільки душевного болю. Викли-

кав його спортсменів на змагання, на збори, в моїх руках були талони на харчування борців...

Він все чекав, коли я одружуся, сина хотів мого бачити. Зараз в мене є син, а його немає. Боляче усвідомлювати, що згорів він передчасно і через мою нерозумну поведінку. Ми з ним сперечалися, і дуже часто, але робив я це, повторюю, не зі злості. Може, не мав права так чинити, може, робив це як земляк? З часом, коли став трошки дорослішим, багато чого зрозумів.

Кажуть, кожна людина – коваль свого щастя. Станіслав Іванович хотів бути щасливим. Але не думаю, що він весь час ним був. Він був щасливим, коли ми ставали переможцями. А через день-два знову продовжувалася робота. Є люди, які не мають нічого і щасливі, а є, які мають все, але нещасні. Він мав роботу, яку любив, він мав спортсменів хорошого класу, на Україні мало тренерів, які б підготували стільки висококласних спортсменів. Він мав сім'ю, словом, мав усе, але до кінця не був щасливим, бо прагнув набагато більшого. І згорів...

...Ось такою вийшла мимовільна сповідь одного з Станіславових улюбленців. Але коли б лише він завдавав йому прикрощів! І в Березному, як у свій час в Рівному, теж були заздрісники, котрі не могли спокійно переносити його маленьких і більших успіхів, котрі також че-

кали, щоб він упав і не піднявся. І він таки падав, болісно й важко. Був період, коли не стало класних борців. Одні, закінчивши навчання, пороз'їжджалися, а інших забирали від нього підступно. Як вчинили, наприклад, з Огородніком, Марковцем та Юрчиком, що входили на той час в число кращих борців області.

– Було це влітку, – розповідає Віктор Огороднік, – я тоді навчався в технікумі. Вийшли ми на виробничу практику. А заступник директора технікуму мені й каже: «Йди у військкомат, тобі повістка на службу в армію...». А ми ж мали відстрочку від служби до закінчення технікуму! Хлопці заспокоюють мене: «Не переживай, Станіслав Іванович повернеться і все залагодить!». А Станіслав Іванович якраз повіз дружину на лікування. Приходжу у військкомат, а там: «А де Марковець і Юрчик? Іди забирай їх, їм теж повістки є». І нас утрюх через кілька днів забрали в армію... Не знаю, кому це було вигідно, але й зараз переконаний, що зробили це спеціально. Дехто по-чорному заздрих, що Станіслав Іванович має перспективних вихованців, отож прагнув поставити підніжку. А він переживав за нас, робив спроби викликати на змагання, але безрезультатно...

І на цей раз, незважаючи на приховану протидію, Станіслав зумів таки піднятися май-

же з нуля. І знову його вихованці домінували на борцівських килимах області й України. Для багатьох це було просто дивом, феноменом, у який важко вірилося.

І ЙОГО ВІН ВИВІВ У МАЙСТРИ

У червні 1996 року в замітці «Котить Коток з Березного...» київська газета «Сільські вісті» писала: «Дедалі швидше розкручується стрілка олімпійського годинника. Вже менше місяця залишається до стартів у Атланті. У спортсменів гаряча передзвонівна пора. Хто не передбачить усе до дрібниць, не розрахує із мікроскопічною точністю пік спортивної форми, для того не знайдеться місця в «зоряному ряду».

Приємно, що ліцензії виступати на Олімпійських іграх здобули цього разу і наші сільські атлети. З них два – борці греко-римської боротьби. І якщо на недавньому чемпіонаті Європи в Будапешті колосівець Андрій Колашников (52 кг) здобув золоту чемпіонську медаль, то справжній богатир Петро Коток (вага 130 кг) ніяк не спроможеться подолати поки що

«бар'єр», яким є іменитий російський борець Олександр Карелін, тому на континентальній першості задовольнився лише срібною нагородою. Хоча чому «лише»? Для іншого борця – то все одно, що схопити Бога за бороду. Наш же Петро – з характером...

Втім, звернімося краще до оцінки, яку дає Котку наш уславлений борець-«класик», олімпійський чемпіон Рима Іван Богдан: «За природними даними Петро Коток не поступається Кареліну. Але фізична сила – це ще не все. Треба виховувати в собі чемпіонський характер, завжди варіювати тактику: і нападати, і захищатись».

І ось надійшла радісна звістка із Польщі. Там завершився турнір серії «Гран-прі», і Коток у своїй ваговій категорії не залишив суперникам жодних шансів. «Прокотився» по них, якщо вдатися до каламбуру, мовби потужним котком. Ця блискуча перемога дає підстави сподіватися, що Петро зробить усе від нього залежне, щоб на килимі в далекій Атланті гідно захистити честь України і сільського спорту. Адже виховувався в одному з найкращих центрів греко-римської боротьби «Колоса» – селищі Березному на Рівненщині, де цей вид спорту надзвичайно популярний...».

І ще одна виписка, тепер уже післяолімпіадна, з розмови спортивного оглядача також київської

«Независимости» Григорія Каневського з тодішнім президентом Асоціації любителів боротьби, заслуженим тренером СРСР, Російської Федерації і України Борисом Савлоховим:

– Безумовно, більшого чекали від суперважковаговика Петра Котка – володаря Кубка світу, бронзового призера світової першості. В фіналі європейського чемпіонату-96 він лише двома балами поступився непереможному Олександр Кареліну – шестиразовому чемпіону світу, а тепер уже триразовому олімпійському чемпіону.

– Прикро, що в Антланті Петро не зумів подолати двох давніх суперників, котрих до цього не раз перегравав – американця Матта Чафарі і Сергія Мурейка з Молдавії. Невдачу в першій сутичці можна пояснити – не витримав «психічної атаки» тамтешньої публіки, яка шалено вболівала за свого земляка. А ось що завадило виграти другий поєдинок? Четверте місце – це, звичайно ж, невдача...».

Якщо бути максималістом, то можна й погодитися з відомим фахівцем – таки справді невдача. Прикра, болісна. Так оцінив ту поразку і сам Петро, розповідаючи згодом про свій виступ в Атланті землякам на зустрічі з ними після повернення додому. А надто, коли чимало фахівців, спортсменів, журналістів, не говорячи вже про вболівальників, були переконані,

що принаймні призове місце на Олімпіаді буде за ним. Проте тверезі голови справедливо розцінили: шкода, звісно, втраченої можливості привезти в Березне медаль з таких престижних змагань, але й четверте місце на них для простого сільського хлопця з поліської глибинки – то безперечний успіх. Тим більше, що причини програшу таїлися не стільки в силі та майстерності борця, скільки в іншому. Ті ж фахівці закидали керівництву команди, що, бажаючи акліматизувати борців до умов Атланти, збірна вирушила туди за 15 днів до офіційного старту й таке очікування «спалило» їх нервову енергію. Щодо Петра, то весь цей період виживання він не мав хорошого спаринг-партнера, через що не проводив повноцінних тренувань, не міг підтримувати себе в належній формі.

Далася взнаки і певна необ'єктивність суддів – в сутичці з американцем ні за що зарахували тому два бали, допомігши йому таким чином здобути перемогу. Ще драматичніша ситуація виникла в поєдинку Петра Котка з молдаваном Сергієм Мурейком, якого до того на європейській першості наш земляк впевнено переміг. Змазавши тіло якоюсь речовиною, молдаванин щоразу вислизав з рук Петра, – не даючи йому змоги міцно вхопити суперника за руки чи тулуб. Судді на таку «хитрість» уваги не

звертали і в підсумку олімпійську бронзу з рахунком 1:0 здобув Мурейко.

– А невдоволеність київського керівництва виступом Петра Котка на Олімпіаді зрозуміла, – пояснював у розмові зі мною Володимир Царков. – Навіть після того, як він чесно здобув ліцензію в Атланту, невідомо було, поїде туди чи ні. Тільки завдяки своїй наполегливості і майстерності на світових килимах Петро змушував керівників збірної брати його в команду.

Його хочуть будь-яким способом випхати із збірної, але не вдається це зробити. Чому так роблять? Дивляться: той борець трохи сильніший, інший – трохи слабший, в принципі – невелика різниця, але ж зате цей «інший»-свій. І те переважає всі його недоліки. Взяли якось замінили Котка на свого Євсейчика, думали, от уже покаже. Але він підзалетів з Карелінім 10:0 і зайняв шосте місце. А Петро Кареліну ніколи так не програвав, бо незручний він для російського борця суперник. Коли на чемпіонаті Європи Коток програв через травму руки – розрив м'язу, – то його мало не четвертували. В колишнього чемпіона світу шведа Юхансона виграв, а потім слабшому програв... Рука не могла нормально працювати, то й програв... Але які там слабші? Я був тоді в Будапешті, бачив. Там вісім чоловік однакових за силою... Кажуть, Му-

рейку програв на Олімпіаді... Ну програв, бо той не слабший за Петра. Тут таке: чуть-чуть...

...Заслужений майстер спорту, майстер спорту міжнародного класу, п'ятнадцятиразовий чемпіон України, бронзовий призер чемпіонату світу, срібний призер європейських першостей, володар Кубка світу і Кубка європейських чемпіонів, переможець багатьох міжнародних турнірів і, зрештою, четвертий на Олімпіаді в Атланті – це далеко не повний перелік спортивних досягнень ще одного вихованця Станіслава Ковалю, скажемо відверто: найталановитішого.

Взагалі в спорті, особливо в єдиноборствах, буває нерідко так, переконані фахівці, що за своє життя тренерові вдається підготувати лише одного-двох класних спортсменів, котрі роблять ім'я і собі, і тренерові. Станіслав Коваль, як уже говорилося, виховав цілу плеяду прекрасних борців, серед яких усе ж яскраво виділяється Петро Коток. На жаль, Петрове вершинне досягнення – четверте місце на Олімпіаді – наставник уже не міг співпереживати, як не міг порадіти й за інші його наступні здобутки. Але ні в кого й сумніву всі ці роки не виникало, що основу цих здобутків закладено Ковалем. Зрештою, й наступний тренер Котка Микола Іванчук – вихованець Станіслава, і обоє вони усім, чого досягли, завдячують своєму наставнику.

Однак було б несправедливим замовчати, що перші свої кроки у спорті зробив Петро не під керівництвом Коваля. Як уже згадувалося, відпрацювавши декілька років у Березному директором спортивної школи і головою райради «Колоса», Володимир Царков волею обставин опинився в Сарнах. Це стало відчутною втратою як для Березного, так і для самого Коваля. Розпався тренерський тандем, у якому кожен відігравав належну йому роль, доповнюючи тим самим один одного. Але товариські стосунки залишилися та й справу продовжували робити одну. І коли в Сарненському професійно-технічному училищі механізаторів Володимир за-примітив хлопця, який мав усі дані для того, щоб стати борцем, не міг залишити його поза увагою.

А займався до того Петро вільною боротьбою. Зрештою, «займався» – це занадто гучно сказано. Потрібно було виставити на змагання училищну команду – відбирали хлопців « у тілі», проводили декілька тренувань і – на килим. А після того знову затишшя до чергової потреби.

Запросивши петеушника на систематичні заняття з греко-римської боротьби, Царков відчув, що не помилився, хоч той був ще «сирим». На перших тренуваннях його бороли хлопчачі, легші за нього на 20-30 кілограмів.

– Тепер кажуть, що Петро ніколи не дозволяв суперникові покласти себе на лопатки, – згадує Володимир Царков. – Неправда це. Приїхали якось в Сарни березнівчани на матчову зустріч. То я прошу Василя Рябкова, щоб не ламав мені хлопця. Той, правда, послухався, був обережним, але возився з Петром недовго. Або був ще одноліток Петрів Марковець. Вийшли вони боротися по юнаках, той Марковець за 30 секунд поклав його. А через три місяці поїхали вже ми в Березне. Рябков теж виграв у Петра, але з рахунком 1:0 і, як то кажуть, – язик на плечі. Дуже швидко додавав Петро у силі й майстерності. Чим він був тоді хороший? Скажемо, бореться з Рябковим. А я ж знаю, що в жодному разі не можна допустити, щоб Рябков зщепив руки на спині суперника. Петро отримує на це установку і на сто відсотків її виконує. А що ще потрібно, коли знаєш, як з тим чи іншим суперником потрібно боротися? Інші хлопчакі не завжди дотримуються тренерських вказівок: дивись, щось своє викине, руку кудись засуне...

Не міг не звернути уваги на здібного борця з сусіднього району і Станіслав. І коли вже той закінчував училище й мав зробити вибір, куди йому йти далі, а запрошували й у Львів, звиклий до сільського життя Петро вибрав Березне. Це – майже вдома, адже село Тинне, в якому на-

родився, на межі з Березнівським районом. Але навіть не це відіграло визначальну роль. Березнівська школа борців багато років уже звучала в Україні і потренуватися в ній було, звичайно, мрією. До того ж і тренер Володимир Царков радив це зробити.

– Я не думав, що він так далеко піде в спорті, – продовжує розповідати Володимир. – Але я знав, що в Березному під опікою Славіка він додасть у майстерності набагато. Правда, пробув Петро в Березному лише три місяці – забрали в армію, в Житомир. Тут уже Коваль домовився з Житомиром, щоб його направили в спортроту. І він бореться то за військових, то за ДСТ «Колос».

Після армійської служби хотіли залишити там же, не відпускали, але він, без спортивних документів, повертається в Березне... Мій голова спорткомітету каже: «Поїдь і скажи йому, хай їде в Сарни, буде йому квартира». Я так і передав Петрові. А в Березному прийшов на тренування перший секретар райкому партії Вознюк і при всіх сказав: «Приїжджаєш до нас – отримуєш квартиру». То куди він поїде? Зрозуміло куди. Офіційно перший секретар пообіцяв, якби не виконав обіцянки, то в очах спортсменів утратив би авторитет. А пропозиція мого спортивного керівника – то була лише фількіна грамота.

Казали в нас потім: «От треба було взяти Петра, то затикав би нам дірки!». Але це ж не просто взяти! Потрібно його було ще в люди вивести, зробити з нього справжнього борця. І якби не потрапив він до Коваля, то хто знає, що з нього було б. Скільки хлопців, котрі подають надії, згасають без хорошого тренера...

Почалася копітка, часто непомітна для стороннього ока, навіть для ока палкого вболівальника робота. Скільки поту пролито було, скільки сили і нервів витрачено, щоб крок за кроком здобувати малі чи більші перемоги, сходити на спортивні вершини. Тут гарно поєдналися талант учня і талант вчителя, що й дозволило скромному поліському хлопцеві увійти через роки в борцівську еліту світу.

Ось лише кілька етапів цього сходження.

Початок 1984 року – першість республіки по «Колосу», Петро Коток другий у ваговій категорії понад 100 кілограмів. Середина 1985 року – перший на VIII сільських спортивних іграх України.

У 1986 році молодий борець з Березного взяв участь в п'яти найпрестижніших змаганнях – в розіграші Кубка і чемпіонату України, міжвідомчій республіканській першості, представницькому міжнародному турнірі і, нарешті, в зональному чемпіонаті СРСР, і всюди посідав призові місця.

В середині 1987 року в Таллінні проходила особисто-командна першість з греко-римської боротьби серед юніорів 1965-1966 років народження. У ваговій категорії до 130 кілограмів на килим вийшло 14 атлетів. Їх розділили на дві групи. Уже в першому поєдинку жереб звів Петра Котка з чемпіоном світу серед юніорів, майстром спорту міжнародного класу Олександром Кареліним. Перемогу по балах здобув досвідченіший і титулованіший спортсмен, а Петро в підсумку вперше став бронзовим призером всесоюзної першості. Відтоді, з тієї їхньої талліннської зустрічі, багаторазовий чемпіон світу і Олімпійських ігор росіянин Олександр Карелін не раз ставав на заваді нашому борцеві до здобуття найвищих титулів, але, як уже згадувалося, і Коток для Кареліна був не подарунком. Постійне суперництво не завадило цим двом спортсменам мати дружні стосунки, з повагою ставитися один до одного.

Завершив той рік наш борець ще одним вагомим здобутком – вперше став чемпіоном України. Боротися йому було нелегко, найперш психологічно. Серед суперників – неодноразові чемпіони республіки і переможці міжнародних змагань майстри спорту міжнародного класу Микола Макаренко з Києва та Михайло Ткачук з Івано-Франківська, з якими Петро зустрічався

вже декілька разів і програвав. Можна тільки уявити, яких зусиль коштувало і тренеріві Станіславу Ковалю і самому Петрові, щоб подолати цей психологічний бар'єр. І він його здолав. Відтоді впродовж п'ятнадцяти років наш земляк нікому не уступав цього почесного титула – чемпіон України в своїй ваговій категорії. Воістину – феноменальне досягнення!

А потім були нові щаблі спортивного успіху. 1988 рік – четвертий на чемпіонаті СРСР, бронза на міжнародному турнірі імені Івана Піддубного, що проходив у Ростові-на-Дону, перемога у міжнародному турнірі в Фінляндії, третє місце в зональній першості СРСР. 1989 рік – четверте місце на чемпіонаті Союзу, третє місце в Кубку СРСР, перемога на першості союзних профспілок. Останнім здобутком на килимах колишнього СРСР стало для Петра Котка срібло на чемпіонаті, що проводився на початку 1992 року, коли вже Союзу й не існувало. Його суперником як це вже траплялося не раз, був той же Олександр Карелін. І знову його перемога з мінімальною перевагою.

Розпад СРСР, попри всі організаційні складнощі, які виникли в українських спортивних функціонерів по налагодженню зв'язків з європейськими і світовими спортивними федераціями, приніс і багато позитивного для самих

спортсменів. Тепер не треба було оглядатися на Москву – включать українця у склад збірної Союзу чи ні, пошлють на міжнародний турнір чи ні.

І от 1993 рік, чемпіонат Європи, що проходив у Стамбулі. Разом зі своїм вихованцем туди їде і Станіслав Коваль, чия присутність, безперечно, позитивно позначилася на виступі Петра. А зміг тренер поїхати в Стамбул завдяки матеріальній підтримці іншого свого вихованця, тоді вже київського підприємця Олександра Данильчука.

Доля й на цей раз зводить у фіналі нашого земляка з на той час уже кількарразовим чемпіоном світу і Олімпійських ігор Олександром Кареліним. Карелін і на цей раз перемагає – 3:0. А дебютант чемпіонату Петро Коток посідає друге місце. Але воно дає право на присвоєння йому звання майстра спорту міжнародного класу, а його тренерові – заслуженого тренера України.

У вересні того ж року Петро їде на чемпіонат світу, що проводився у столиці Швеції Стокгольмі, і посідає там четверте місце. Серед його «обидчиків» – чемпіон світу серед юніорів молдаванин Сергій Мурейко і неодноразовий чемпіон світу, призер Олімпійських ігор швед Томас Юхансон.

І в тренера, і в самого борця надії були на значно вищу сходинку чемпіонату, але, як

то кажуть, виграє сильніший, чи той, до кого більш прихильна доля. Вже через кілька місяців Петрові доведеться знову зустрічатися з Мурейком, на цей раз у Стамбулі на Кубку Чорного моря. І в фіналі він впевнено перемагає бронзового призера чемпіонату світу. Ніхто, звичайно, не знав і не міг здогадуватися, що через два роки доля зведе їх у Атланті в поєдинку за бронзову нагороду Олімпіади. Як не знали й того, що виряджатиме його на Олімпіаду вже інший тренер, а Станіслав Іванович Коваль так раптово і нагло відійде за межу, з-за якої не повертаються.

У ті трагічні квітневі дні 1994 року Станіслав дуже втішався, що місцем проведення перших літніх сільських ігор молоді незалежної України з греко-римської боротьби вибрали Березне. Це стало ще одним визнанням його наполегливої праці, здобутків його вихованців. І доклав чимало сил, щоб змагання пройшли на хорошому рівні. «Спортивні організації району при підтримці владних структур по належному підготувались до цих престижних змагань – писала районна газета. – Під час урочистого їх відкриття гостей привітали хлібом-сіллю самодіяльні митці... Така святковість і урочистість, напевно, позитивно вплинули на настрій і бойовий дух спортсменів. Бо вже з перших поєдинків стало зрозумілим, що боротьба

буде напруженою і безкомпромісною. Адже кожне очко на вагу золота для команд-учасниць...». І далі: «За остаточними підсумками, наші земляки, п'ять з яких були березнівчанами, стали переможцями сільських ігор республіки...».

Це повідомлення опубліковане на третій сторінці районки від 23 квітня. А на четвертій... Портрет Станіслава у чорній рамці і підписаний райрадою і райдержадміністрацією некролог: «Вчора перестало битися серце заслуженого тренера України Ковалю Станіслава Івановича. Раптова смерть забрала від нас людину, котра усім своїм життям утверджувала поміж оточуючих добро, фізичну досконалість і духовну чистоту.

З дитинства, залишившись сиротою, Станіслав Іванович пізнав на своєму життєвому шляху немало людського милосердя, а ще, може, більше несправедливості, та не зачерствів душею, був щедрий серцем, любив дружину і дітей, співпереживав з друзями і знайомими їх радощі і горе.

Фанатично відданий роботі, Станіслав Іванович виховав цілу когорту спортсменів, які прославили наш край не лише на обласних чи республіканських борцівських килимах, а й на європейській і світовій арені.

Не стало спортсмена, тренера, чоловіка, батька. Не стало Людини. Але добрі діла Станіслава

Івановича Ковалю залишаться назавжди в серцях усіх, хто його знав, у пам'яті березнівчан.

Хай земля, яку він так любив, береже його вічний спокій».

...А життя продовжувалося. Наприкінці того ж року Петро Коток в складі національної збірної України взяв участь у змаганнях на Кубок світу, що проходили в Угорщині, й там же в складі маріупольського клубу «Гелікон» (згідно з регламентом клуб мав право посилити свою команду кількома борцями з інших клубів нашої держави, чим, звичайно, скористався) в Кубку Європейських чемпіонів. Повернувшись із змагань, тодішній головний тренер збірної і клубу Геннадій Узун в інтерв'ю відомому спортивному журналістові Борису Нартовському розповідав:

«... Хочеться сказати про сутичку Петра Котка з Мату Джафарі (чи не той це американський – Матта Чафарі, якому програє він на Олімпіаді? – **Б. Б.**). На жаль, наш богатир з селища Березного, що на Рівненщині, припустився єдиної, але дуже прикрої тактичної помилки, що вплинула на результат сутички – 2:3. Але після цього він блискуче довів, що нині належить до світової борцівської еліти. Зокрема, його натискові й майстерності у фінальному матчі з командою Угорщини суперник не зміг протиставити нічого – 11:0... Змагання Кубка

чемпіонів почалися в Будапешті через чотири дні після завершення Кубка світу... Маріупольці впевнено обіграли болгар – 7:3, а ось з угорцями було значно важче – 6:4. Тут ще раз добрим словом хочу згадати Петра Котка, який рахунком 5:4 розбив останні сподівання суперників...».

Життя продовжувалося. І хай це банально й затерто прозвучить, життя Станіслава продовжувалося в його хлопцях, його учнях. На жаль, він уже не міг втрутитися в це життя, підказати їм щось, порадити, як себе повести. І не лише на борцівському килимі.

ПРО ШКОЛУ КОВАЛЯ

Чи не кожному співрозмовникові, з яким випало бесідувати, збираючи матеріал для написання цих спогадів, я ставив запитання, на яке непросто відповісти навіть фахівцеві: а в чому ж полягали особливості борцівської школи Станіслава Ковалю? Здавалося б, ті ж прийоми, та ж методика тренувань, а хлопці його вигідно вирізняються з-поміж інших.

Ставив це запитання, знаючи, що для того, щоб відповісти на нього, потрібно було б комусь зайнятися ґрунтовним дослідженням того, як

працював Станіслав, з відповідними висновками, узагальненнями. На жаль, цього ніхто в ті роки не здогадувався зробити. Отож послуговуюся, щоб відповісти на поставлене собою питання, іще декількома розповідями, які можливо, в чомусь повторюватимуть вже сказане, а в чомусь і доповнюватимуть, додаватимуть нових штрихів до портрета Станіслава, поглиблюватимуть розуміння його таланту. При цьому також ловлю себе на думці, що десь у чомусь вони можуть видатися суперечливими: в ньому уживалися майже протилежні риси характеру, а контрасть проявлялася вряди-годи. Але вони разом, спільно й характеризують особистість, яка творила свою, неповторну борцівську школу.

Олег Коваль, син, колишній тренер спортшколи, тепер київський підприємець:

– Скільки пам'ятаю себе, ходив з батьком у спортзал. З дитсадка він мене забирав і йшли з ним на тренування. Я сидів, дивився. Хлопці починають розминку, біжать, аж вітер шумить! Цікаво так усе було, подобалось.

У дитсадку в мене друг був, Анатолій Ярошик. Якось вихователька сказала: «Давайте-но, хлопці, поборіться!». І ми боролися, й він мене поборов. Було так незручно – син тренера і піддався. Тоді й зародилася думка: «Треба тренуватися». Правда, хлопці марили футболом і

я, вже навчаючись десь у третьому класі, й собі пішов з ними. Цікаво, що батько не заперечував. Мовляв, хочеш – іди. Походив трохи і не сподобалася там сама обстановка: могли обізвати, як хочеш, над слабшими познуватися. І я покинув футбол, пішов на боротьбу.

На тренуваннях до мене батько вимогливо ставився. Дав якесь завдання – виконуй. Якщо зайде, а я сиджу – начувайся. Те, що іншим міг простити, мені не прощав. Тоді я на нього за це ображався, а зараз зрозумів: якщо мене покарає першим, то вся група вже знає, що треба слухатися. Коли прибирали спортзал, то я перший мав це робити!

Але на тренуваннях він не виділяв мене, в нього не було там: «Олежик... Вітя...», а все: «Костюк, Коваль...». Мені й цікаво було, що батько говорить як про чужого. Вже після тренувань, наодинці, міг запитати: «Як там, сину, стомився?». Була дисципліна, менші рівнялися на старших. Коли він десь їхав і до нас на тренування приходили старші хлопці, щоб замінити його, то ми сприймали це як належне, слухалися їх так само, як і його.

Авторитет мав великий серед тренерів, було видно, як із ним рахувалися. Усі знали: Іванович є Іванович. В запалі, коли нерви не витримували, міг накричати на кого хочеш, навіть на тренера збірної України. Він терпів усе, носив у

собі, але до пори до часу. На змаганнях повністю викладався.

Володимир Царков, тренер-колега:

– Для здоров'я Славикового поганим було те, що він дуже хотів, щоб кожний його вихованець вигравав. Приїдемо на матч-зустріч, а він виставляє борців, щоб обов'язково ті перемогли.

В мене був непоганий хлопець, Капелюшний, то він якось Романа Тихончука взяв і поклав. Як переживав Славик!

Ну, Боже, поклав, то й що? Той теж непоганий борець, має дані... А Славик максималістом був, хотів, щоб вигравали всі його хлопці. Але ж такого бути не могло, дані в людей різні. Тим більше, характер різний. Можна не мати даних, а є характер, напористість... Через це він стільки нервів перепортив сам собі! На змаганнях будь-якого рівня. А все воно на серці відкладалося.

Володимир Боровець, майстер спорту:

– У вісімдесятому році я вступив на навчання в лісовий технікум. А був у Березному тренер по штанзі, Володимир Гордійчук. Підійшов він до мене і каже: «В тебе така лапа здорова, з тебе може бути штангіст...». А я на штангу не хотів. Вася Боровець, земляк, тоді вже боровся, був майстром спорту, я йому заздрив.

Запрошують мене якось у спортшколу. Станіслав Іванович привітався за руку і каже:

«Привіт, я тебе знаю, ти Феді Манюньчикового син... Поборись-но, як ти вмієш...». Дав мені якогось хлопця, не пригадую, хто то був. Я його й заламав, скрутив просто так. І почав тренуватися.

Мене Іванович завжди, куди міг, туди й штовхав на змагання. А було це непросто. Траплялося, як не було грошей на поїздку, то свої з кишені вийме й дає, їдь на збори...

Іванович підходив до всіх однаково, земляк – не земляк, вимогливо. І сам так переживав, що просто не знаю як. Коли хтось бореться, він сидить на тому стільці або бігає, щось підказує, кричить...

Пригадую, було це у Вінниці, коли я з Андрієм Калашниковим боровся за I-II місце. І буквально за 45 секунд той мене поклав. Я сам поліз у захват. Зійшов я з килима і – в плач, мало не істерика сталася. Станіслав Іванович не знав тоді, як мене заспокоїти, нічого не допомагало. Тоді й дав мені ляпаса, щоб вивести з трансy. Каже: «Заспокойся! Все... досить, ти ж мужчина!».

Бували різні випадки, і тапочками по одному місцю отримували. Коли неправі були. Але ніхто за це не ображався, навіть вдячні зараз, якби не було дисципліни – не було б і результату. Та й робилося те не зі злістю, а з любов'ю, по-батьківському. А хто на батька ображається за науку?

Василь Боровець, майстер спорту:

– Він був для нас як батько. Думаю, що люди, які пройшли через його руки, ніколи не скажуть, що він десь неправильно вчинив. Так, був випадок, коли він постриг Сашу Данильчука. Саша й ще один хлопець ходили з довгим волоссям, а потрібно було їхати на змагання, а Станіслав Іванович не хотів, щоб у його команді хтось мав неохайний вигляд. От посадив хлопців і постриг, як умів, а стригти він гарно вмів, акуратні зачіски зробив. Але ж мода! Хлопці два дні позлилися та й перестали. Не думаю, що довго можна було ображатися на Станіслава Івановича.

Микола Бортманський, майстер спорту, тренер:

– Що таке школа Коваля? На це питання відповісти і важко, і разом з тим просто. Потренувавшись у Станіслава Івановича, і сам уже працюючи тренером, я багато чого зрозумів. Він був людиною надзвичайної душі. І вмів заронити в серце й душу дитини любов до боротьби, прив'язати її до себе, а потім усе їй віддавати, що вмів і знав сам. Мав таку притягальну силу, як магніт.

Чим вирізнявся серед інших тренерів? Бажанням і наполегливістю. Прийом є прийом. Він однаковий для всіх і кожна людина його може

показати – великий тренер чи малий. Технічно він може показати. Але важливо ще й як показати, як зацікавити, як і покарати, і заохотити, підтримати... Оце неповторне! І як би хто не бажав його наслідувати – не вдасться. В цьому й полягав талант Станіслава Івановича.

На тренуваннях, коли команда гарно працювала, він ходив бадьорий, наспівував, жартував, міг щось веселе розказати під час перерви, байку, анекдота. Коли ж щось не зовсім вдавалося, трохи гнівався, але цей гнів був не виявом розпачу. Він намагався десять-п'ятнадцять разів повторювати, відточувати той чи той прийом.

В нього не було такого випадку, щоб він, покаравши в запалі, потім не підійшов і не вибачився в присутності інших. Підійде, щось скаже, обніме... Для дитини це важливо.

Коли людина має тягу до праці, коли вона щось робить, то її переповнюють емоції, от вони й вихлюпуються через край. Але мудрість людини полягає в тому, щоб потім визнати, в чому вона була неправа.

... З яким би настроєм не вирушав Станіслав Іванович в дорогу, завжди був з нами життєрадісним, підбадьорював. Бо він знав, що для спортсмена це надзвичайно важливо. Є такі борці, які відборюються ще до виходу на килим. Він бачив, хто мандражує, перегоряс, тягнув до

гурту, до компанії, розповідав веселі історії, намагаючись настроїти, відволікти від переживань.

З різними тренерами їздив я на змагання, коли за область боровся. Інший «кине» нас у поїзд, розбудить вранці, приїдемо на місце, скаже: «Сьогодні о такій-то годині зважування, завтра о такій-то боротьба...». І все, ти вільний. В нас такого не було. Іванович завжди при борцях. Увечері – збори проведе, розповість, як пройшло жеребкування, кому з ким випало боротися, в якій вазі скільки чоловік. Десь ідемо в місто – він з нами, від початку й до кінця. Не для нагляду, з ним почувалися вільно...

Життя складалося так, що чимало хлопців, здібних, хороших борців, відходило від Івановича. Той вступав на навчання, той ще з якихось причин виїхав... Бувало таке, що проходить чемпіонат України, а наші хлопці борються за сім областей, навіть зустрічаються між собою за перше-друге місце. Але Станіслав Іванович сприймав як належне, коли його спортсменів десь запрошували, розумів, що їм треба влаштовувати своє життя. Хоча ми й бачили, як боляче було йому відпускати хлопця, в якого вклав стільки праці. Проте в нього не було, як в інших – пішов спортсмен і вже він сторонній, вже він його не визнає. Я, скажімо, навчався в інституті,

боровся за інших, але коли приїжджав додому, то в наших стосунках все було як і до того.

Навіть з тими дітьми, які на кілька днів чи місяців до нього приходили, стосунки були хороші. Зустріне, розпитає, як живе, чим займається.

Тоді я, може, всього не розумів так, як зараз розумію. Стоїш біля цього дитинчати на колінах, показуєш йому кожен рух, куди ногу переставити, як руку прибрати, куди тулуб повернути... Проходить час, ти в нього всю душу і нерви вклав, а він взяв і покинув. Дуже важко це переживати.

Образливо тренеру стає й коли бачиш, що твій вихованець на килимі сильніший, знаєш, що може побороти суперника, а десь ледь-ледь розслабився і... Хто менш емоційний, стримується, а інший реагує бурхливо. Хтось може матюкнутися, хтось кричить: «Ти козьол», а Іванович підказує, що робити, адже зі сторони видніше: застосовуєш один прийом, а він підкаже про інший, і є результат. А «ти козьол» не допоможе.

Згадую, скільки ми йому задоволення приносили, коли він був на сьомому небі від наших перемог, і скільки розпачу. Поїхали якось на чемпіонат України в Кіровоград, це вже, здається, після десятого класу було. А дід мій жив у Кривому Розі, думаю, відборюся – з'їжджу до нього, провідаю.

Трохи ще вагу ганяв. Вийшов на килим і першу сутичку виграв, правда, не сильно, посередньо. Другу програв. Кажу: «Зараз вийду в третій круг, програю і махну до діда»...

Іванович тоді мені і діда, й бабу дав. Так, що я потім вийшов і у всіх повигравав. І став чемпіоном.

Василь Рябков, майстер спорту:

– У кожного тренера є своя система, специфіка тренувань, своя тактика. Є, наприклад, борці – штовхачі, а є технічні. Іванович одне й друге поєднував. В нього не було, як у декого, вивів на килим і – працюйте! Він все бачив, у всьому брав участь. Працювали на швидкість, відпрацьовували один, три прийоми одночасно. Три хлопці йдуть на тебе і ти на одному застосовуєш вертушку, на іншому – бедро, ще на іншому – прогиб. Перед кожним із них він ставить завдання й дивиться, як ти зреагуєш.

На витривалість працювали сильно. Раніше боролися по дев'ять хвилин, то шість хвилин будь-хто з нас вільно штовхався. А деякі й по 9 і 10 витримували. Іншим разом ставить на боротьбу і годину по килиму тягаєшся...

Він такою людиною був, що цікавився всім твоїм життям: яка в тебе вдома обстановка, як живеш, чи тобі треба чимось допомогти. Якщо треба, хлопцям скаже: «Йдіть-но йому допоможіть».

А хлопці в нас дуже дружні були. Тренування закінчилося – і всі на танцмайданчик. І Йванович з нами, він тоді вже з першою своєю дружиною розійшовся... Він розказував мені, як брату, про все.

Діти його любили, душевний був. Як бачив, що в тебе щось виходить, то на все йшов, не шкодував і своєї копійки. Не наживався, як деякі інші, сам не доїсть, а віддасть тобі. Я ж поїздив за вісім років з ним чимало. То бачив, привезе котрийсь команду чотири-п'ять чоловік, а по паперах – десять, й ті гроші – собі. А Йванович, як дадуть йому десять чоловік, то він везе п'ятнадцять. І навіть на свої гроші. Не було такого, щоб він якусь копійчину собі увірвав, усе віддавав боротьбі.

Хороший чоловік був, компанійський. Поїдемо на змагання, увечері, як нерви вже заспокоються, підемо в ресторан чи їдальню вечеряти, то вже він побалакає, пожартує. Стосунки були такі, як між друзями. А на тренуванні – вже все. По три-чотири кілограми скидав за одне тренування. З цього можна уявити, що ми робили.

Євген Лев, довголітній завідуючий відділом фізкультури і спорту райдержадміністрації, заслужений працівник фізкультури і спорту України:

– В інших містах теж хороші тренери працюють. Але Станіслав Іванович був стовідсотковим

фанатом. Якої титанічної праці коштувало створити боротьбу на майже порожньому місці, скільки хлопців пройшло через нього!

Я ніколи не бачив, а співпрацювали ми з ним десь із року сімдесят п'ятого чи шостого, щоб він прийшов на тренування не в спортивному костюмі. Він брав участь у тренувальному процесі на всі сто відсотків, відпрацьовуючи півтори години з групою сповна. То до одного підійде, то до іншого. Кожна дитина була в полі його зору, чомусь навчалася. Це дуже важливо, коли дитині щось починає вдаватися, і вчасно це підмітити. З'являється бажання працювати.

Станіслав Іванович увів таке правило: з якого б змагання команда чи окремий борець не приїхали, збирати всіх вихованців і проводити аналіз цієї поїздки. Хто як відборовся, де допустився помилки і чому. Треба було бачити, наприклад, як могутній Петро Коток, повернувшись з чемпіонату світу чи Європи, на повному серйозі, як рівним, розповідає дітлахам, як він боровся, з ким боровся, як і що робив, а вони слухають його, затамувавши подих. Це був для них такий приклад!

Але важливо не тільки те, що Станіслав готував і вирощував спортсменів – він робив із них людей. От хоча б такий факт, можливо, комусь він видасться дивним, а все ж... Хто із тренерів

поведе зараз дітей в туалет і покаже, як ним користуватися? А він водив, показував: оце так, а оце так працює, і щоб було чисто... Це теж виховання.

Взагалі, в його роботі було багато виховного. І ті хлопці, що пройшли через його руки, – всі хороші люди. Його покликання – робити хороших людей. Це високий клас тренера, не однобоко підходити: спортсмен – і все. Його вихованці – це хлопці, з якими можна йти в бій, в розвідку не оглядаючись, вони ніколи не підведуть.

І він за своїх хлопців стояв горою. Всі інші види спорту сприймав постільки-поскілки, у нього була боротьба і все...

(Це було й так і трохи не так. У свій час зачинателем фізкультурно-спортивної роботи на філіалі газорозрядного заводу виступив саме Станіслав. Або хіба можна забути, як організована і тренувана ним команда волейболісток із районного споживчого товариства виборола першість України серед споріднених організацій! То вже згодом він і справді повністю поринув у боротьбу – **Б. Б.**).

... Це була самовіддана людина, яка вболівала за свою справу. З ним приємно працювалося. Приходить, щось просить і знаєш, що це – на діло. Він привозив результат і це було вигідне вкладення капіталу...

... В процесі пошуків відповіді на запитання, а що ж таке борцівська школа Станіслава Ковалю, зустрівся я неодноразово і ще з однією людиною, яка теж чимало змогла додати до розуміння її особливостей. Йдеться про згадуваного вже нині покійного заступника начальника управління у справах фізкультури і спорту Рівненської облдержадміністрації **Олександра Івановича Соколовського**. На цій посаді (правда, назва інституції не раз змінювалася) він трудився, мабуть, років з двадцять, з часу заснування очолював обласну федерацію спортивної боротьби, отож тісно співпрацював зі Станіславом, навіть приятелював.

Поміж ними існувала взаємна повага, мабуть, ще й тому, що Соколовський, будучи причетним до боротьби, завжди виступав за об'єктивність суддівства, обстоював позицію, що в сутичці має перемагати борець, а не довколотурнірні інтриги. А для Станіслава це було надзвичайно важливо, коли згадати, як ставилися до нього деякі колеги та спортивні функціонери, як важко було на перших порах спортсменам з периферії завойовувати місце під сонцем.

Отож Олександр Соколовський, може, як ніхто інший спостерігав за становленням і розвитком березнівської школи боротьби і йому слово:

– Боротьба Станіслава Івановича була не такою, якою була вона на той час в Україні. Багато чим вирізнялася. Він скрупульозно відпрацьовував зі своїми вихованцями багато прийомів. У стійці, в партері. Практично цим вони виділялися, що й приносило результат. Ті ж Боровці, Услістий, Бортманський, Тихончук – це були борці на рівні збірних України. Зрештою, не тільки вони, всі його підопічні цим виділялися, на цьому вигравали. Це борці, яких не можна було переплутати з іншими. Словом, Станіслав Іванович Коваль зумів створити таку школу боротьби, якої не було в Україні. У Рівному, в інших містах є перспективні фахівці, які вміють готувати класних спортсменів, але в Ковалья це виходило по-своєму. Можна було співставити їх роботу і таки визнати: його школа боротьби перемагає.

Всі сутички, які проходили за участю його вихованців, він сам ніби переживав, і за цим цікаво було спостерігати збоку. Він практично кожен прийом повторював за спортсменом, копіював того, хто бореться. Той робить якийсь прийом, а Станіслав Іванович і собі за ним. Хвилювання великі були за кожну сутичку, незважаючи на те, новачок це боровся чи досвідчений спортсмен.

Про дисципліну серед його вихованців і говорити не доводилося. Був я і на змаганнях, і

на тренуваннях в Березному, і на турнірах Корицького – ні в кого з борців не виникало навіть спроби послухатись, порушити режим.

Як відомо, він був самоук, освіти ніякої не мав. Це вже потім, коли Петро Коток почав боротися на чемпіонатах Європи і світу, присвоїли йому і першу, і вищу тренерську категорію. Пам'ятаю, приїжджала до нас перевірка, начальник відділу фізичного виховання населення тодішнього Комітету по фізкультурі і спорту при Раді Міністрів України, а з ним такий же посадовець з Москви. Гості ходили на тренування з різних видів спорту і, як це водиться, висловлювали свої зауваження щодо їх організації. Але коли прийшли до Коваля, взяли конспект, журнал, який той вів, подивилися саме тренування й почули, що це людина без спеціальної освіти, то не могли повірити. Казали, що в нього заняття побудоване на рівні інституту фізкультури. Що тут скажеш? Очевидно, багато працював над собою. Створити свою боротьбу і щоб це відобразилося ще й у документах, то це щось та означало!

Молоді тренери, його вихованці, працюють на його багажі й зараз. Але це вже не те, нового вони, здається, поки що не надбали. А копіювати Коваля – марна справа. І це цілком зрозуміло. Створити свою школу боротьби важко, це вда-

ється небагатом. Правда, треба врахувати й ту обставину, що в той час була велика можливість часто виїжджати на змагання. Станіслав Іванович виїжджав на всі турніри, які тільки були. Фактично, не траплялося таких змагань, щоб він не віз туди команду. Розумів, що тренування є тренування, але офіційні змагання – це інше. Йде серйозна обкатка і якраз там проявляються бійцівські якості борця.

І хоч він переживав за результат кожної сутички, але найголовніше, я думаю, Станіслав Іванович ніколи не форсував можливостей своїх борців. Так, як це робили, наприклад, в спорт-інтернатах. Та й зараз подібне практикується. Дай витиснути зі спортсменів усе, що можна витиснути в цьому віці. А вийшов спортсмен за стіни інтернату – і тренерів не цікавить, що з ним буде. В нас теж у області траплялися випадки, коли деякі спортсмени досягли прекрасних результатів, будучи юнаками, ставали призерами Європи і світу, а коли переходили у великий спорт, то вже практично запасу ні фізичної, ні психологічної енергії не мали. Передчасно виснажувалися.

А Коваль поступово, бережливо доводив своїх хлопців до шістнадцятирічного віку, до рубежу фізичного розвитку, отоді й починав давати навантаження, працював з ними по-серйозному.

Спортсмен обов'язково мав пройти всі етапи фізичного і спортивного змужніння.

Ще одна особливість. Говоримо про його школу, але це не означає, що Станіслав Іванович вимагав, щоб усі боролися під кальку. Кожен борець зберігав свою індивідуальність. Один боровся так, інший – по-іншому. Він намагався в кожного спортсмена знайти щось індивідуальне. В одного був кидок вигином і його ніхто ніколи не міг кинути на лопатки, й тренер разом з учнем над цим працював, доводив до досконалості. З іншим відточував так само до досконалості інший прийом.

Говорячи про борцівську школу Ковалю, не можна не згадати й ту обставину, що він сам дуже багато клопотався про своїх вихованців поза спортзалом, згуртовував їх. Того влаштуєдесь інструктором зі спорту, іншого – на навчання, на роботу, з якої міг би зручно ходити на тренування. Той отримує харчування грошима, той півокладу тренера... Словом, до десяти чоловік отримувало якісь додаткові матеріальні стимули. А для борців, як, до речі, й інших спортсменів, це важливо. Адже деякі вже й сімейні були, потрібно було й сім'ї утримувати... Давала харчування і облрада «Колоса». Отож знаходив усі можливості, щоб підтримати спортсмена. Приходив, просив, інакше не можна було.

Окрім усього боротьба – це такий вид спорту, що якщо поруч є і юнаки, і юніори, і дорослі, то в цій школі можна чогось досягти. Юнак, наприклад, дивиться на юніора, юніор – на дорослого, вчиться... Станіслав Іванович тренував їх усіх разом і вони один на одному виростали, вчилися, виховували в собі відчуття суперника. Якщо його не мати, цього відчуття, то ніякого результату не буде, за рік-два нічого не зробиш. Скажімо, японські школи боротьби існують століттями, з покоління в покоління передають набуте.

Порівняно з тими часами, коли працював Коваль, школа боротьби в Березному, на жаль, здала, багато втратилося (розмова ця відбулася в 1999 році – **Б. Б.**). Найперш тому, що його вихованці, які стали тренерами, роз'єдналися. Один забрав одного перспективного спортсмена, інший – іншого, а ще інший борець вирішив, що йому ніхто не потрібен, буде сам тренуватися.

Але пройшов час і змагання показали, що коли ми хочемо мати боротьбу, то повинен бути єдиний старший тренер над усіма, а всі інші мають бути під ним. Це, звичайно, не означає, що заслуги всі мають сипатися на нього.

При Ковалю ніколи такого не було, щоб коли хтось підготував спортсмена, то в протоколах змагань не стояло його прізвище. Іванович прослідковував це дуже чітко.

Бувало, початкову підготовку здійснює один тренер, а потім спортсмен до Станіслава Івановича переходить. Але його результати Коваль писав тому тренеру, який починав його готувати.

Це ж цілком зрозуміло, що кожен тренер працює на результат, і якщо він не бачить цього результату, якщо його робота не отримує певного визнання, то в нього ніякої цікавості не буде до цієї справи. Станіслав Іванович розумів це і така його позиція, такі вчинки додавали йому авторитету.

У той період, коли утвердилася березнівська школа борців, у Рівному цей вид спорту дещо занепав і весь тягар області брав на себе Коваль, стаючи ініціатором різних змагань.

Ще він вигравав і тим, що мав хороший зв'язок з державним тренером, з тренерами республіканської спортивної школи в Кончі-Заспі. І домагався, щоб кращі його спортсмени там тренувалися. Практично на кожних юнацьких зборах збірних України хтось із Станіславових вихованців був.

Ці зв'язки базувалися не на якихось особливих приятельських стосунках, а на тих результатах, які давали його хлопці. Станіслава Івановича знали в Києві, оцінювали по тих хлопцях, які йшли в сільгоспакадемію, які бо-

ролись за Київ, за інші міста. А в Березному вже підросло нове покоління борців, яких теж помічали в столиці. І давали можливість вдосконалюватися, працювати в режимі збірної України. Там і дворазові тренування, і харчування відповідне, і партнери...

Коваль за ці збори боровся постійно. «Дайте виклик туди, дайте виклик туди...». На одного спортсмена, на іншого. То за рахунок Комітету по фізкультурі і спорту, то за рахунок обласного комітету. Словом, підтримував хлопців у формі.

Говорячи про борцівську школу Ковалю, не можу не згадати й той момент, коли Станіслав Іванович при активній підтримці Олександра Данильчука створив спортивний клуб «Богатир».

Пам'ятаю, приїхав він до нас з пропозицією, з документами, в яких передбачено було усе, аж до штампа і печатки.

Якщо оцінювати задумане тоді, то треба віддати належне його ініціаторам і, звичайно, Ковалю найперш. Це був погляд, прорив у майбутнє. Зараз практично вся спортивна робота в Україні побудована на базі клубів. А він же був першим, зі своїм СОКом. І я переконаний, що якби живий був Станіслав Іванович, то цей клуб не поступався б, скажімо, знаменитому мариупольському «Геліосу» чи ще якомусь...

...Звичайно, наведені вище міркування Олександра Соколовського – далеко не повна характеристика стилю роботи Станіслава з підопічними і аж ніяк не можуть претендувати на вичерпність цієї характеристики. Але те, що говорено іншими, цей аналіз, зроблений людиною, безпосередньо причетною до розвитку спорту в області, все ж дає можливість бодай побічно уявити, що таке борцівська школа Станіслава Коваля.

Говорив у свій час я про неї і з **начальником збірної України з греко-римської боротьби Олександром Петровичем Комачем**, коли якогось року той приїжджав у Березне на турнір, присвячений пам'яті Станіслава.

– Хочу сказати, – зазначав Олександр Петрович, – що дай Бог, щоб на українській землі були такі тренери. Тренери, які б віддавали всього себе своїм дітям. Якби в кожній області були подібні люди, проводились такі турніри, то наша держава була дуже багатою саме борцями. Вони прославляли б її там, у світі. На жаль, зараз таких областей дуже мало, та й весь спорт зараз у занепаді. А в Станіслава залишилися учні, які продовжують його справу.

– Олександр Петровичу, говорять, що він створив свою борцівську школу... З точки зору професіонала, що це означає?

– Всі школи відрізняються одна від одної. І його школа – це щось неповторне, яке є тільки тут, в Березному. Він набрав дітей, опікувався ними, згодом пішла поросль борців, тренерів. Створив колектив однодумців, виробив свій стиль тренувань, спілкування з вихованцями. І цей його стиль продовжують учні. Звичайно, не все їм вдається, адже повторити те, що робив Станіслав, непросто. Треба мати його характер, його темперамент, його бажання працювати.

– І його фанатизм...

А хто в спорті зараз працює? Тільки фанати. Інші пішли в бізнес. Але я так скажу: кожному своє. Хтось займається бізнесом, хтось – спортом. Але якщо не буде тут нас, то, може, не буде й бізнесменів. Тому хвала тим тренерам, які виховують таких хлопців. І хвала бізнесменам, які підтримують таких тренерів і їх хлопців...

І, нарешті, кілька красномовних цифр. У борцівській школі, створеній Станіславом Ковалем, за роки його праці підготовлено до 20 майстрів спорту, щороку готувалося до п'яти кандидатів у майстри. За даними колишнього вихованця Коваля, нинішнього голови правління спортивного клубу ім. С. Коваля Віктора Огородніка, ось яких спортивних висот досягнули його найуспішніші вихованці:

Коток Петро Васильович, майстер спорту СРСР, майстер спорту міжнародного класу СРСР, заслужений майстер спорту України, IV місце на Олімпійських іграх в Атланті – 1996 рік, III місце на чемпіонаті світу, м. Тампере (Фінляндія), II місце – чемпіонат Європи, м. Стамбул (Туреччина), II місце – чемпіонат Європи, м. Будапешт (Угорщина), III місце – чемпіонат Європи, м. Афіни (Греція), I місце на Кубку світу, м. Кечкемет (Угорщина), I місце на Кубку європейських чемпіонів, м. Будапешт (Угорщина), 15-разовий чемпіон України;

Услістий Ігор Володимирович, майстер спорту СРСР, чемпіон СРСР (ФСТ «Колос»);

Боровець Василь Мефодійович, майстер спорту СРСР, чемпіон України, чемпіон СРСР (ФСТ «Колос»);

Данильчук Олександр Юрійович, майстер спорту СРСР, чемпіон України (ФСТ «Колос»);

Момотюк Володимир Іванович, майстер спорту СРСР, чемпіон України (ФСТ «Колос»);

Рябков Василь, майстер спорту СРСР, призер чемпіонату України (ФСТ «Колос»);

Бортманський Микола Ростиславович, майстер спорту СРСР, неодноразовий чемпіон України серед юнаків, чемпіон Збройних Сил СРСР, чемпіон СРСР (ФСТ «Урожай»), призер СРСР серед ФСТ «Локомотив» та профспілок;

Боровець Володимир Федорович, майстер спорту СРСР, срібний призер Спартакіади України, срібний призер Збройних Сил СРСР;

Ковтун Юрій Тимофійович, майстер спорту СРСР, неодноразовий чемпіон України серед юнаків;

Тихончук Роман Степанович, майстер спорту СРСР, чемпіон України серед юніорів, II місце на Спартакіаді України, чемпіон СРСР ФСТ профспілок серед юніорів;

Тихончук Володимир Семенович, майстер спорту СРСР, чемпіон України серед юніорів, IV місце на чемпіонаті Європи серед юніорів;

Лазарець Віктор Іванович, майстер спорту СРСР, II місце на юнацьких іграх України, III місце на молодіжних іграх України, чемпіон України ФСТ профспілок серед юніорів;

Лазарець Василь Іванович, майстер спорту України, срібний призер молодіжного чемпіонату України, бронзовий призер Спартакіади України;

Сульжик Микола Михайлович, майстер спорту України, призер України серед юнаків;

Сульжик Сергій Михайлович, майстер спорту України, призер України серед юнаків;

Марковець В'ячеслав Борисович, кандидат у майстри спорту СРСР, бронзовий призер чемпіонату України;

Огороднік Віктор Адамович, кандидат у майстри спорту СРСР, чотириразовий призер України серед юнаків, чемпіон України серед ФСТ профспілок;

Романюк Едуард, кандидат у майстри спорту СРСР, чемпіон України серед юнаків;

Карповець Анатолій Миколайович, кандидат у майстри спорту СРСР, чемпіон України серед юнаків.

ЗВУЧАТЬ НОВІ ІМЕНА

У першому виданні цієї повісті заключний її розділ називався «Зазвучать нові імена». Тобто висловлювалася думка, що на даний час цих імен немає, але є надія, що вони зазвучать... Тоді, на початку двотисячних, я писав: «Справа, якій віддав усе своє життя, якою горів і від якої згорів Станіслав Коваль, продовжується його вихованцями, ім'я його не заростає травною забуття. Як і раніше, сотні дітлахів займаються в районі греко-римською боротьбою, послідовники Станіслава прагнуть передати їм усе, що набули від свого вчителя, і що додали зі свого власного досвіду.

Щороку на турнір, присвячений тренерові, з'їжджаються помірятися силами юні борці зі всієї України, лунають гарні слова про людину, що залишила по собі таку добру пам'ять, на його могилу лягають квіти. Іменем Коваля названо в Березному вулицю...

Словом, все начебто так, як і має бути. Але чому ж таке сум'яття на душі, чому якийсь хробачок угвинчується у свідомість і не дає їй заспокоєння?

Думав, що він, той хробачок, точить тільки мене. Аж ні, почавши збирати матеріал до книги, відчув, що вселився він у багатьох – у спортивних функціонерів, вболівальників, зрештою, і в самих тренерів – вихованців Станіслава.

З болем усі визнавали, що за останні роки пригасла, потьм'яніла слава березнівських борців, не так часто, як раніше, звучать їх імена в області і в Україні, не говорячи вже про європейські чи світові першості.

Микола Бортманський, який працює тренером у недавно відродженому спортивно-оздоровчому клубі «Богатир», при цьому резонно зауважує:

– А що ж ви хочете, коли боровся я, то у рік до двадцяти разів виїжджав на різноманітні змагання. Сьогодні ж везу на них хлопців лише двічі-тричі в рік. Де ж їм набувати досвіду, майстерності?

– Щоб підготувати спортсмена до тих чи інших змагань, – підключається до розмови завідуючий відділом фізкультури і спорту райдержадміністрації Євген Лев, – за нашими підрахунками потрібно вкласти в нього мінімум гривень чотириста-п'ятсот (Звичайно ж, за тодішніми цінами – **Б. Б.**)... Щоб він пройшов відповідні етапи, побував на декількох зборах – отоді тільки може показати відповідний результат. А де взяти ці кошти?.. Боротьба зараз надзвичайно виросла, стала інтенсивною, треба працювати й працювати...

Хіба заперечиш таким аргументам фахівців? Та вони й самі розуміють, що це тільки одна з причин, хай і вагома, але не першорядна.

А в нашому випадку напрошується ось така аналогія. Живе собі гарна сім'я, дружна. Все у ній ладиться, сини й дочки шанують батькаматір, одне одного. Здається, буде так довіку. Та от не стало батька-неньки, того об'єднуючого начала, довкола якого й будувалися їхні стосунки. А тут ще й кожне своєю сім'єю обзавелось, з'явилися власні інтереси, уподобання. Ні, вони й далі родичаються, а все ж без батьківської притягальної сили почуваються якимись відчуженішими, одне від одного віддаленішими.

Здається, щось подібне сталося і в нашому випадку. Гарні хлопці, втративши раптово на-

ставника, оте зцементовуюче їх начало, розгубилися, а коли точніше, розпорошилися. На жаль, не виявилось серед них отого формального і неформального лідера в одній особі, який зміг би заступити Станіслава Ковалю. Він рос- тив, плекав їх, маючи незаперечний авторитет, вчив, так би мовити, літати. Й залишившись без нього, кожен вирішив, що літати тепер він змо- же сам по собі. От і стали «пролітати».

Щоб усвідомити це, мало пройти декілька років з поразками і розчаруваннями. Здається, тепер вони вже усвідомили, що лише зливши свої зусилля воєдино, відродять добру славу борцівської школи свого наставника. І взялися наवरстувати упущене. Відновив свою діяльність СОК «Богатир», яким знову опікується народ- ний депутат України Олександр Данильчук. Перспективних хлопців має відділення бороть- би спортшколи на чолі із заслуженим тренером України Миколою Іванчуком, плідно працюють філії відділення в селах. З усього видно, хоро- шим тренером обіцяє стати Петро Коток, який завершує свою кар'єру діючого спортсмена.

Після закінчення інституту прийшов на тре- нерську роботу і син Станіслава Олег. Щой- но, коли пишуться ці рядки, він повернув- ся зі своїми вихованцями зі Львова з турніру П. Козина. З чотирьох хлопчаків, котрих возив

туди, троє зайняли відповідно перше, друге і третє місця, що дозволило колишнім батьковим колегам-тренерам щиро привітати Олега з успіхом і визнати, що боротьба в Березному відроджується на солідному рівні.

Вдало виступили березнівські борці й на відкритій першості облради ДСТ «Колос», що проходила наприкінці листопада 1999 року. Двадцять з них стали призерами, а п'ятеро – переможцями.

Це та інше не може не радувати, вселяє надію, що невдовзі знову зазвучать в Україні імена спортсменів з невеличкого поліського містечка, яке й не на кожній карті можна відшукати. Як звучали вони в часи Станіслава Ковалю – людини, котра створила сама себе і свою борцівську школу, вписавши тим самим яскраву сторінку в історію краю».

Відтоді, як писалися ці рядки, минуло п'ятнадцять років. Й нині, готуючи друге видання книги, в мене є всі підстави дещо змінити заголовок цього розділу. Бо такі нові імена звучать!

Створений у 1993 році з ініціативи Станіслава Ковалю та за фінансової підтримки Олександра Данильчука спортивно-оздоровчий клуб з греко-римської боротьби «Богатир» у 2004 році було реорганізовано і дано йому нову назву

«Спортивно-оздоровчий клуб імені Станіслава Коваля». Засновниками його стали **Олександр Данильчук, Руслан Пилипчук та Олександр Степаненко**. Нині організацією і проведенням турніру пам'яті Станіслава Коваля опікуються його сини **Олег і Віталій**, які в юні літа теж займалися греко-римською боротьбою, а зараз вони – успішні підприємці у Києві.

Тренерський колектив, що продовжує справу Станіслава Коваля, складається з кращих його вихованців та вже їхніх учнів: **Віктора Лазарця, Івана Бокеєва, Олександра Ротова, Сергія Ротова, Володимира Боровця, Юрія Шнайдера, Павла Миронця та Дмитра Прокопчука**.

У тісній співпраці районної федерації греко-римської боротьби (президент **Олександр Корицький**), спортклубу ім. Станіслава Коваля (голова правління **Віктор Огороднік**), ДЮСШ «Колос» (директор **Петро Коток**), ліцею-інтернату спортивного профілю (директор **Микола Бортманський**) їх вихованці досягли значних результатів.

Ось їх список, наданий мені Віктором Огородніком:

Андрій Чмут, майстер спорту України, 7 місце на чемпіонаті світу серед молоді, чемпіон України серед молоді, бронзовий призер чемпіонату України серед дорослих;

Андрій Ціпан, майстер спорту України, 8 місце на чемпіонаті Європи серед юнаків, учасник чемпіонату світу серед молоді, чемпіон України серед юнаків та молоді, бронзовий призер Кубка України серед дорослих;

Андрій Мартинюк, майстер спорту України, 3 місце на чемпіонаті Європи серед юнаків, чемпіон України серед юнаків та молоді, бронзовий призер чемпіонату України серед дорослих;

Микола Олійник, майстер спорту України, чемпіон України серед юнаків, 5 місце на чемпіонаті Європи серед юніорів, бронзовий призер чемпіонату України серед дорослих;

Олександр Новачок, майстер спорту України, чемпіон України серед юнаків та молоді;

Дмитро Прокопчук, майстер спорту України, срібний призер чемпіонату України серед молоді;

Юрій Коломійчук, майстер спорту України, срібний призер чемпіонату України серед молоді;

Олексій Семещук, майстер спорту України, чемпіон України серед юнаків;

Олександр Ціпан, майстер спорту України, чемпіон України серед юнаків;

Віталій Вітковець, майстер спорту України, призер України серед юнаків;

Іван Сарай, кандидат у майстри спорту України, чемпіон України серед юнаків;

Олег Коломійчук, кандидат у майстри спорту України, чемпіон України серед юнаків.

А вже ж і їм підростає гідна зміна.

У 2015 році на XXI відкритому всеукраїнському турнірі пам'яті Станіслава Коваля чемпіонські звання у своїх вагових категоріях вибороли вихованці березнівської школи боротьби **Андрій Краска, Олег Боровець, Андрій Семенчук, Василь Бабін, Денис Мельник та Ігор Кошик.**

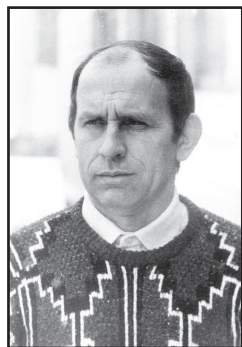
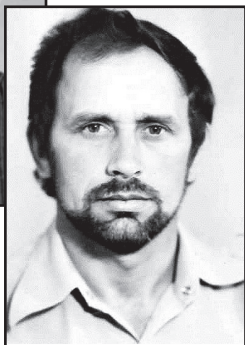
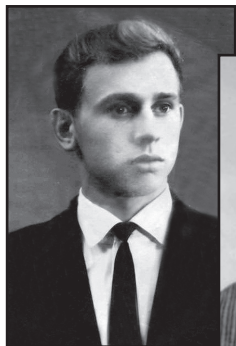
Срібні нагороди здобули **Назар Мудрий, Іван Головчук, Олександр Тестов і Тимофій Шнайдер.**

Бронзові – **Андрій Сичик, Павло Покотило, Микола Савчук, Владислав Ротов, Олександр Лібега, Олександр Кулік, Петро Сичик, Андрій Мельник та Дмитро Марчук.**

Запам'ятаймо ці імена. Не виключено, що через декілька років земляки гордитимуться ними, як пишаються їх попередниками, славною когортою борців греко-римського стилю, вихователем і наставником яких був незабутній заслужений тренер України Станіслав Коваль.

*Сім'я Ковалів, перший зліва – малий Стасік.
Антолін, 1949 рік.*

Станіслав Коваль.
Фото різних років

З дружиною Тетяною Павлівною. Березне, 1976 рік.

У спортзалі після тренувань. Зліва направо: Віктор Огороднік, Володимир Галамага, Станіслав Коваль, Микола Бортманський і Володимир Момотюк. Березне, 1982 рік.

*Команда березнівських борців,
що зайняла друге загальнокомандне місце у першості
України та п'ять перших місць у вагових категоріях.
На передньому плані Василь Рябков, Микола Іванчук
та Олександр Данильчук. Краснодар, кінець 1977 року.*

*З нагородами з юнацької першості ДСТ «Колос» повернулися:
(перший ряд зліва направо) Юрій Ковтун, Василь Боровець,
Микола Бортманський; (другий ряд) Віктор Фурсяк,
Микола Прокопчук, В'ячеслав Марковець,
Володимир Сульжук та їх тренер Станіслав Коваль.
1977 рік.*

Тренер і його команда. Березне, рік 1980-81.

Станіслав Коваль з профспілковою збірною СРСР на одному з навчально-тренувальних зборів у Алушті, рік 1981-82.

*У команді Києва – вихованці Станіслава Коваля
Василь Боровець, Ігор Услістий та Олександр Данильчук
(відповідно третій, четвертий і п'ятий). Київ, 1978 рік.*

*Серед нагороджених кращих спортсменів і тренерів
області – троє березнівчан – борців греко-римського стилю
(у другому ряду перший – Петро Коток, третій –
Станіслав Коваль, четвертий – Віктор Лазарець).*

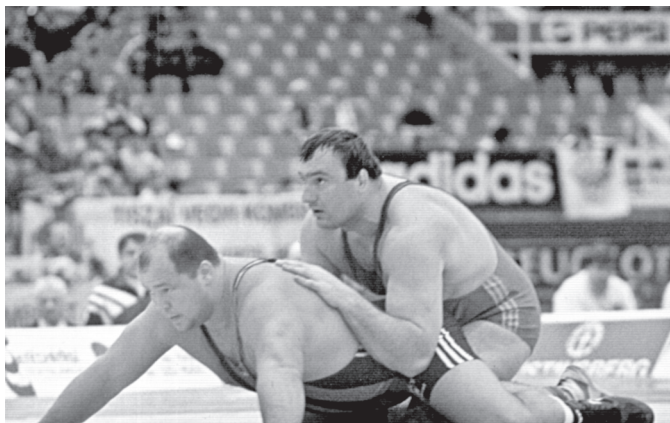
Станіслав з односельцями Федором Романовичем та Миколою Семеновичем. На другому плані – автор цієї книги. Яцьковичі, 1970 рік.

Побратим Станіслава по життю і сирітству Леонід Маєвський серед яцьковичан Федора Романовича, Миколи Коваля, Володимира Павлюка та Олександра Білейка. Крайній справа стоїть рівнянин, прізвища якого встановити не вдалося. Яцьковичі, 1970 рік.

Станіслав Коваль та Володимир Царков. Березне, 1977 рік.

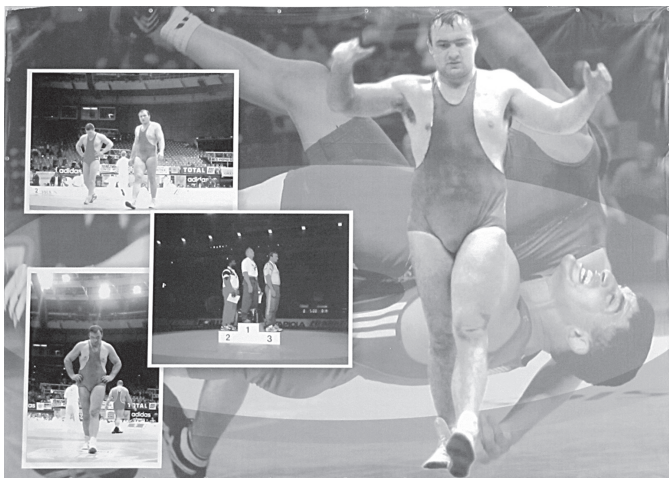
Сутичка Петра Котка за третє місце зі шведом Томасом Юхансоном. Чемпіонат світу, Тампере, Фінляндія, 1994 рік.

*Петро Коток і
Станіслав Коваль.*

*Нагороду Котку вручає тодішній президент республіканської
федерації греко-римської боротьби, відомий спортивний
журналіст Ян Димов. Рівне, Спартакіада України.*

На килимах світу – заслужений майстер спорту, майстер спорту міжнародного класу, п'ятнадцятиразовий чемпіон України, срібний і бронзовий призер чемпіонатів світу, срібний призер європейських першостей, володар Кубка світу і Кубка європейських чемпіонів, фіналіст (4 місце) 26 Олімпійських ігор в Атланті Петро Коток.

*Вихованці Коваля:
заслужений тренер України
Микола Іванчук
та Петро Коток.
Березне. 1996 рік.*

***Миттєвості турнірів пам'яті Станіслава Коваля
(1995-2015 роки).***

Урочисте відкриття одного з турнірів.

*Дружина
Станіслава –
Тетяна Павлівна
з синами
Віталієм
та Олегом.*

*Освячення турніру та благословення його учасникам
від колишнього вихованця Станіслава Коваля,
священника з Волині отця Василя. Березне, 2013 рік.*

Запекла сутичка.

*Віталій Коваль з
гостем турніру
майстром спорту
міжнародного
класу, володарем
Кубка світу,
бронзовим призе-
ром чемпіонату
Європи та Кубка
Європи Віталієм
Ліщинським.
Березне, 2013 рік.*

*Серед почесних гостей і організаторів турніру –
Валерій Шубін, Олег Коваль, Тетяна Коваль, Віталій Коваль,
Олександр Данильчук.*

*Нагородження переможців проводять
Олег Коваль та Олександр Данильчук.*

*Президент районної федерації греко-римської боротьби
Олександр Корицький вручає Подяку Олександрові Данильчуку
за активну підтримку турніру і греко-римської боротьби
в районі.*

*Олег та Віталій Ковалі біля портрета батька.
Березне, 2015 рік.*

Березнівська команда – переможець турніру ім. Станіслава Ковалюка, 2015 рік.

У пам'яті земляків

*Перше видання книги,
2000 рік.*

Вулиця імені Станіслава Коваля в Березному та меморіальна дошка на одному з її будинків.

Літературно-художнє видання

Боровець Борис Тимофійович

ФАНТ, або Хроніка одного життя

Повість-спогад

Видання друге, доповнене

Редактор
Євген Шморгун
Технічний редактор
Віталій Власюк

*Фото, використані у книзі, надані
родиною Станіслава Коваля та його вихованцями,
журналістом Павлом Рачком і з власного архіву автора.*

Підписано до друку 20.08.2015 р. Формат 70х100 1/32. Папір офсет.

Гарнітура «PT Serif». Друк офсет.

Ум. друк. арк. 9,03. Наклад 1000 пр. Зам. 39.

Видавництво «Волинські обереги».

33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97;

e-mail: oberegi@mail15.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські обереги».